

**ЧОРНОМОРСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПЕТРА МОГИЛИ**

Факультет політичних наук
Кафедра міжнародних відносин та зовнішньої політики

Дипломна робота магістра
**РОЛЬ НЕДЕРЖАВНИХ ЗБРОЙНИХ АКТОРІВ У СУЧАСНИХ
МІЖНАРОДНИХ КОНФЛІКТАХ**

Виконав:
студент VI курсу, групи 691
спеціальності 291
«Міжнародні відносини, суспільні
комунікації та регіональні студії»
Горіленко Дмитро Юрійович

Керівник: к. іст. н., доцент
кафедри міжнародних відносин
та зовнішньої політики
Хмель Анастасія Олександрівна

к. політ. н., доцент
кафедри міжнародних відносин
та зовнішньої політики
Габро Ірина Володимирівна

Рецензент: к. іст. н., доцент
кафедри міжнародних відносин та
зовнішньої політики
Богданова Тетяна Євгенівна

Миколаїв – 2025 рік

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ.....	I-XI
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	3
ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЛІ НЕДЕРЖАВНИХ ЗБРОЙНИХ АКТОРІВ У МІЖНАРОДНИХ КОНФЛІКТАХ.....	9
1.1. Стан наукової розробки проблеми та джерельна база дослідження	9
1.2. Понятійно-категоріальний апарат дослідження	18
1.3. Методологія дослідження ролі недержавних збройних акторів у сучасних міжнародних конфліктах	2727
РОЗДІЛ 2. РОЗПОВСЮДЖЕННЯ ТА КОНТРОЛЬ НАД ОЗБРОЄННЯМ НЕДЕРЖАВНИМИ ЗБРОЙНИМИ АКТОРАМИ У КОНФЛІКТАХ	33
2.1. Роль озброєнь у діяльності недержавних збройних акторів.....	33
2.2. Міжнародні виклики контролю над озброєнням недержавних збройних формувань.	55
РОЗДІЛ 3. ТЕРОРИСТИЧНІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПОВСТАНСЬКІ РУХИ ЯК НЕДЕРЖАВНІ АКТОРИ СУЧАСНИХ КОНФЛІКТІВ	66
3.1. Джихадистські мережі в міжнародних конфліктах: феномен Аль-Каїди, ІДІЛ і Талібану	66
3.2. Повстанські групи в міжнародних конфліктах: Хезбола та М23	80
РОЗДІЛ 4. ПРИВАТНІ ВІЙСЬКОВІ КОМПАНІЇ ЯК УЧАСНИКИ МІЖНАРОДНИХ КОНФЛІКТІВ.....	101
4.1. Формування правового підґрунтя приватних військових компаній.....	102
4.2. Група «Вагнера» у сучасних конфліктах в Україні, Сирії та Африці	111
4.3. Міжнародна практика участі західних ПВК у збройних конфліктах	127
ВИСНОВКИ.....	134
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	141

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ДРК	Демократична Республіка Конго
ДТО	Договір про торгівлю зброєю (Arms Trade Treaty)
ЕКОВАС	Економічне співтовариство країн Західної Африки
ЄС	Європейський Союз
ЗМЗ	Зброя масового знищення
ЗМІ	Засоби масової інформації
ЗСУ	Збройні Сили України
ІДІЛ	Ісламська держава Іраку й Леванту
ЛСО	Легке стрілецьке озброєння
МЗК	Міжнародний збройний конфлікт
МКС	Міжнародний кримінальний суд
МКЧХ	Міжнародний комітет Червоного Хреста
НАТО	Організація Північноатлантичного договору
НЗА	Недержавні збройні актори
НЗФ	Незаконні збройні формування
НМЗК	Неміжнародний збройний конфлікт
ООН	Організація Об'єднаних Націй
ПВК	Приватні військові компанії
ПОК	Приватні охоронні компанії
РФ	Російська Федерація
США	Сполучені Штати Америки
ФАРК	Револьюційні збройні сили Колумбії
ЦРУ	Центральне розвідувальне управління
ACLED	Armed Conflict Location & Event Data Project
AQAP	Аль-Каїда на Аравійському півострові
AQIM	Аль-Каїда в Ісламському Магрибі
AQIS	Аль-Каїда в Індійському субконтиненті
CIFTA	Міжамериканська конвенція проти незаконного виготовлення та торгівлі вогнепальною зброєю, боєприпасами, вибуховими речовинами та іншими пов'язаними матеріалами
CNDP	Національний конгрес за оборону народу (Congrès national pour la défense du peuple)
DCAF	Женевський центр управління безпековим сектором
EACRF	Регіональні сили Східноафриканського співтовариства (East African Community Regional Force)
FARDC	Збройні сили Демократичної Республіки Конго (Forces armées de la

	République démocratique du Congo)
GTI	Global Terrorism Index
M23	«Рух 23 березня»

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сучасні міжнародні конфлікти характеризуються появою потужних недержавних збройних акторів (НЗА), що створює нові виклики для глобальної та регіональної безпеки. Глобалізація, трансформація характеру воєн, поширення гібридних конфліктів та зростання впливу недержавних суб'єктів підривають традиційні механізми міжнародної стабільності, вимагаючи глибокого наукового аналізу і вироблення ефективних підходів реагування.

По-перше, сучасні збройні конфлікти дедалі більше набувають асиметричного характеру, в якому ключову роль відіграють НЗА – терористичні угруповання, повстанські рухи, приватні військові компанії та інші нелегітимні збройні формування. Діяльність таких акторів, як ІДІЛ, «Хезболла», «Боко Харам», суттєво впливає на безпекову ситуацію в регіонах Близького Сходу, Африки та Азії, спричиняючи гуманітарні кризи, масові міграції та економічні втрати. НЗА підривають принципи державного суверенітету, створюючи виклики, що потребують невідкладної реакції міжнародної спільноти.

По-друге, недержавні збройні актори активно застосовують новітні технології для досягнення своїх цілей. Цифрові платформи використовуються ними для пропаганди, фінансування, вербування та управління операціями. Зокрема, через соціальні мережі такі актори ефективно впливають на громадську думку, залучають нових прихильників і здійснюють інформаційно-психологічні атаки. Це вимагає від науковців перегляду підходів до вивчення ролі НЗА в конфліктах з урахуванням їхньої технологічної адаптивності та кіберможливостей.

По-третє, ослаблення міжнародних інституцій та прогалини в правових механізмах регулювання діяльності НЗА роблять дослідження їхньої ролі особливо актуальним. Існуючі міжнародно-правові акти (Римський статут, Документ Монтре, резолюції Ради Безпеки ООН тощо) задають лише базові

рамки, але не містять чіткого визначення статусу і відповідальності НЗА. Правова невизначеність ускладнює притягнення таких утворень до відповідальності та захист цивільного населення у зонах конфліктів.

По-четверте, значення досліджуваної проблематики є надзвичайно важливим для України, яка зіштовхується з гібридними загрозами та збройними конфліктами на власній території. Участь незаконних збройних формувань і приватних військових компаній у конфлікті на сході України вказує на необхідність глибшого розуміння природи НЗА, що дозволить удосконалити національну безпекову політику, зміцнити міжнародне співробітництво та адаптувати правові механізми під нові виклики.

Дослідження ролі НЗА сприяє глибшому розумінню динаміки сучасних конфліктів, взаємозв'язків між державними й недержавними учасниками, еволюції понять суверенітету та легітимності в умовах глобалізації.

Таким чином, дослідження ролі недержавних збройних акторів у сучасних міжнародних конфліктах є актуальним як з практичної, так і з наукової точки зору. Отримані результати мають потенціал сприяти розв'язанню нагальних проблем міжнародної безпеки, вдосконаленню правового регулювання та формуванню ефективної політики реагування на нові загрози.

Об'єктом дослідження є недержавні збройні актори як учасники сучасних міжнародних конфліктів.

Предмет дослідження є особливості діяльності недержавних збройних акторів у сучасних міжнародних конфліктах, їх вплив на динаміку, перебіг та результати конфліктів.

Хронологічні та територіальні межі роботи. Хронологічно робота охоплює період від завершення холодної війни (1991 р.) до сучасного етапу розвитку міжнародних конфліктів (перша половина 2025 року), що дозволяє простежити еволюцію ролі НЗА протягом останніх десятиліть. Територіальні межі не обмежуються однією країною чи регіоном: аналіз проведено на прикладах конфліктів у різних частинах світу (Близький Схід, Африка,

Південна Азія, Східна Європа тощо), де роль НЗА проявляється найбільш помітно.

Мета роботи полягає у розкритті ролі недержавних збройних акторів у сучасних міжнародних конфліктах, а також у аналізі їхнього впливу на безпекові та політичні процеси на глобальному і регіональному рівнях.

Відповідно до поставленої мети, у роботі передбачено розв'язання таких завдань:

- з'ясувати стан наукової розробки проблеми та джерельну базу дослідження;
- охарактеризувати понятійно-категоріальний апарат дослідження;
- розкрити методологію дослідження ролі недержавних збройних акторів у сучасних міжнародних конфліктах;
- проаналізувати основні механізми й канали, через які недержавні збройні актори отримують доступ до озброєння, та оцінити їхній вплив на динаміку і ескалацію сучасних конфліктів;
- дослідити особливості функціонування терористичних організацій і повстанських рухів як недержавних збройних акторів та їхню роль у перебігу й загостренні міжнародних конфліктів;
- з'ясувати місце приватних військових компаній у сучасних збройних конфліктах і виявити пов'язані з ними виклики для міжнародної безпеки.

Наукова новизна. Робота є комплексним дослідженням ролі різних типів недержавних збройних акторів у сучасних конфліктах, що вперше в українській науці міжнародних відносин інтегрує аналіз їхніх механізмів озброєння, впливу на безпеку та специфіки правового регулювання. Уточнено понятійно-категоріальний апарат (зокрема, доведено, що під НЗА слід розуміти організовані збройні групи з власною структурою командування, що діють поза державним контролем і застосовують силу для (нібито) політичних цілей; ключова відмінність НЗА від кримінальних угруповань полягає у наявності у них політичних амбіцій) та узагальнено сучасні підходи до протидії загрозам, які генеруються такими акторами. Отримані результати

доповнюють існуючі теоретичні уявлення про трансформацію міжнародних конфліктів під впливом недержавних сил та розвиток нормативних механізмів контролю за ними.

Практична значущість роботи. Результати дослідження можуть бути використані у науковій та навчально-методичній діяльності. Матеріали роботи слугуватимуть базою для подальших досліджень з проблем міжнародних конфліктів, нетрадиційних загроз безпеці та діяльності недержавних акторів. Отримані напрацювання можуть бути інтегровані у викладання навчальних дисциплін, таких як «Міжнародні конфлікти: теорія та практика», «Роль недержавних акторів у сучасній світовій політиці», «Актуальні проблеми глобальної та регіональної безпеки» тощо. Окрім того, висновки та рекомендації роботи становлять інтерес для практиків-міжнародників і експертів з безпеки – вони можуть бути враховані при формуванні державної політики та міжнародних підходів щодо нейтралізації загроз, пов'язаних із НЗА.

Апробація результатів дослідження. Частина теоретичних положень та висновків цього дослідження знайшла відображення у виступах на 2 конференціях: Всеукраїнської науково-практичної конференції (Житомир, 7-8 грудня 2023 року); XXI Міжнародна наукова конференція «Ольвійський форум – 2024: стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі (м. Миколаїв, 20–23 червня 2024 р.).

Публікації. За темою магістерської роботи опубліковано 3 праці, з них – 1 наукова стаття (у фаховому журналі категорії «Б») та 2 тез.

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, чотирьох розділів (включно з десятьма підрозділами), висновків і списку джерел та літератури. Загальний обсяг роботи – 164 сторінки, з них основного тексту – 137 сторінок. Список джерел та літератури налічує 200 найменувань (українською та англійською мовами).

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЛІ НЕДЕРЖАВНИХ ЗБРОЙНИХ АКТОРІВ У МІЖНАРОДНИХ КОНФЛІКТАХ

1.1. Стан наукової розробки проблеми та джерельна база дослідження

Вивчення ролі недержавних збройних акторів (НЗА) у міжнародних конфліктах є складним і багатогранним завданням, що потребує глибокого аналізу як вітчизняної, так і зарубіжної літератури.

В українській науковій спільноті дослідження НЗА здебільшого зосереджені на правових аспектах їхньої діяльності та участі у збройних конфліктах. Зокрема, І. Єремєєва у своїх працях¹ аналізує структурні зміни серед учасників конфліктів, та в інших роботах активно працює з середовищем міжнародних конфліктів та визначає головні особливості.

Питанням міжнародного конфлікту, його класифікації, розвитком та змінами слідували такі автори як: Ю. Бураков,² Г. Ситник³ та Г. Динис, який зробив акцент на тему гібридних війн⁴

О. Балацька⁵ досліджує вплив НЗА на стабільність державних утворень. Варто відзначити авторку, за великий вклад в розвиток саме

¹ Єремєєва І. Передумови трансформації та якісні зміни суб'єктного складу міжнародних політичних конфліктів // Регіональні студії. 2020. № 21. С. 109–114. URL: <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2020.21.17>; Єремєєва І. А. Теорія міжнародних відносин: підручник. 13-те вид. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2023. URL: https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/13072/1/макет_Теорія_міжнар_відносин_Є_ремєєва_підручник.pdf; Єремєєва І. Особливості дефініювання та класифікації міжнародних конфліктів у сучасній політології // Регіональні студії. 2019. Т. 17. С. 55–60

² Бураков Ю. В. Теоретичні аспекти класифікації локальних війн та збройних конфліктів сучасності // Військово-науковий вісник. 2016. № 25. С. 214–232.

³ Ситник Г. П. Воєнно- політичні конфлікти та міжнародна безпека: курс лекцій. Київ: ТОВ "САК Лтд", 2023. 92 с. URL: <https://ipacs.knu.ua/pages/dop/336/files/fl1eb24e2-deff-4a31-ad06-9848419f8d2c.pdf>.

⁴ Динис Г. Сучасні гібридні збройні конфлікти: правові аспекти /приклад агресії Російської Федерації проти України // Геополітика України: історія і сучасність: Збірник наукових праць. 2016. № 2(17). С. 102–111.

тематики недержавних збройних акторів, адже у своїх роботах вона найактивніше займається виченням даного питання. Д. Шеренговський у власній праці розглядає трансформації неklasичних збройних конфліктів під впливом сучасної міжнародної системи»⁶ та розглядає зміни у природі конфліктів за участю НЗА.

Окрему увагу приділено приватним військовим компаніям (ПВК). І. Житник⁷ та С. Кириченко⁸ аналізують роль ПВК, зокрема групи «Вагнер», у сучасних конфліктах. П. Репешко у статті «Приватні військові компанії у воєнних діях: найманство у нових політичних умовах»⁹ висвітлює їхній вплив як інструменту асиметричного стримування.

Зарубіжні дослідження пропонують ширший аналіз НЗА, охоплюючи правові, політичні та соціальні аспекти їхньої діяльності. Науковець П. Холтом розглядає питання заборони передачі зброї НЗА¹⁰. К. Агілер у

⁵ Балацька О. Б. Конфлікти за участі недержавних суб'єктів як фактор кризи державності // Науковий часопис УДУ імені Михайла Драгоманова. 2020. Т. 22, № 27. С. 26–34. URL: <https://sj.udu.edu.ua/index.php/pnspd/article/view/851>; Балацька О. Б. Роль недержавних акторів у сучасному політичному насильстві // *Evropský politický a právní diskurz. praha: berostav družstvo*. 2018. Svazek, № 5. С. 163–168.

⁶ Шеренговський Д. Поняття та сутність міжнародного конфлікту в науці про міжнародні відносини // Актуальні проблеми політики. 2011. № 43. С. 98–108. URL: <http://hdl.handle.net/11300/1527>.

⁷ Житник І. Участь приватних військових компаній в збройних конфліктах // *International Electronic Scientific Journal «Science Online»*. 2020. URL: <https://nauka-online.com/wp-content/uploads/2020/06/ZHitnik.pdf>.

⁸ Кириченко С. Роль приватних військових компаній у воєнних конфліктах // Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень НУОУ імені Івана Черняхівського. 2021. № 1(71). С. 12–17. URL: <https://doi.org/10.33099/2304-2745/2021-1-71/12-17>

⁹ Репешко П. Приватні військові компанії у воєнних діях: найманство у нових політичних умовах // Наукові праці Чорноморського державного університету ім. Петра Могили. 2009. Т. 122, № 109. С. 102–104. URL: <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/naukpraci/politics/2009/122-109-19.pdf>.

¹⁰ Holtom P. Prohibiting arms transfers to non-state actors and the arms trade treaty. Geneva, 2012. 18 p. URL: https://unidir.org/wpcontent/uploads/2023/05/background-paper-prohibiting-arms-transfers-to-non-state-actors-and-the-arms-trade-treaty-paul-holtom-eng-0-259-2_0.pdf

своїй статті досліджує відповідальність збройних недержавних груп та права жертв на репарації¹¹.

Дослідник Ф. Вільямс¹² в своїй роботі аналізує вплив насильницьких НЗА на національну та міжнародну безпеку. Варто виділити К. Брудерлейна,¹³ який один із перших авторів, який у своїй роботі почав розглядати роль НЗА у формуванні людської безпеки, та дав підґрунтя для виокремлення поняття.

Серед перших дослідників, які систематично вивчали НЗА у міжнародних відносинах, варто відзначити П. Поліцера з його роботою «Human rights and armed groups: toward a new policy architecture», де розглядається вплив збройних груп на права людини¹⁴.

Робота Р. Кеогена та Дж. Ная «Power and Interdependence»¹⁵ заклали основи для розуміння взаємозалежності держав та НЗА. Дослідниці Д. Авант, М. Фіннемор та С. Селл у праці «Who Governs the Globe?» надають комплексний аналіз глобального управління за участю НЗА¹⁶.

Дослідження у сфері міжнародних відносин часто мають державо-центричний характер, зосереджуючись на втраті державою монополії на насильство та

Джерельна база дослідження охоплює широкий спектр нормативно-правових документів, аналітичних звітів, офіційних заяв політичних діячів, публікацій міжнародних організацій і ЗМІ, які дозволили глибоко проаналізувати роль недержавних збройних акторів (НЗА) у міжнародних

¹¹ Carvajal Aguilar C. The International Responsibility of non-State Armed Groups and Victims' Right to Reparations // Anuario Mexicano de Derecho Internacional. 2023. P. 65–103. URL: <https://doi.org/10.22201/ij.24487872e.2023.23.17893>

¹² Williams P. Violent non-state actors and national and international security // International Relations and Security Network (ISN). URL: <https://www.files.ethz.ch/isn/93880/vnsas.pdf>.

¹³ Bruderlein C. The role of non-state actors in building human security. The case of armed groups in intra-state wars. Centre for Humanitarian Dialogue Centre pour le Dialogue. 2000. URL: https://www.files.ethz.ch/isn/7284/doc_7302_290_en.pdf.

¹⁴ Policzer, P. Human Rights and Armed Groups: Toward a New Policy Architecture, Calgary: Armed Groups Project. 2002.

¹⁵ Keohane R. O., Nye J. S. Power and Interdependence Revisited // International Organization. 1987. Vol. 41, № 4. P. 725–753. URL: <http://www.jstor.org/stable/2706764>

¹⁶ Who Governs the Globe? / ed. by D. D. Avant, M. Finnemore, S. K. Sell. Cambridge : Cambridge University Press, 2009. URL: <https://doi.org/10.1017/cbo9780511845369>

конфліктах, їх вплив на глобальну безпеку та правові аспекти їхньої діяльності. Джерела дослідження були умовно поділені на три основні групи, кожна з яких має своє важливе місце в структурі аналізу.

Перша група – документи глав держав, урядів та міжнародних організацій. Ця група містить міжнародно-правові акти, що заклали основу для правового регулювання діяльності НЗА, ПВК та терористичних угруповань, а також документи, які визначають їхній статус у міжнародному праві.

Римський статут Міжнародного кримінального суду (1998 р.)¹⁷ забезпечив базу для аналізу юридичних механізмів притягнення до відповідальності НЗА за військові злочини. Використання статуту дозволило дослідити, як міжнародне право реагує на порушення, що виникають через діяльність цих суб'єктів.

Документ Монтре (2008 р.)¹⁸ став ключовим джерелом для вивчення діяльності ПВК. Він окреслює відповідальність держав і приватних військових компаній у збройних конфліктах, що допомогло визначити сучасні виклики в регулюванні їх діяльності.

Міжнародна конвенція проти найманців (1989 р.) дозволила оцінити заборону найманства як форми участі у збройних конфліктах і дослідити її вплив на обмеження незаконних дій НЗА.¹⁹

Женевська конвенція 1949²⁰ року та Додатковий протокол II²¹ встановлює основні принципи гуманітарного права, які повинні

¹⁷ Римський статут МКС. 1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text
Документ Монтре. 2008. URL: <https://www.montreuxdocument.org/pdf/document/ru.pdf>

¹⁸ Документ Монтре. 2008. URL: <https://www.montreuxdocument.org/pdf/document/ru.pdf>.

¹⁹ International Code Of Conduct For Private Security Service Providers. 2021. URL: https://icoca.ch/wp-content/uploads/2022/01/INTERNATIONAL-CODE-OF-CONDUCT_Amended_2021.pdf

²⁰ Конвенція про захист цивільного населення під час війни : Міжнар. Ком. Червон. Хреста від 12.08.1949 : станом на 23 лют. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text

²¹ Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II) : Протокол Орг. Об'єдн. Націй від 08.06.1977. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200#Text.

дотримуватися всі сторони конфлікту, включаючи НЗА, забезпечуючи захист поранених, хворих, цивільного населення та військовополонених. Додатковий протокол 2, прийнятий у 1977 році, конкретизує ці положення для міжнародних збройних конфліктів, де НЗА часто відіграють значну роль. Він зобов'язує недержавні збройні групи дотримуватися стандартів гуманності, визначаючи їхні обов'язки щодо захисту цивільних осіб та належного поводження з пораненими та іншими, хто не бере участі у бойових діях.

Окреме місце у правовому регулюванні діяльності недержавних збройних акторів займають резолюції Ради Безпеки ООН, які формують основу міжнародного співробітництва у боротьбі з тероризмом і незаконною діяльністю цих суб'єктів.²² Ці резолюції створюють правові рамки для протидії НЗА, забезпечуючи координацію зусиль держав-членів ООН та сприяючи встановленню глобальної стабільності.

Резолюція 1373,²³ прийнята у 2001 році, стала фундаментальною для розбудови глобальної контр терористичної політики. Її ухвалення було безпосередньо пов'язане з терактами 11 вересня 2001 року, що підкреслило необхідність міжнародної координації у боротьбі з тероризмом.

Резолюція 2253,²⁴ прийнята у 2015 році, спрямована на посилення боротьби з конкретними терористичними угрупованнями, зокрема ІДІЛ. Вона визначає розширений перелік санкцій, які включають заборону на торгівлю нафтою, що використовується для фінансування тероризму, і зобов'язує держави посилити міжнародне співробітництво для боротьби з потоками фінансування терористичних структур. Окрім того, резолюція акцентує увагу на блокуванні постачання зброї та інших ресурсів, що можуть

²² Resolution 1267 : United Nations of 15.10.1999 no. S/RES/1267. URL: <http://consultant.parus.ua/?doc=00E8188714>.

²³ Резолюція Ради Безпеки ООН 1373 URL: https://www.unodc.org/pdf/crime/terrorism/res_1373_russian.pdf

²⁴ Resolution 2253 : United Nations of 17.12.2015 no. S/RES/2253. URL: https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_res_2253.pdf.

використовуватися терористами. Її ухвалення підкреслило важливість адаптації міжнародної політики до сучасних викликів, які виникають через транснаціональну діяльність терористичних угруповань.

Резолюція 2368,²⁵ ухвалена у 2017 році, посилила зусилля щодо боротьби з фінансуванням тероризму, ставши черговим кроком у протидії транснаціональним потокам коштів, які підтримують НЗА. У цьому документі розширено список організацій та осіб, які підлягають санкціям за підтримку терористичної діяльності, встановлено обов'язок держав забезпечувати механізми відстеження фінансових потоків і обмінюватися інформацією між фінансовими інституціями й правоохоронними органами.

Документи міжнародних організацій, таких як Geneva Call, Міжнародний Комітет Червоного Хреста (МКЧХ) та Женевський Центр демократичного контролю за збройними силами (DCAF), займають ключове місце в правовому регулюванні діяльності недержавних збройних акторів (НЗА). Кожна з цих організацій визначає свої специфічні завдання, забезпечуючи багатовимірний підхід до вирішення проблем, пов'язаних із діяльністю НЗА, у межах своїх компетенцій.

Geneva Call зосереджується на гуманітарних аспектах взаємодії з НЗА, особливо в зонах збройних конфліктів. Основною місією цієї організації є залучення недержавних збройних груп до дотримання норм міжнародного гуманітарного права, таких як захист цивільного населення, заборона використання протипіхотних мін та повага до прав жінок і дітей у зонах конфліктів. Документи Geneva Call,²⁶ зокрема керівництва і звіти²⁷, дозволяють краще зрозуміти методи залучення НЗА до конструктивної

²⁵ Resolution 2368 : United Nations of 20.07.2017 no. S/RES/2368. URL: <https://www.securitycouncilreport.org/un-documents/document/sres2368.php>

²⁶ Armed non-State actors and displacement in armed conflict. Geneva Call. 2013. URL: [/www.genevacall.org/wp-content/uploads/2023/06/Armed-non-State-actors-and-displacement-in-armed-conflict1.pdf](http://www.genevacall.org/wp-content/uploads/2023/06/Armed-non-State-actors-and-displacement-in-armed-conflict1.pdf)

²⁷ Administration of justice by armed non-state actors Report from the 2017 Garance Talks. Geneva Call. URL: www.genevacall.org/wp-content/uploads/2023/06/GaranceTalks_Issue02_Report_2018_web-1.pdf

співпраці та підвищення їхньої відповідальності за порушення гуманітарного права.

Документ «Geneva Call Report: Conduct of Hostilities by Armed Non-State Actors»²⁸ займає особливе місце серед матеріалів, присвячених аналізу поведінки недержавних збройних акторів (НЗА) у збройних конфліктах. Ця доповідь, опублікована у грудні 2020 року, розкриває специфіку ведення бойових дій НЗА, акцентуючи увагу на їхньому дотриманні норм міжнародного гуманітарного права (МГП) та етичних стандартів.

Міжнародний Комітет Червоного Хреста (МКЧХ) традиційно займається забезпеченням дотримання міжнародного гуманітарного права в конфліктах. Його документи, такі як «ICRC Engagement with Non-State Armed Groups»²⁹ та численні доповіді³⁰, зосереджуються на правовому регулюванні діяльності НЗА³¹, їхніх обов'язках перед цивільним населенням і дотриманні норм міжнародного права. Особливу увагу МКЧХ приділяє питанням захисту прав осіб, які потрапили в зону конфлікту, зокрема вивченню практик використання сили, умов утримання полонених та лікуванню поранених. Ці матеріали є незамінними для розуміння того, як можна забезпечити дотримання законів війни, навіть коли учасниками конфліктів виступають недержавні суб'єкти.

Женевський Центр демократичного контролю за збройними силами (DCAF) займає провідну роль у вивченні і регулюванні діяльності приватних

²⁸ Conduct of hostilities by armed non- state actors Report from the 2020 Garance Talks. Geneva Call. URL: <https://web.archive.org/web/20221012083533/https://www.genevacall.org/wp-content/uploads/2020/12/Garance-Series-Issue-3.pdf>

²⁹ ICRC Engagement with Non-State Armed Groups. International Review of the Red Cross. 2020. Vol. 102, no. 915. P. 1087–1098. URL: <https://doi.org/10.1017/s1816383121000710>

³⁰ ICRC Engagement with Non-State Armed Groups. International Review of the Red Cross. 2020. Vol. 102, no. 915. P. 1087–1098. URL: <https://doi.org/10.1017/s1816383121000710>

³¹ International humanitarian law and the challenges of contemporary armed conflicts. ICRC. URL: https://www.icrc.org/sites/default/files/document/file_list/challenges-report_ihl-and-non-state-armed-groups.pdf

військових³² та охоронних компаній³³, які є однією з форм НЗА. Документи DCAF, такі як «Armed Non-State Actors: Current Trends & Future Challenges»³⁴ та «Addressing New Challenges of Private Military and Security Companies to Security Sector Governance»³⁵ зосереджені на аналізі сучасних викликів, пов'язаних із використанням таких компаній у конфліктах. Ці матеріали пропонують рекомендації для вдосконалення міжнародного законодавства щодо регулювання діяльності приватних військових компаній, зокрема їхнього впливу на безпеку та права людини.

Друга група джерел включає виступи, промови політичних та державних діячів. Зокрема, до цієї групи увійшло інтерв'ю з відповідальним посадовцем ЄС Жилем де Кершове³⁶ щодо боротьби з тероризмом, в якому висвітлено підходи ЄС до протидії терористичним угрупованням. У цьому джерелі обговорюється впровадження спільних операцій, посилення контролю над фінансуванням тероризму та роль країн-членів у зниженні терористичної активності. Цей матеріал підкреслив значення міжнародної співпраці у боротьбі з НЗА.

Виступ Джозефа Байдена на сесії Генеральної Асамблеї ООН³⁷ (21 вересня 2021 року) акцентує увагу на загрозі тероризму та необхідності

³² Private Military & Security Companies: Future Challenges in Security Governance (DCAF). URL: <https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/PMSC%2520web%2520version.pdf>

³³ UN Use of Private Military and Security Companies: Practices and Policies (DCAF). URL: <https://www.dcaf.ch/un-use-private-military-and-security-companies-practices-and-policies>

³⁴ Armed Non-State Actors: Current Trends & Future Challenges. DCAF horizon working paper No. 5. DCAF & Geneva Call. URL: www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/ANSA_Final.pdf

³⁵ Addressing New Challenges of Private Military and Security Companies to Security Sector Governance/Reform (DCAF).. URL: <https://www.dcaf.ch/addressing-new-challenges-private-military-and-security-companies-ssgr>

³⁶ Огаркова Т. Як Європа бореться з тероризмом – інтерв'ю з відповідальним посадовцем Європейської ради // Hromadske. URL: <https://hromadske.ua/posts/yak-yeuropa-boretsia-z-teroryzmom>.

³⁷ Remarks by President Biden Before the 76th Session of the United Nations General Assembly // The White House. URL: <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/speeches-remarks/2021/09/21/remarks-by-president-biden-before-the-76th-session-of-the-united-nations-general-assembly/>

зміцнення міжнародної безпеки. Президент США підкреслив роль глобальної коаліції у боротьбі з терористичними угрупованнями, такими як ІДІЛ, та окреслив заходи для зниження насильства у регіонах конфліктів. Це джерело виявилось корисним для оцінки позиції США щодо врегулювання конфліктів.

У своїй промові фон дер Ляйєн засудила терористичні атаки Хамас проти Ізраїлю, підкресливши право Ізраїлю на самозахист відповідно до гуманітарного та міжнародного права, а також звернула увагу на гуманітарну ситуацію в Газі.³⁸

Третю групу джерел складають публікації ЗМІ. Так, новини про авіаудари Ізраїлю в секторі Гази та Сирії³⁹ демонструють актуальні приклади боротьби з терористичними групами, зокрема ліквідацію лідерів, таких як Ях'я Сінвар та Хасан Насралла.⁴⁰ Ці матеріали дозволили вивчити оперативні аспекти боротьби з НЗА та їхні наслідки для регіональної безпеки.

Четверта група джерел складається із аналітичних звітів та статичних довідників. Статистичні дані стали ключовими у забезпеченні об'єктивності дослідження ролі недержавних збройних акторів (НЗА) у міжнародних конфліктах. Зокрема, архів даних про збройні конфлікти Uppsala Conflict Data Program надав інформацію про кількість, типи та інтенсивність конфліктів за участі НЗА. Ці дані дозволили простежити динаміку ескалації конфліктів, наприклад, у Сирії, де ІДІЛ використовував асиметричну тактику. Аналіз матеріалів з джерела також допоміг оцінити вплив локальних конфліктів на міжнародні миротворчі операції.

Дані з Global Terrorism Index (GTI) висвітлили регіональні тенденції терористичної активності, включно зі зростанням атак у Африці та Близькому

³⁸ Speech by President von der Leyen at the EP Plenary debate on the despicable terrorist attacks by Hamas against Israel, Israel's right to defend itself in line with humanitarian and international law and the humanitarian situation in Gaza // European Commission. 2023. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/ga/SPEECH_23_5069

³⁹ Middle East latest: Israeli strike in Gaza kills at least 7 people, including 4 kids. AP. URL: <https://apnews.com/article/f640c60934d865775f8fc7fd64422a2b>

⁴⁰ US says it killed ISIS leader in Syria in 'targeted' airstrike. New York Post. URL: <https://nypost.com/2024/12/20/us-news/us-says-it-killed-isis-leader-in-syria-in-targeted-airstrike>

Сході. Наприклад, звіт за 2023 рік продемонстрував значний економічний вплив терористичних угруповань, таких як Бoko Харам, із багатомільярдними втратами в Нігерії. Ці дані допомогли зрозуміти, як терористична діяльність впливає на стабільність регіонів. База даних ACLED (Armed Conflict Location & Event Data Project) надала деталізовану інформацію про місце та характер конфліктів, включно з гуманітарними наслідками. Наприклад, у 2022 році конфлікти в Сахельському регіоні спричинили масові міграції, що загостило гуманітарну кризу.

Отже, залучення широкої джерельної бази, включаючи правові документи, аналітичні звіти та публікації ЗМІ, дозволило створити цілісну картину ролі недержавних збройних акторів у сучасних міжнародних конфліктах. Джерела допомогли висвітлити нормативно-правовий, практичний та інформаційний аспекти досліджуваної проблематики, забезпечивши її багатогранний аналіз.

1.2. Понятійно-категоріальний апарат дослідження

У цій роботі заплановано визначення низки ключових понять, що є основоположними для дослідження ролі недержавних збройних акторів (НЗА) у міжнародних конфліктах. Зокрема, буде проаналізовано такі поняття, як «міжнародний конфлікт», «недержавні збройні актори», «типологія НЗА», а також розглянуто правові та соціально-політичні аспекти їхньої діяльності.

Важливим аспектом будь-якого дослідження, присвяченого міжнародним конфліктам, є глибоке розуміння понятійного апарату, зокрема визначення ключових термінів. Одним із базових понять, яке лежить в основі аналізу, є “міжнародний конфлікт”. Це поняття має багатовимірний характер і охоплює як політичний, так і правовий, соціальний та культурний аспекти.

Для визначення поняття міжнародного конфлікту було проаналізовано наукові роботи Д. Шеренговського , Б. Бернадського та джерела

Міжнародного комітету Червоного Хреста, які досліджують структуру, причини та наслідки таких конфліктів. У їхніх працях спільна думка формується навколо визначення, що міжнародний конфлікт трактується як зіткнення двох або більше суб'єктів міжнародних відносин, що реалізують свої несумісні інтереси. Найбільш вдалим видається визначення, представлене у роботі Бернадського, де зазначається, що міжнародний конфлікт — позначає відмінність прагнень акторів міжнародних відносин; їхню конкретну взаємодію з метою встановлення контролю. Це визначення враховує як формальну юридичну основу, так і соціально-політичну складову конфлікту.

Особливості такого конфлікту включають декілька важливих аспектів. По-перше, учасниками можуть бути не лише держави, але й інші міжнародні актори, здатні реалізовувати власні політичні цілі. По-друге, конфлікт може спершу виникати на внутрішньому рівні, однак у процесі ескалації об'єкт конфлікту часто виходить за межі національної юрисдикції, що зумовлює його міжнародні наслідки.

Крім того, розвиток таких конфліктів відбувається в умовах анархії міжнародної системи, що значно ускладнює використання правових механізмів для їх вирішення. Це середовище, в якому відсутній єдиний регулюючий орган, змушує сторони покладатися на власні ресурси та політичні інструменти. Нарешті, міжнародні конфлікти можуть проявлятися у різноманітних формах. Часто поняття, пов'язані з конфліктом, відображають лише один із можливих шляхів його розвитку чи вирішення, наприклад, застосування ультиматумів або інших дипломатичних інструментів

З точки зору міжнародного права, визначення міжнародного конфлікту має свої особливості. Міжнародне гуманітарне право розрізняє два типи збройних конфліктів, а саме - міжнародні збройні конфлікти, в яких протистоять дві або більше держави, та - неміжнародні збройні конфлікти, в яких протистоять урядові сили та неурядові збройні групи або тільки між такими групами.

Спочатку міжнародне право розглядалося як система, яка стосується лише держав, адже саме вони вважалися основними суб'єктами цієї системи. Такий підхід створив міцний зв'язок між державою та міжнародним правом, де існування одного забезпечувало функціонування іншого.

Однак, із часом цей традиційний підхід зазнав критики, оскільки обмеження лише державами стало вважатися застарілим. Ліберальна точка зору пропонує, що будь-який суб'єкт, який має права чи обов'язки за міжнародним правом, може бути частиною цієї системи. З ХХ століття міжнародне право почало еволюціонувати, враховуючи недержавних акторів. Зростання їхньої кількості та ролі зробило необхідним інтеграцію цих суб'єктів у систему, особливо з огляду на їхню активну участь у міжнародних правових процесах.

Суб'єкти конфлікту є основними ініціаторами боротьби, які здійснюють цілеспрямовану діяльність із реалізації своїх інтересів. Основними ознаками суб'єктів конфліктів є:

1. Певна діяльність, що направлена на іншого суб'єкта, що претендує чи володіє об'єктом конфлікту.
2. Здатність здійснювати таку діяльність осмислено та організовано, протягом певного періоду часу, переслідуючи певні цілі та інтереси.
3. Здатність суб'єкта бути носієм конфліктної поведінки, яка являє собою руйнівну діяльність і породжує конфліктні відносини

У дослідженні міжнародних конфліктів, представленому роботою Н.Чухрая, пропонується детальна класифікація конфліктів, яка базується на їхніх особливостях та формах прояву. Класифікація включає такі ключові види конфліктів, як: міжнародна криза, конфлікти малої інтенсивності, тероризм, громадянська війна, війна та світова війна. Кожен із цих видів має свої характерні риси.

Зокрема, міжнародна криза визначається як стан конфронтації, коли інтереси сторін суперечать одне одному, але не призводять до збройного

протистояння, оскільки жодна зі сторін не вважає цілі достатньо вагомими для початку війни.

Конфлікти малої інтенсивності, як правило, включають прикордонні сутички з обмеженим насильством, які, однак, можуть перерости у масштабний конфлікт через використання сучасних технологій.

Тероризм є злочинною формою насильства, що використовується для досягнення політичних цілей, зокрема через знищення людей або тиску на інші держави.

Громадянські війни, попри свій внутрішній характер, можуть ставати міжнародними, якщо в них втручаються інші держави, хоча це обмежується принципом невтручання.

Війна є найвищим рівнем конфлікту, коли міждержавні відносини вирішуються через застосування військової сили для захоплення ресурсів або територій. Світова війна охоплює значну кількість країн і має глобальні наслідки.

Аналіз цих типів дозволяє зрозуміти, що ескалація конфлікту може відбуватися поступово, починаючи з менш інтенсивних форм, таких як криза, і завершуючи повномасштабною війною.

Особливу увагу в дослідженні було приділено ролі недержавних збройних акторів у міжнародних конфліктах. Згідно з міжнародним гуманітарним правом, ці актори можуть брати участь як у неміжнародних конфліктах, так і в міжнародних. Їхня участь регулюється нормами Загальної Статті 3 та Додаткового Протоколу II Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни 1949 року. Визначення недержавних збройних груп як сторін конфлікту потребує виконання певних умов, таких як високий рівень організації та контроль над територією. Однак, як показує аналіз, ці вимоги не завжди є практично досяжними, що створює труднощі для класифікації конфліктів і застосування міжнародного права.

Сьогодні не існує єдиного визначення, яке б повністю розкривало поняття недержавних збройних акторів. Спроби виокремити чітке поняття

здійснив П. Поліцер, який намагався виділити збройних акторів та визначити їхнє місце серед різноманітних недержавних суб'єктів⁴¹. Подібним чином К. Брудерлейн також прагнув відокремити збройних акторів і визначити їхню специфіку відносно інших недержавних суб'єктів⁴².

Узагальнюючи підходи цих дослідників та спираючись на документи Женевського Центру демократичного контролю за збройними силами (DCAF)⁴³ та Європейського оборонного агентства⁴⁴, можна стверджувати, що НЗА визначаються як будь-яка організована група з базовою структурою командування, яка діє поза контролем держави та використовує силу для досягнення своїх політичних або нібито політичних цілей. Це визначення підкреслює автономність НЗА та їхню здатність впливати на внутрішню та міжнародну політику, роблячи їх важливими об'єктами дослідження у сфері міжнародних відносин та безпеки.

Серед вітчизняних спроб визначити поняття збройних недержавних акторів, українська дослідниця І. Єремєєва у своїй роботі підтверджує, що збройні недержавні актори – це будь-які збройні групи, які відділені від держави та здійснюють воєнні дії з метою досягнення власних політичних цілей. Вона повністю погоджується з такою понятійною категорією, підкреслюючи автономність цих груп та їхню здатність впливати на політичні процеси як на національному, так і на міжнародному рівнях⁴⁵.

⁴¹ Policzer, P. *Human Rights and Armed Groups: Toward a New Policy Architecture*, Calgary: Armed Groups Project. 2002

⁴² Bruderlein C. The role of non-state actors in building human security. The case of armed groups in intra-state wars. *Centre for Humanitarian Dialogue Centre pour le Dialogue*. 2000. URL: https://www.files.ethz.ch/isn/7284/doc_7302_290_en.pdf.

⁴³ *Armed Non-State Actors: Current Trends & Future Challenges*. DCAF horizon working paper No. 5. DCAF & Geneva Call. URL: www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/ANSA_Final.pdf

⁴⁴ Marques E., Rognvik S. *Non-State Armed Actors and Transitions from Conflict to Peace: Lessons from Peace Processes and Implications for Stabilisation*. EDA Working paper. Emirates Diplomatic Academy. 2018. URL: https://www.agda.ac.ae/docs/default-source/Publications/eda-working-paper_non-state-armed-actors_en_final_v2.pdf?sfvrsn=2

⁴⁵ Єремєєва І. Передумови трансформації та якісні зміни суб'єктного складу міжнародних політичних конфліктів. *Регіональні студії*. 2020. No. 21. P. 109–114. URL: <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2020.21.17>

Основною ознакою, що відрізняє їх від організованих кримінальних груп, є їхні політичні амбіції. Будь-яке визначення НЗА повинно враховувати як різноманітність між цими групами, так і всередині них, а також різні способи їхньої самозабезпечення та просування, що ускладнює їхнє розуміння як суто політичних акторів. НЗА можуть мати локальну, територіально обмежену програму або транснаціональну програму з розгалуженими мережевими структурами, як у випадку з ІДІЛ або Аль-Каїдою в пізні роки. Вони також можуть мати чітку командну структуру, як у Хезболли, яка є добре структурованою організацією з потужними військовими можливостями та центральною роллю в політичній системі Лівану.

Симбіотичні відносини зі спільнотами підвищують сприйняття збройних груп як легітимних політичних акторів як для внутрішньої, так і для міжнародної аудиторії. У деяких випадках НЗА реагують на державну занедбаність, маргіналізацію або неспроможність держави забезпечувати послуги у віддалених місцях. Успіх НЗА як політичних акторів визначається їхньою здатністю трансформувати насильство в більш «легітимні» форми управління. По суті, для забезпечення власної життєздатності НЗА стають політичними, створюючи місцеві структури управління або беручи участь у наявній системі. Вони змінюють існуючий соціальний контракт між цивільним населенням і державою, беручи на себе відповідальність за управління чи забезпечення безпеки⁴⁶.

⁴⁵ Marques E., Rognvik S. Non-State Armed Actors and Transitions from Conflict to Peace: Lessons from Peace Processes and Implications for Stabilisation. EDA Working paper. Emirates Diplomatic Academy. 2018. URL: https://www.agda.ac.ae/docs/default-source/Publications/eda-working-paper_non-state-armed-actors_en_final_v2.pdf?sfvrsn=2

⁴⁵ Marques E., Rognvik S. Non-State Armed Actors and Transitions from Conflict to Peace: Lessons from Peace Processes and Implications for Stabilisation. EDA Working paper. Emirates Diplomatic Academy. 2018. URL: https://www.agda.ac.ae/docs/default-source/Publications/eda-working-paper_non-state-armed-actors_en_final_v2.pdf?sfvrsn=2

⁴⁶ Marques E., Rognvik S. Non-State Armed Actors and Transitions from Conflict to Peace: Lessons from Peace Processes and Implications for Stabilisation. EDA Working paper. Emirates Diplomatic Academy. 2018. URL: https://www.agda.ac.ae/docs/default-source/Publications/eda-working-paper_non-state-armed-actors_en_final_v2.pdf?sfvrsn=2

НЗА можуть мати різноманітні організаційні структури, від чітко ієрархічних до фрагментованих груп. Деякі з них мають розвинені командні структури, як, наприклад, Хезболла в Лівані,⁴⁷ тоді як інші можуть бути більш децентралізованими та автономними⁴⁸. НЗА готові та здатні застосовувати насильство для досягнення своїх цілей⁴⁹. Форми насильства можуть бути різноманітними, включаючи вбивства, зґвалтування, викрадення, катування, вимагання, а також атаки на цивільну інфраструктуру⁵⁰. Використання насильства часто спрямоване не лише на військові цілі, а й на дестабілізацію політичного статус-кво⁵¹.

НЗА покладаються як на матеріальні, так і на нематеріальні ресурси для організації та мобілізації своїх членів. До матеріальних ресурсів належать зброя, фінанси, транспортні засоби та комунікаційне обладнання. Нематеріальні ресурси включають групову лояльність, почуття приналежності та ідентичність. Приєднуючись до НЗА, особи часто приймають псевдоніми або «імена війни», що сприяє формуванню єдиної організаційної ідентичності⁵².

Симбіотичні відносини з місцевими громадами підвищують сприйняття НЗА як легітимних політичних акторів як для внутрішньої, так і для

⁴⁷ Armed Non-State Actors: Current Trends & Future Challenges. <https://www.dcaf.ch/armed-non-state-actors-current-trends-future-challenges>

⁴⁸ Darwich M. Foreign Policy Analysis and Armed Non-State Actors in World Politics: Lessons from the Middle East. *Foreign Policy Analysis*. 2021. Vol. 17, no. 4. URL: <https://doi.org/10.1093/fpa/orab030>

⁴⁹ Yeşiltaş M., Kardaş T., Jacoby T. Rethinking non-state armed actors and sovereignty. *International Politics*. 2022. URL: <https://doi.org/10.1057/s41311-022-00423-7>

⁵⁰ Marques E., Rognvik S. Non-State Armed Actors and Transitions from Conflict to Peace: Lessons from Peace Processes and Implications for Stabilisation. EDA Working paper. Emirates Diplomatic Academy. 2018. URL: https://www.agda.ac.ae/docs/default-source/Publications/eda-working-paper_non-state-armed-actors_en_final_v2.pdf?sfvrsn=2

⁵¹ Marques E., Rognvik S. Non-State Armed Actors and Transitions from Conflict to Peace: Lessons from Peace Processes and Implications for Stabilisation. EDA Working paper. Emirates Diplomatic Academy. 2018. URL: https://www.agda.ac.ae/docs/default-source/Publications/eda-working-paper_non-state-armed-actors_en_final_v2.pdf?sfvrsn=2

⁵² Bryden A., Caparini M. Private Actors and Security Governance. LIT & DCAF. 2006. URL: https://www.academia.edu/download/45798853/Private_Actors_and_Security_Governance20160520-28014-169r6pj.pdf

міжнародної аудиторії⁵³. У деяких випадках НЗА виникають як реакція на державну занедбаність, маргіналізацію або неспроможність держави забезпечувати послуги у віддалених регіонах⁵⁴.

Типологія недержавних збройних акторів за У. Шнекенера включає кілька основних категорій:

Повстанці або партизани є типовими представниками НЗА, які прагнуть політичних змін, повалення уряду або здобуття незалежності для регіону. Вони мають чітку командну структуру, використовують партизанську тактику та отримують підтримку місцевого населення. Міліції, як інша категорія, діють на користь певного режиму або толеруються ним, займаючись боротьбою з повстанцями та залякуванням опозиції. Вони часто не легалізовані та створюються державними органами для протидії збройним групам.

Кланові лідери або великі чоловіки є традиційними авторитетами, що очолюють плем'я або клан, контролюють певну територію та мають власні збройні сили для захисту та самооборони. Військові лідери або варлорди контролюють території під час або після конфліктів, забезпечуючи свою владу через приватні армії та експлуатуючи місцеві ресурси для фінансування своєї діяльності.

Терористи використовують насильство для поширення паніки та страху з метою досягнення політичних цілей. Вони організовані у таємні клітини або транснаціональні мережі, застосовуючи такі тактики, як викрадення, саботаж та атаки на цивільні об'єкти. Кримінальні групи займаються незаконною діяльністю для отримання матеріальних вигод, маючи структуру

⁵³ Darwich M. Foreign Policy Analysis and Armed Non-State Actors in World Politics: Lessons from the Middle East. *Foreign Policy Analysis*. 2021. Vol. 17, no. 4. URL: <https://doi.org/10.1093/fpa/orab030>

⁵⁴ Marques E., Rognvik S. Non-State Armed Actors and Transitions from Conflict to Peace: Lessons from Peace Processes and Implications for Stabilisation. EDA Working paper. Emirates Diplomatic Academy. 2018. URL: https://www.agda.ac.ae/docs/default-source/Publications/eda-working-paper_non-state-armed-actors_en_final_v2.pdf?sfvrsn=2

типу мафії або синдикатів та займаючись торгівлею зброєю, наркотиками та іншими злочинами.

Найманці та приватні охоронні компанії є добровольцями, які отримують винагороду за службу у бойових підрозділах або виконання спеціальних завдань. Вони можуть працювати на уряди, варлордів або інші недержавні актори, маючи професійну структуру та надаючи оперативну підтримку.

Мародери та собаки (Sobels) - це демобілізовані або розсіяні колишні бойовики, які займаються грабунками та тероризацією цивільного населення під час або після конфлікту, характеризуючись низьким рівнем організаційної згуртованості.

Розуміння цієї типології дозволяє краще аналізувати специфічні характеристики та методи діяльності НЗА, а також їхній вплив на безпеку та політичні процеси. Це сприяє розробці ефективніших стратегій для вирішення конфліктів та стабілізації регіонів, де діють такі групи ⁵⁵.

НЗА також створюють свої ідентичності, які забезпечують їхню легітимність у внутрішньому та міжнародному контекстах. Наприклад, сирійська партія «Демократичний союз» розвиває систему кантонального управління, тоді як Хусити прагнуть інтегрувати свої території у більш широку політичну структуру. У цьому контексті, як зазначає Мурат Єшілташ⁵⁶, ідентичності НЗА стають ключовими інструментами для досягнення політичних цілей.

Таким чином, у ході дослідження вдалося не лише уточнити сутність міжнародних конфліктів, але й проаналізувати їх структурні особливості, типи та роль недержавних акторів. Це дозволяє зробити висновок, що міжнародні конфлікти є багатогранним явищем, що потребує комплексного

⁵⁵ Schneckene U. Spoilers or Governance Actors? Engaging Armed Non-State Groups in Areas of Limited Statehood. SFB-Governance Working Paper Series. 2009. Research Center (SFB), no. 21. URL: <https://www.files.ethz.ch/isn/108827/wp21e.pdf>.

⁵⁶ Yeşiltaş M., Kardaş T., Jacoby T. Rethinking non-state armed actors and sovereignty. *International Politics*. 2022. URL: <https://doi.org/10.1057/s41311-022-00423-7>

підходу для розуміння їх причин, перебігу та наслідків. Аналіз наукових джерел підтверджує, що ключовими факторами вивчення міжнародних конфліктів є їх правове регулювання, соціально-політичний контекст і особливості суб'єктів, які беруть у них участь.

1.3. Методологія дослідження ролі недержавних збройних акторів у сучасних міжнародних конфліктах

Методологічну основу дослідження становить комплексний набір принципів і методів, що дозволив глибоко та всебічно проаналізувати діяльність недержавних збройних акторів (НЗА) у міжнародних конфліктах. У роботі використано принципи історизму, об'єктивності, системності та комплексності, а також різноманітні методи, які інтегрували дані з правових документів, аналітичних звітів, офіційних заяв, статистичних джерел та академічних праць, забезпечивши багатогранний підхід до аналізу проблематики.

Принцип історизму дозволив простежити еволюцію НЗА в контексті змін міжнародного середовища. Аналіз розвитку таких груп, як Хезболла та ІДІЛ, показав, як локальні партизанські рухи трансформувалися у впливових глобальних гравців, здатних диктувати умови міжнародної політики. Наприклад, використання цього принципу дозволило побудувати хронологію змін у стратегіях НЗА, починаючи від використання традиційних військових тактик до застосування новітніх технологій у пропаганді й мобілізації.

Принцип об'єктивності забезпечив неупередженість аналізу, що включав широке коло джерел - від офіційних документів, таких як резолюції Ради Безпеки ООН, до статистичних баз GTI та аналітичних звітів міжнародних організацій, зокрема Geneva Call та МЧКХ. Наприклад, аналіз Резолюції 1373 дозволив не лише вивчити юридичні аспекти протидії тероризму, а й оцінити її ефективність у різних регіонах світу. Це сприяло

формуванню збалансованих висновків, що враховують як успіхи, так і обмеження міжнародних ініціатив.

Принцип системності дозволив розглядати НЗА у взаємозв'язках із державами, міжнародними організаціями та локальними громадами. Наприклад, аналіз взаємодії Geneva Call із НЗА виявив, як гуманітарні ініціативи впливають на зменшення порушень міжнародного гуманітарного права. Системний підхід допоміг виявити, що діяльність НЗА не є ізольованою, а впливає на політичні, економічні та соціальні процеси як на локальному, так і на глобальному рівнях.

Міждисциплінарний підхід є ключовим у вивченні НДА та конфліктів. Він поєднує методи соціології, політології, психології та інших наук, що дозволяє глибше зрозуміти природу та динаміку конфліктів

Історичний метод дозволяє аналізувати розвиток конфліктів у часовій перспективі, вивчаючи умови їх виникнення та еволюцію. Це сприяє розумінню причин та наслідків конфліктів, а також ролі різних акторів у них

Логічний метод забезпечує систематичний аналіз конфліктів, допомагаючи виявити внутрішні суперечності та закономірності їх розвитку. Він сприяє побудові теоретичних моделей, що пояснюють поведінку НДА у різних ситуаціях

Експериментальні методи використовуються для вивчення поведінки індивідів та груп у контрольованих умовах, що дозволяє моделювати різні аспекти конфліктних ситуацій та перевіряти гіпотези щодо їх розвитку

Системний метод забезпечив аналіз механізмів, які зв'язують діяльність НЗА з фінансуванням, політичним впливом та міжнародними ініціативами. Зокрема, було досліджено, як нелегальна торгівля та використання цифрових технологій допомагають НЗА фінансувати свою діяльність. Аналіз документів Geneva Call виявив, що залучення НЗА до діалогу сприяє їхньому частковому дотриманню гуманітарного права, що, у свою чергу, знижує рівень насильства в конфліктах.

Індуктивний метод дозволив формулювати загальні закономірності на основі конкретних прикладів. Наприклад, вивчення діяльності ФАРК, Боко Харам та ІДІЛ допомогло визначити спільні риси у фінансових моделях і стратегіях мобілізації, такі як контроль територій із природними ресурсами для забезпечення автономності. Узагальнення цих даних сприяло розробці рекомендацій для міжнародних організацій щодо ефективнішого моніторингу діяльності НЗА.

Дедуктивний метод забезпечив перевірку гіпотез щодо впливу НЗА на регіональну стабільність. Наприклад, гіпотеза про те, що діяльність НЗА сприяє загостренню гуманітарних криз у регіоні Сахель, була підтверджена через аналіз даних ACLED. Це дозволило зробити висновок про необхідність посилення регіональних ініціатив із протидії терористичним загрозам.

Хронологічний метод сприяв вивченню етапів розвитку НЗА та їхньої адаптації до змін у міжнародному середовищі. Наприклад, хронологія прийняття резолюцій ООН продемонструвала, як міжнародна спільнота відповідає на нові виклики, створені транснаціональною діяльністю НЗА. Побудова часових рамок дозволила виокремити ключові моменти у взаємодії міжнародних організацій із НЗА.

Контент-аналіз забезпечив систематичний аналіз текстів міжнародних документів і звітів. Наприклад, звіт Geneva Call про ведення бойових дій НЗА виявив ключові прогалини у дотриманні норм гуманітарного права. Аналіз риторики офіційних заяв дозволив зрозуміти, як міжнародна спільнота формує свої підходи до врегулювання конфліктів за участі НЗА.

Статистичний метод інтегрував кількісні дані для підтвердження висновків. Наприклад, статистика терористичних атак із баз GTI показала, як діяльність Боко Харам посилює нестабільність у Західній Африці. Дані UCDP дозволили оцінити інтенсивність конфліктів і їхній вплив на гуманітарну ситуацію в регіонах.

Метод класифікації допоміг систематизувати НЗА за їхніми цілями, структурою та тактиками. Наприклад, повстанські рухи, терористичні

організації та ПВК були розглянуті як окремі категорії зі своїми специфічними особливостями. Така класифікація дозволила більш детально дослідити їхній вплив на міжнародні відносини.

Описовий метод забезпечив деталізацію діяльності НЗА, включаючи механізми фінансування, стратегії мобілізації та їхній вплив на локальні громади. Наприклад, аналіз діяльності Хезболли показав, як група використовує локальні зв'язки для зміцнення своєї політичної позиції.

У рамках даного дослідження методологія аналізу конфліктів була значно розширена за рахунок використання підходів, описаних у роботі «Методологічні прийоми дослідження конфліктів». Це дало змогу інтегрувати вивчення соціологічних та міждисциплінарних аспектів, а також забезпечити глибше розуміння ролі недержавних збройних акторів (НЗА) у міжнародних конфліктах. Використання таких методів дозволило вивчити конфлікти не лише з політичного чи правового погляду, а й у їхньому соціальному контексті.

Описовий метод, наведений у роботі, забезпечив деталізацію подій та процесів, які мали місце у конфліктах за участю НЗА. У моєму дослідженні цей метод був адаптований для аналізу таких аспектів, як еволюція стратегії ІДІЛ у Сирії або зміни у тактиці ФАРК у Колумбії. Наприклад, детальний опис способів фінансування, мобілізації членів та використання локальних ресурсів дав змогу створити комплексний портрет цих акторів та зрозуміти, як вони адаптуються до змін середовища.

Метод типологізації був ключовим у моїй роботі для класифікації НЗА за їхньою структурою, цілями та тактиками. Наприклад, я використав цей підхід для поділу НЗА на такі категорії, як повстанські рухи, міліції, терористичні організації та приватні військові компанії. Це дало змогу глибше дослідити особливості діяльності кожної групи та їхній вплив на регіональну та глобальну безпеку. Типологізація також дозволила виділити спільні риси та відмінності між НЗА, що сприяло створенню більш цілісної картини їхньої діяльності.

Метод моделювання був використаний для створення сценаріїв розвитку конфліктів за участю НЗА. У моєму дослідженні це включало, наприклад, аналіз можливих наслідків посилення міжнародного контролю за фінансовими потоками, які підтримують терористичні організації. Моделювання також дало змогу оцінити вплив міжнародних зусиль на стабілізацію регіонів, уражених діяльністю НЗА.

Метод контент-аналізу забезпечив дослідження текстів нормативно-правових документів, аналітичних звітів та офіційних заяв. Наприклад, я проаналізував резолюції Ради Безпеки ООН та звіти Geneva Call, щоб виявити, як міжнародне співтовариство реагує на діяльність НЗА. Цей метод дозволив виокремити ключові тенденції у міжнародних зусиллях щодо врегулювання конфліктів, зокрема щодо захисту цивільного населення та забезпечення дотримання міжнародного гуманітарного права.

Метод аналізу причин конфлікту дозволив виявити основні фактори, які сприяли ескалації конфліктів за участю НЗА. Наприклад, у моєму дослідженні цей метод допоміг зрозуміти, як політична нестабільність, економічні нерівності та соціальна ізоляція створюють сприятливі умови для діяльності НЗА, таких як Боко Харам чи Хезболла.

Прогностичний метод був використаний для оцінки можливих сценаріїв подальшого розвитку конфліктів за участю НЗА. На основі даних із баз UCDP, ACLED та GTI було розроблено прогнози щодо регіональних ризиків, пов'язаних із діяльністю НЗА, зокрема в Африці та на Близькому Сході. Ці прогнози дозволили сформулювати рекомендації для міжнародного співтовариства щодо протидії діяльності НЗА.

Отже, методологічна база цього дослідження побудована на інтеграції різноманітних наукових підходів та методів, що забезпечило багатовимірний і всебічний аналіз діяльності недержавних збройних акторів у міжнародних конфліктах. У роботі вдалося поєднати теоретичні розробки відомих дослідників із практичними підходами, використаними в аналізі конкретних випадків. Впровадження таких методів, як системний, індуктивний,

дедуктивний, хронологічний, контент-аналіз, моделювання, типологізація та статистичний аналіз, дало змогу отримати як загальні закономірності, так і детальний аналіз специфіки діяльності НЗА.

Підсумовуючи викладене у першому розділі можна дійти наступних висновків:

По-перше, дослідження стану наукової розробки проблеми та її джерельної бази показало, що досліджуване питання активно вивчається як вітчизняними, такі зарубіжними вченими. Вітчизняна література переважно зосереджується на правових аспектах діяльності НЗА, тоді як зарубіжні дослідження пропонують більш комплексний аналіз, охоплюючи політичні, соціальні та безпекові виміри їхньої участі у міжнародних конфліктах.

Для написання магістерської роботи було залучено широке коло джерел. Автор розподілив всі використані джерела на чотири групи. Правові документи міжнародних організацій стали основою для оцінки статусу, зобов'язань та меж відповідальності НЗА у збройних конфліктах. Аналітичні звіти й дані міжнародних організацій, таких як Geneva Call, МКЧХ, DCAF, GTI, ACLED та UCDP, дозволили виявити регіональні особливості, масштаби та гуманітарні наслідки діяльності НЗА. Офіційні заяви політичних лідерів та публікації ЗМІ забезпечили контекстуалізацію подій і політичних рішень, дозволивши проаналізувати, як міжнародна спільнота реагує на виклики, пов'язані з НЗА.

По-друге, під НЗФ варто розуміти особливі організації, які готові і здатні застосовувати насильство для досягнення своїх цілей і не інтегровані у формалізовані державні інститути, такі як регулярна армія, президентська гвардія, поліція або спецпідрозділи.

По-третє, методологічна основа дослідження діяльності НЗА у міжнародних конфліктах ґрунтується на поєднанні принципів історизму, об'єктивності, системності, комплексності та широкого спектра методів аналізу. Застосування міждисциплінарного підходу дало змогу розглянути проблему в усій її складності - як з правового й політичного, так і з

соціального, економічного та гуманітарного поглядів. Ключовими стали історичний, системний, індуктивний, дедуктивний, описовий, типологізаційний, прогностичний методи, а також метод моделювання й контент-аналіз.

РОЗДІЛ 2

РОЗПОВСЮДЖЕННЯ ТА КОНТРОЛЬ НАД ОЗБРОЄННЯМ НЕДЕРЖАВНИМИ ЗБРОЙНИМИ АКТОРАМИ У КОНФЛІКТАХ

2.1. Роль озброєнь у діяльності недержавних збройних акторів

Участь недержавних суб'єктів у контролі над озброєннями та їх розповсюдженням є значним викликом у сучасному глобальному безпековому ландшафті. Недержавні суб'єкти, в тому числі терористичні організації, збройні угруповання і мережі організованої злочинності, все частіше отримують доступ до різних видів озброєнь, загострюючи конфлікти і підриваючи міжнародну стабільність. Ці суб'єкти часто здатні діяти поза традиційним державним контролем, використовуючи слабке управління, корупцію і нелегальні мережі для придбання і розповсюдження зброї. Рада Безпеки ООН, зокрема, неодноразово звертала увагу світової спільноти на ризик того, що терористи отримують вигоду від транснаціональної організованої злочинності в деяких регіонах, в тому числі від торгівлі легким стрілецьким озброєнням (ЛСО).

Визнаючи занепокоєння багатьох держав щодо загрози миру, безпеці і стабільності, яку становлять недержавні збройні формування, кілька держав запропонували або підтримали включення до ДТО формулювання, що закликає до заборону передачі озброєнь недержавним збройним формуванням (НЗФ). Однак обговорення цього питання в Підготовчій комісії не змогло вирішити низку проблем, зокрема той факт, що не існує міжнародно прийнятого визначення недержавного суб'єкта. Хоча представники громадянського суспільства та науковці запропонували переліки суб'єктів, які могли б стати основою для визначення «недержавного суб'єкта», проте вони не були прийняті всіма країнами-членами ООН.

НЗФ можуть отримувати підтримку або використовуватися державними суб'єктами таємно або відкрито, як це часто трапляється з ополченнями, воєнізовані формування, найманцями або приватними військовими компаніями. Крім того, у діяльності недержавних збройних формувань можуть брати участь державні службовці або державні органи, які прямо чи опосередковано залучені до них - іноді з ідеологічних міркувань (наприклад, таємна підтримка повстанців), іноді через особисті інтереси (такі як політична кар'єра, корупція, родинні чи кланові зв'язки, чи вигода)⁵⁷.

Низький рівень ефективного управління, включаючи верховенство права, що ускладнюється високим рівнем політичної нестабільності, економічним спадом, нерівномірністю економічного розвитку і демографічним тиском, які забезпечують терористичним організаціям і організованим злочинним мережам сприятливе середовище для досягнення їхніх ідеологічних або економічних цілей, та ставлять під загрозу міжнародну безпеку⁵⁸.

Що стосується використання зброї, то в усьому світі трохи менше половини (46,3%) усіх вбивств було скоєно із застосуванням вогнепальної зброї, ще 24% - із застосуванням холодної зброї (наприклад, ножів); решта - з використанням інших засобів вбивства.

Використання злочинцями більш потужної зброї (наприклад, кулеметів, бомб, гранат або ракет) є рідкісним явищем за межами територій, які вже пережили певний колапс державної влади або надзвичайно високий рівень насильства. Проте озброєні групи, що беруть участь у політичному

⁵⁷ Clapham A. Weapons and armed non-state actors. Weapons under International Human Rights Law / ed. by S. Casey-Maslen. Cambridge, 2014. P. 172. URL: <https://www.cambridge.org/core/books/abs/weapons-under-international-human-rights-law/weapons-and-armed023108093028003015003069119001104093069025&EXT=pdf&INDEX=TRUE>

⁵⁸ Bergema R., Mehra T., Demuynck M. The use of small arms and light weapons by terrorist organisations as a source of finance. 2020. P. 6. URL: <https://www.icct.nl/sites/default/files/2022-12/SALW-Synthesis-Report.pdf>.

насильстві (включаючи громадянську війну), використовують набагато ширший спектр зброї⁵⁹.

Видання Nigeria Today також повідомило, що понад 8 мільйонів одиниць нелегальної зброї знаходяться в руках терористів, злочинців, етнічних ополченців, політиків по всій Нігерії. Секретаріат Женевської декларації зазначає, що від ЛСО щорічно гине від 500 000 до 750 000 людей і що вона є фактором, який сприяє збройним конфліктам, переміщенню людей, організованій злочинності і тероризму, тим самим підриваючи мир, примирення, безпеку, стабільність і сталий соціальний розвиток в Африці⁶⁰.

Зіткнувшись з глибокою асиметрією у порівнянні з набагато сильнішими державними силами, група повинна покладатися на стійку партизанську тактику розосередження і приховування, як правило, у маргінальних районах (гори, ліси, пустелі тощо) або використовуючи анонімність міст. За таких обставин групам потрібна стрілецька і легка зброя, сумісна з підпільною стратегією, портативна, міцна і проста. В інших випадках недержавні групи іноді отримують важке озброєння, що зазвичай пов'язане з міжрегіональними поставками зброї за державної підтримки. Хоча несанкціонований реекспорт може сприяти перенаправленню зброї без дозволу уряду країни-експортера, а поставки іноді переміщуються через транзитні держави без їхнього дозволу⁶¹.

Методи набуття, які використовують терористичні організації для отримання озброєння дуже різняться: від диверсії до кустарного виробництва, придбання через транскордонну і морську торгівлю до

⁵⁹ Marsh N. Because we have the maxim gun: The relationship between arms acquisition by non-state groups and violence : Dissertation for the Degree of Dr. philos. 2020. P. 34. URL: <https://cdn.cloud.prio.org/files/6c0efb71-0bb8-4eea-8d89-dc0f6825670b/Marsh%20Doctoral%20Dissertation%202020.pdf?inline=true>.

⁶⁰ Ocholi I. A., Eze P. Insecurity, arms conflict and proliferation of small arms and light weapons in Africa // RUJMASS. 2023. Vol. 9, № 1. P. 66. URL: <https://rujmass.com/Journals/2023/006.pdf>

⁶¹ Pinson L. Addressing the linkages between illicit arms, organized crime and armed conflict. Geneva, 2022. URL: https://www.unodc.org/documents/firearms-protocol/2022/UNIDIR-UNODC_Adressing_the_linkages_between_illicit_arms_organized_crime_and_armed_conflict.pdf

корумпованих державних суб'єктів, а також різні способи використання терористичними угрупованнями ЛСО, будуть детально описані в окремому розділі.

Незважаючи на поширені в масовій культурі образи воєначальників або лиходіїв, що володіють високотехнологічною зброєю, ключові технології озброєння збройних груп були розроблені під час Другої світової війни або невдовзі після неї (особливо штурмові гвинтівки, безвідкатні гвинтівки і реактивні гранатомети). Кілька важливих доповнень до арсеналу повстанців з'явилися в 1960-х роках у вигляді переносних зенітно-ракетних комплексів і керованих протитанкових ракет.

Недержавні збройні актори, конфлікти та незаконна торгівля зброєю - як окремо, так і в поєднанні - підривають політичну стабільність, належне врядування та сталий розвиток.

За словами Кевіна, через легку доступність цієї зброї невеликі внутрішні повстання в африканських державах мають тенденцію переростати у великі громадянські війни, які в кінцевому підсумку дестабілізують цілий регіон. Як наслідок, держави та уряди в Африці та в усьому світі зараз борються за приборкання цієї загрози⁶².

Збільшення притоку зброї та боєприпасів або поява іншої категорії зброї в умовах конфлікту або організованої злочинності може спровокувати або продовжити насильницькі дії. Будь-який з цих зсувів може призвести до зміни балансу сил або до нарощування конкурентами власних арсеналів.

По-друге, взаємозв'язок «зброя-злочинність-конфлікт» може створити спіраль нестабільності і призвести до зростання попиту на нелегальну зброю для самозахисту з боку місцевого населення і компаній. Ці обставини створюють потенціал для зростання насильства, породжуючи більший попит на нелегальну зброю, що посилює цикл відсутності безпеки.

⁶² Ocholi I. A., Eze P. Insecurity, arms conflict and proliferation of small arms and light weapons in Africa // RUJMASS. 2023. Vol. 9, no. 1. P. 68. URL: <https://rujmass.com/Journals/2023/006.pdf>

По-третє, коли НЗФ використовують незаконну зброю для сприяння злочинам, що приносять дохід в умовах конфлікту, ця зброя може опосередковано фінансувати поточний конфлікт і впливати на мотивацію угруповання, для продовження бойових дій. Як наслідок, зацікавлені в нелегальній економіці НЗФ, можуть зіпсувати мирний процес або підірвати зусилля з постконфліктної відбудови⁶³.

Як кількість, так і тип незаконної зброї та боєприпасів у певному контексті можуть змінювати динаміку злочинності та фазу конфлікту. Збільшення вогневої потужності та доступ до більш сучасної зброї може змінити характер бойових дій на різних фазах конфлікту, що може призвести до ескалації конфлікту або зміни динаміки конфлікту, коли НЗФ претендують на нові перемоги або території. Захоплення великої кількості зброї або збільшення кількості перехоплень боєприпасів, що перенаправляються НЗФ, може мати значний вплив на їхню боєздатність, а постійний приплив зброї і боєприпасів може загострити і затягнути конфлікт.

Відповідно, контроль та розповсюдження озброєння недержавними збройними суб'єктами створює певні труднощі для міжнародних зусиль з розбудови миру та державотворення. З одного боку, для досягнення позитивних результатів у довгостроковій перспективі діяльність з розбудови миру та державотворення має здійснюватися всупереч корисливим інтересам озброєних суб'єктів. З іншого боку, прогрес у створенні безпечного середовища часто можливий лише за умови залучення принаймні найвпливовіших із залучених недержавних збройних суб'єктів до політичного процесу, який надасть їм певний політичний вплив (наприклад, посади в

⁶³ Pinson L. Addressing the linkages between illicit arms, organized crime and armed conflict. Geneva, 2022. URL: https://www.unodc.org/documents/firearms-protocol/2022/UNIDIR-UNODC_Adressing_the_linkages_between_illicit_arms_organized_crime_and_armed_conflict.pdf

тимчасовому уряді) та/або економічні та фінансові привілеї, що, в свою чергу, може підірвати весь процес державотворення⁶⁴.

Використання ЛСО терористичними організаціями зазвичай асоціюється, особливо на Заході, з озброєними насильницькими акціями. Таке сприйняття, зокрема, пов'язане з серією терористичних атак, здійснених у 2010-х роках, в тому числі з нападами в Норвегії в 2011 році (77 загиблих, 319 поранених), стріляниною в Брюссельському єврейському музеї в 2014 році (4 загиблих), нападом на редакцію Charlie Hebdo в 2015 році (12 загиблих, 12 поранених), паризькими нападами в листопаді 2015 року (137 загиблих, 413 поранених) і стріляниною в школі «Пульс» в 2016 році (50 загиблих і 53 поранених)⁶⁵.

ЛСО в незаконному обігу може слугувати товаром, яким терористичні організації можуть торгувати, будучи не лише кінцевими користувачами, але й постачальниками, або інструментом, що дозволяє терористичним організаціям сприяти діяльності з незаконного обігу, яку здійснюють інші насильницькі групи, наприклад, контролю над пунктами в'їзду або маршрутами незаконного обігу. ЛСО дозволяє терористичним організаціям отримувати дохід, надаючи підтримку фактичним торговцям ЛСО або іншими незаконними товарами, забезпечуючи захист від крадіжок і збройних пограбувань, або надавати ресурси для міжнародних перевезень наркотиків. Окрім доходів, отриманих від продажу, СЛЗ може сприяти широкому спектру інших (незаконних) видів діяльності, що приносять дохід, таких як, зокрема, рекет, здирництво, оподаткування. Як наслідок, дестабілізуючий вплив незаконного обігу ЛСО, до якого можуть бути прямо чи опосередковано

⁶⁴Clapham A. Weapons and armed non-state actors. Weapons under International Human Rights Law / ed. by S. Casey-Maslen. Cambridge, 2014. P. 175. URL: <https://www.cambridge.org/core/books/abs/weapons-under-international-human-rights-law/weapons-and-armed023108093028003015003069119001104093069025&EXT=pdf&INDEX=TRUE>

⁶⁵ Bergema R., Mehra T., Demuynck M. The use of small arms and light weapons by terrorist organisations as a source of finance. 2020. P. 7. URL: <https://www.icct.nl/sites/default/files/2022-12/SALW-Synthesis-Report.pdf>.

причетні терористичні угруповання, виходить за межі лише грошової вартості.

Зростання Ісламської держави, яка накопичила майже 5,5 мільярдів євро на піку свого територіального контролю в 2015 році, є, мабуть, найяскравішим прикладом цього. Володіння і управління територією дозволило угрупованню збирати мільйони євро щорічно, збираючи податки з мешканців, стягуючи тарифи і транзитні збори і продаючи вкрадену нафту, на додачу до низки кримінальних злочинів. У цьому сенсі СЗЛО слугує для ІДІЛ і організацій-однодумців засобом, що дозволяє їм займатися різними видами незаконної діяльності, які приносять дохід⁶⁶.

Тому, використання нелегальної зброї для сприяння іншим видам незаконної діяльності, що приносить дохід, є набагато більш поширеним явищем, ніж пряма участь НЗФ у незаконній торгівлі зброєю з метою отримання прибутку. Варто визнати, що нелегальна зброя часто використовується для захисту інших форм незаконної торгівлі або для отримання ренти, включаючи оподаткування та бандитизм⁶⁷.

Дослідження шляхів, через які недержавні актори отримують зброю, є критично важливим для національної безпеки. Ці знання допомагають урядам розробляти ефективні стратегії для перешкоджання постачанню зброї терористичним та кримінальним групам, що може значно зменшити рівень насильства і тероризму в країні.

Для визначення глобальних проблем в торгівлі озброєнням недержавними акторами, слід визначити загальні ринки торгівлі. Існує чотири типи ринків продажу стрілецької зброї: білий, чорний, сірий і таємні військові транзакції. Білий ринок - це легальний продаж зброї урядами або

⁶⁶ Bergema R., Mehra T., Demuynck M. The use of small arms and light weapons by terrorist organisations as a source of finance. 2020. P. 7. URL: <https://www.icct.nl/sites/default/files/2022-12/SALW-Synthesis-Report.pdf>.

⁶⁷ Pinson L. Addressing the linkages between illicit arms, organized crime and armed conflict. Geneva, 2022. URL: https://www.unodc.org/documents/firearms-protocol/2022/UNIDIR-UNODC_Adressing_the_linkages_between_illicit_arms_organized_crime_and_armed_conflict.pdf.

приватними виробниками іншим країнам або урядам. Наприклад, п'ять постійних членів Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй є одними з найбільших торговців стрілецькою зброєю. Хоча білий ринок вважається легальним, значна частина зброї, що потрапляє в незаконний обіг, походить з державних надлишків зброї, які або викрадаються зберігачами, або потрапляють на нелегальний ринок.

Угоди на чорному ринку є незаконними через таємний характер транзакції (рух грошей і зброї), а також через нелегальний статус покупця. В такому випадку транзакції можуть бути приховані через неправильне маркування, підробку документів і відмивання доходів, отриманих від транзакції. Сюди відносяться таємні військові операції - таємні урядові поставки зброї в іншу країну, особливо повстанським силам, через їхню непрозорість і прихований характер.

Сірий ринок - це ті операції, які не вважаються незаконними, але не підпадають під категорію операцій на білому ринку. Ці угоди також мають прихований характер, коли уряди ризикують, але мінімізують потенційну небезпеку. Наприклад, окрім прямих порушень ембарго на постачання зброї, існує також продаж зброї до країни, на яку не поширюється ембарго, знаючи, що ця зброя потім буде продана державі в обхід ембарго, через посередників - індивідуальних брокерів або повстанські групи. Це може включати використання існуючих міжнародних мереж за участю організацій чорного ринку і нелегальних торговців. Ці мережі сприяють поставкам, що здійснюються як легальні міждержавні передачі, а потім перенаправляють їх у зони конфлікту.

Враховуючи різноманітні форми продажу стрілецької зброї, потрібно розглядати велику кількість суб'єктів на шляху від країни походження до країни призначення. Тому варто розглядати ринок стрілецької зброї в цілому

як систему, що сприяє криміногенним умовам і незаконному обігу стрілецької зброї⁶⁸.

Передача стрілецької зброї та легких озброєнь значною мірою покладається на збройових брокерів, які використовують різні міжнародні та національні правові лазівки для полегшення транзакцій між виробниками та кінцевими користувачами. Брокери, як правило, не володіють зброєю, але мають контакти і обмежують свою діяльність налагодженням ланцюга постачання між виробниками і користувачами. На відміну від них, торговці зброєю володіють зброєю і мають безпосередній контакт з нею під час передачі.

Основна проблема з незаконним посередництвом виникає тоді, коли брокер постачає зброю державам або недержавним суб'єктам, які перебувають під ембарго на постачання зброї або з незаконною метою. Нелегальні брокери використовують різноманітні стратегії ведення бізнесу, включаючи створення фантомних компаній, апокрифічну реєстрацію судноплавства і ліній зв'язку, а також хабарі державним чиновникам. Після того, як зброя потрапляє у власність покупця, вони отримують відсоток від її загальної вартості. Такий спосіб дій дозволяє одному і тому ж дилеру часто постачати зброю протидіючим угрупованням.

За даними Small Arms Survey 2008, Канада, Франція, Німеччина, Саудівська Аравія і США є найбільшими імпортерами стрілецької зброї і легких озброєнь у світі⁶⁹. Однак цей імпорт є легальним і відповідає нормам міжнародного права. Для цілей цього дослідження будуть проаналізовані лише поставки організованим злочинним угрупованням.

На відміну від масштабних державних замовлень на озброєння та іншу військову техніку, які часто можуть бути надзвичайно дорогими, організовані

⁶⁸ Rothe D. L., Collins V. An exploration of applying system criminality to arms trafficking // International Criminal Justice Review. 2011. Vol. 21, № 1. P. 27. URL: <https://doi.org/10.1177/1057567710392572>.

⁶⁹ Staff G. S. A. S. Small Arms Survey 2008: Risk and Resilience. Cambridge University Press, 2008. P. 112.

злочинні угруповання покладаються на роздрібні закупівлі стрілецької зброї та легких озброєнь. Це можна побачити, проаналізувавши середню ціну автомата Калашникова зразка 1947 року, більш відомого як АК-47, в Латинській Америці (500 доларів США); в той час як в Африці та інших регіонах така ж зброя продається менш ніж за 30 доларів США. В основі такого підходу лежить припущення, що вищі фінансові доходи злочинної організації, наприклад, тієї, що діє в Латинській Америці, означають, що зброя буде коштувати дорожче⁷⁰.

Серед широкого спектру джерел витоку зброї та боєприпасів на нелегальний ринок, основними джерелами постачання зброї та боєприпасів є:

- розграбування запасів після розпаду держави та захоплення зброї на полі бою, що в умовах конфлікту відкривають можливості для широкомасштабного доступу до зброї військового призначення. з боку НЗФ та ОЗУ.

- погано захищені національні запаси та корумповані урядовці є джерелом витоку зброї на нелегальний ринок, в тому числі в інші конфліктні регіони.

- зброя, що залишилася від попередніх конфліктів
- зброя, що залишилася у населення або інших НЗФ
- санкціоновані поставки зброї до нестабільних або охоплених конфліктом регіонів можуть стати ще одним джерелом озброєнь для НЗФ.

Під час конфлікту захоплення на полі бою та рейди на урядові склади зброї дозволяють НЗФ здобувати зброю військового зразка та збільшувати свою вогневу міць. Крім того, небезпечні державні запаси є потенційною мішенню для НЗФ, що значно підвищує ризик витоку зброї на нелегальний ринок на будь-якій фазі конфлікту, а в разі розпаду держави - ще більше.

⁷⁰ Bastien Olvera G. M. The security council and the illegal transfer of small arms and light weapons to non-state actors // Mexican Law Review. 2014. Vol. 6, № 2. P. 231. URL: [https://doi.org/10.1016/S1870-0578\(16\)30013-0](https://doi.org/10.1016/S1870-0578(16)30013-0)

Розграбування запасів після розпаду держави може вплинути на динаміку конфлікту далеко за межами безпосередньої зони конфлікту⁷¹.

В результаті, у конфліктах, в яких опозиційні групи захоплюють території з промисловими навичками і обладнанням, як це було в Лівії і особливо в Сирії, недержавні групи можуть виготовляти бронетехніку, міномети і реактивну артилерію, адаптуючи заводські деталі і транспортні засоби. Військові літаки і військові кораблі є найбільш технологічно складними системами озброєння. Зазвичай вони найдорожчі у придбанні, їх важко обслуговувати, контрабандно перевозити або приховувати, і тому вони майже ніколи не використовуються недержавними угрупованнями. Винятки становлять приклади надзвичайно добре забезпечених ресурсами угруповань, таких як Тигри визволення Таміл Іламу (ТОТІ), або латиноамериканські наркокартелі, або випадки «квазідержав», які контролюють великі міста і значні ресурси, навіть якщо вони не отримали дипломатичного визнання (як, наприклад, у Лівії після 2011 р.)⁷².

Варто відзначити, що повстанці і терористи покладаються не лише на звичайну вогнепальну зброю, але й на саморобну зброю (особливо саморобні вибухові пристрої), виготовлену з легально доступних деталей, які зазвичай не підлягають контролю. Компоненти, які часто зустрічаються в СВП, включають комерційно доступні деталі, такі як нітратні добрива, телефони, кабелі, електричні компоненти і контейнери, а також предмети з обмеженим доступом, такі як детонуючий шнур⁷³.

⁷¹ Pinson L. Addressing the linkages between illicit arms, organized crime and armed conflict. Geneva, 2022. URL: https://www.unodc.org/documents/firearms-protocol/2022/UNIDIR-UNODC_Adressing_the_linkages_between_illicit_arms_organized_crime_and_armed_conflict.pdf.

⁷² Marsh N. Because we have the maxim gun: The relationship between arms acquisition by non-state groups and violence: Dissertation for the Degree of Dr. philos. 2020. P. 39. URL: <https://cdn.cloud.prio.org/files/6c0efb71-0bb8-4eea-8d89-dc0f6825670b/Marsh%20Doctoral%20Dissertation%202020.pdf?inline=true>.

⁷³ The Question of Arms Transfers to Non-State Actors // Old Dominion University Model United Nations Society (ODUMUNC). 2018. URL: <https://ww1.odu.edu/content/dam/odu/offices/mun/2018/ib-2018-first-nsas.pdf>.

У більшості випадків ці виробники розташовані в бідних районах, де виробництво стрілецької зброї і легких озброєнь часто є єдиним джерелом доходу для багатьох сімей. Іншим фактором є швидкість, з якою зброя може бути виготовлена порівняно з іншими продуктами, наприклад, вирощуванням зерна, більш прибутковим бізнесом, який вимагає набагато більше часу для отримання коштів. Відомо, що до цього бізнесу причетні багато угруповань, зокрема Револьюційні збройні сили Колумбії, Тигри визволення Таміл-Іламу, Ісламський фронт визволення Моро на Філіппінах, самопроголошена Республіка Молдова Придністров'я. Це лише деякі з найбільших виробників стрілецької зброї та легких озброєнь⁷⁴.

Недержавні суб'єкти, в тому числі терористичні групи, повстанці та злочинні організації, використовують цю зброю для вчинення насильства, підриву урядів і дестабілізації регіонів. Тому необхідним завданням стає визначення механізмів регулювання та набуття недержавними акторами озброєнь.

Передача стрілецької зброї та ЛСО недержавним суб'єктам регулюється різними міжнародними нормативно-правовими актами, міжнародним звичаєвим правом та національним законодавством. Хоча існують різні види зброї, які є предметом незаконного обігу, торгівля стрілецькою зброєю відігравала важливу роль у 49 світових конфліктів, починаючи з 1990 року, а 90% усіх військових втрат з часів Другої світової війни припадає на стрілецьку зброю⁷⁵.

Складнощі, пов'язані з передачею зброї недержавним суб'єктам, тісно переплітаються з міжнародним правом, державним суверенітетом і глобальною безпекою. Законність таких поставок значною мірою залежить

⁷⁴ Bastien Olvera G. M. The security council and the illegal transfer of small arms and light weapons to non-state actors // Mexican Law Review. 2014. Vol. 6, № 2. P. 234. URL: [https://doi.org/10.1016/S1870-0578\(16\)30013-0](https://doi.org/10.1016/S1870-0578(16)30013-0)

⁷⁵ Rothe D. L., Collins V. An exploration of applying system criminality to arms trafficking // International Criminal Justice Review. 2011. Vol. 21, № 1. P. 22–38. URL: <https://doi.org/10.1177/1057567710392572>.

від того, чи існують конкретні заборони, такі як ембарго ООН на постачання зброї, і навіть у цьому випадку практика залишається суперечливою. Цей розділ заглиблюється в нюанси правового поля передачі озброєнь недержавним суб'єктам, розглядаючи проблеми у визначенні недержавних суб'єктів, наслідки таких передач і міжнародні зусилля з регулювання цієї діяльності.

Надсилання державою зброї недержавному суб'єкту не порушує міжнародного права, якщо тільки не існує конкретного ембарго ООН на постачання зброї отримувачу, або якщо постачальник не заборонений резолюцією Ради Безпеки ООН. Ці винятки охоплюють багато випадків. Але загалом це залишає державам свободу надавати допомогу недержавним групам на власний розсуд. Хоча передача зброї недержавним збройним формуванням завжди викликає суперечки, більшість великих держав і багато середніх і малих держав роблять це стандартною практикою. Зазвичай вони постачають зброю групам, які служать їхнім інтересам, атакуючи ворожі уряди, або групам, які мають етнічну, ідеологічну чи революційну спорідненість. Оскільки міжнародне право - це передусім право суверенних держав, передача зброї недержавним суб'єктам завжди є суперечливою⁷⁶.

Тим не менш, не існує зобов'язуючого глобального інструменту, за допомогою якого можна було б регулювати і гармонізувати операції з озброєннями. Існує Реєстр звичайних озброєнь ООН, до якого держави на добровільних засадах повідомляють про свої операції. Але метою Реєстру є лише сприяння прозорості операцій з озброєннями і ніщо інше⁷⁷.

⁷⁶ The Question of Arms Transfers to Non-State Actors // Old Dominion University Model United Nations Society (ODUMUNC). 2018. URL: <https://ww1.odu.edu/content/dam/odu/offices/mun/2018/ib-2018-first-nsas.pdf>.

⁷⁷ Yihdego Z. The Arms Trade Treaty, Human Security and the Role of Non-State-Actors. 2014. P. 17. URL: https://www.researchgate.net/publication/316620986_Arms_Trade_Human_Security_and_Non-State-Actors.

Рада Безпеки Організації Об'єднаних Націй відіграє ключову роль у регулюванні передачі озброєнь за допомогою юридично обов'язкових ембарго, спрямованих на запобігання потоку зброї до недержавних суб'єктів.

Можна виділити два типи резолюцій Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй, які визначають недержавні суб'єкти, що підпадають під заборону на постачання зброї, двома способами. По-перше, ембарго ООН на постачання зброї, запроваджене резолюціями, прийнятими Радою Безпеки ООН відповідно до статті 41 Глави VII Статуту ООН, юридично зобов'язує держави-члени ООН заборонити постачання «зброї, боєприпасів, військової техніки та пов'язаних з ними послуг» на всю територію певної держави або недержавним озброєним групам та особам, що діють на певній території. З 1991 року Рада Безпеки ООН запровадила 11 ембарго на постачання зброї, безпосередньо спрямованих проти НЗФ. Однак варто зазначити, що в шести з цих випадків ембарго на постачання зброї було накладено на урядові сили, з якими ці НЗФ перебували в конфлікті, тобто під ембарго ООН потрапили як державні, так і НЗФ (ДРК, Ірак, Ліберія, Руанда, Сомалі, Сьєрра-Леоне та Руанда)⁷⁸.

На додаток до ембарго ООН на постачання зброї збройним групам, що діють на території окремих держав-членів ООН, існує також ембарго на постачання зброї Аль-Каїді та пов'язаним з нею фізичним і юридичним особам, яке не обмежується територією окремої держави-члена ООН. Комітет Ради Безпеки, створений для нагляду за виконанням і застосуванням заходів, викладених у Резолюції 1267⁷⁹ і наступних резолюціях, що стосуються санкцій проти Аль-Каїди, також має завдання вести список фізичних і юридичних осіб та груп, пов'язаних з Аль-Каїдою. Фізичні, юридичні особи та групи, що містяться в цьому списку, були надані державами-членами ООН

⁷⁸ Holtom P. Prohibiting arms transfers to non-state actors and the arms trade treaty. Geneva, 2012. P. 12. URL: <https://undir.org/wp-content/uploads/2023/05/background-paper-prohibiting-arms-transfers-to-non-state-actors-and-the-arms-trade-treaty-paul-holto>

⁷⁹ Resolution 1267: United Nations of 15.10.1999 no. S/RES/1267. URL: <http://consultant.parus.ua/?doc=00E8188714>.

і міжнародними організаціями, із зазначенням причин їх включення до списку.

Резолюція РБ ООН 1540⁸⁰ (2004) вимагає від усіх держав не допускати придбання недержавними суб'єктами ядерної, біологічної та хімічної зброї та засобів її доставки. Хоча ця резолюція конкретно спрямована проти зброї масового знищення, її принципи поширюються і на контроль над звичайними озброєннями⁸¹.

В більш детальному розумінні, Резолюція Ради Безпеки ООН 1540, прийнята у 2004 році, зобов'язує всі держави-члени ООН не допустити придбання недержавними суб'єктами ядерної, хімічної та біологічної зброї та засобів її доставки. Резолюція забороняє державам надавати будь-яку форму підтримки недержавним суб'єктам, залученим до діяльності, пов'язаної з цією зброєю. Вона вимагає від держав ухвалення і застосування законів, які перешкоджають недержавним суб'єктам виробляти, набувати, володіти, розробляти, транспортувати, передавати або використовувати цю зброю, особливо в терористичних цілях.

Для посилення безпеки держави повинні встановити внутрішній контроль для запобігання розповсюдженню цієї зброї. Це включає в себе заходи з охорони та обліку таких засобів під час виробництва, використання, зберігання чи транспортування, а також заходи з фізичного захисту. Держави також повинні забезпечити ефективний прикордонний контроль і правоохоронну діяльність для боротьби з незаконним обігом і встановити контроль за експортом і перевалкою для запобігання несанкціонованим передачам.

Резолюція заохочує розробку національних контрольних списків для сприяння реалізації цих заходів. Визнаючи, що деяким державам може

⁸⁰ Resolution 1540 (2004): UN Security Council of 28.04.2004. URL: <https://disarmament.unoda.org/wmd/sc1540/>.

⁸¹ Bastien Olvera G. M. The security council and the illegal transfer of small arms and light weapons to non-state actors // Mexican Law Review. 2014. Vol. 6, № 2. P. 236. URL: [https://doi.org/10.1016/S1870-0578\(16\)30013-0](https://doi.org/10.1016/S1870-0578(16)30013-0).

бракувати ресурсів або інфраструктури, резолюція запрошує держави, здатні надати допомогу, підтримати тих, хто її потребує, сприяючи міжнародному співробітництву. Вона закликає держави виконувати і зміцнювати існуючі багатосторонні договори, спрямовані на нерозповсюдження, а також взаємодіяти з промисловістю і громадськістю щодо їхніх зобов'язань за цими договорами.

Для нагляду за виконанням резолюції було створено Комітет 1540, який здійснює моніторинг і звітує про кроки, зроблені державами на виконання резолюції. Резолюція підкреслює, що її зобов'язання не суперечать існуючим договорам, таким як Договір про нерозповсюдження ядерної зброї, Конвенція про заборону хімічної зброї та Конвенція про заборону біологічної зброї. Рада Безпеки продовжує активно займатися цим питанням, підкреслюючи постійну важливість запобігання розповсюдженню зброї масового знищення серед недержавних суб'єктів⁸².

Міжнародна конвенція про боротьбу з актами ядерного тероризму (2005 р.) та понад десяток інших нових або змінених конвенцій, що стосуються тероризму та ЗМЗ, пішли за цим прикладом. Багато міжнародних ініціатив, в тому числі Ініціатива по боротьбі з ядерним тероризмом 2006 року і серія з чотирьох Самітів з фізичної ядерної безпеки (2010-2016 рр.), надали необхідний поштовх практичним заходам, що відповідають правовим вимогам. Саміти з фізичної ядерної безпеки - ініціатива найвищого рівня на сьогоднішній день - зібрали лідерів 53 держав і чотирьох міжнародних організацій і забезпечили таку необхідну мотивацію і тиск з боку колег для окремих держав, щоб вони підписали і ратифікували відповідні конвенції і договори, зміцнили національні системи безпеки і скоротили запаси ВОУ і Плутонію⁸³.

⁸² Resolution 1540 (2004): UN Security Council of 28.04.2004. URL: <https://disarmament.unoda.org/wmd/sc1540/>.

⁸³ Sokova E. K. Non-state Actors and Nuclear Weapons // Understanding Nuclear Weapon Risks.UNIDIR. P. 85. URL: <https://nonproliferation.org/wp-content/uploads/2017/04/understanding-nuclear-weapon-risks-en-676.pdf#page=85>.

Договір про торгівлю зброєю (ДТО), чинний з 2014 року, є ще одним важливим інструментом, покликаним регулювати міжнародну торгівлю звичайними озброєннями, включаючи ЛСО, з метою запобігання їх перенаправлення недержавним суб'єктам, причетним до тероризму або організованої злочинності. Незважаючи на його широку ратифікацію, його виконання є непослідовним, а досягнення універсального приєднання є складним завданням. Стаття 7 ДТО передбачає, що держави не повинні надавати дозвіл на передачу зброї, якщо існує значний ризик того, що ця зброя буде використана для вчинення або сприяння вчиненню серйозних порушень міжнародного гуманітарного права або права прав людини (стаття III, Мексиканський огляд законодавства)⁸⁴.

Стаття 6 ДТО передбачає, що держави не повинні дозволяти будь-яку передачу звичайних озброєнь, якщо така передача порушує їхні зобов'язання щодо заходів, прийнятих Радою Безпеки ООН відповідно до Глави VII Статуту ООН, зокрема, щодо ембарго на постачання зброї. Крім того, держави не повинні надавати дозвіл на передачу, якщо їм відомо, що ця зброя буде використана для вчинення геноциду, злочинів проти людяності, серйозних порушень Женевських конвенцій 1949 року, нападів на цивільні об'єкти або цивільне населення, що перебуває під захистом, або інших воєнних злочинів, визначених міжнародними угодами, учасниками яких вони є.

Стаття 7 зобов'язує держави проводити експортну оцінку перед тим, як надати дозвіл на будь-яку передачу звичайних озброєнь. Оцінка повинна враховувати, чи сприятиме ця зброя миру і безпеці, чи підриватиме їх, а також чи може вона бути використана для вчинення серйозних актів гендерного насильства або серйозних актів насильства проти жінок і дітей.

⁸⁴ Bastien Olvera G. M. The security council and the illegal transfer of small arms and light weapons to non-state actors // Mexican Law Review. 2014. Vol. 6, № 2. P. 239. URL: [https://doi.org/10.1016/S1870-0578\(16\)30013-0](https://doi.org/10.1016/S1870-0578(16)30013-0)

Якщо існує «непереборний ризик будь-якого з наслідків», що суперечить цим правовим нормам, виникає зобов'язання не надавати дозвіл на передачу⁸⁵.

ДТО встановлює гуманітарні стандарти для торгівлі зброєю, щоб не продавати зброю, яка призводить до грубих порушень прав людини або геноциду. Але інтерпретація цих стандартів залишається на розсуд кожної держави-члена. Багато учасників переговорів прагнули заборонити передачу зброї недержавним службам безпеки, але зіткнулися з достатньою опозицією, щоб провалити цю пропозицію. Основна проблема полягала в тому, до яких саме недержавних служб. Кожен може погодитися з необхідністю запобігти потраплянню зброї до терористів, але визначення виявилось неможливим⁸⁶.

Міжнародне звичаєве право також відіграє важливу роль у регулюванні передачі озброєнь. Міжнародний суд ООН визнає практику, якої держави послідовно дотримуються з почуття юридичного обов'язку (*opinio juris*), як таку, що формує звичаєве право. Запобігання передачі ЛСО недержавним суб'єктам все частіше визнається такою нормою. У справі Нікарагуа Міжнародний суд ООН детально розглянув елементи міжнародного звичаю, які включають єдину і загальну практику і *opinio juris* (стаття III, Мексиканський юридичний огляд).

Національне законодавство також сприяє контролю над озброєннями. Країни застосовують свої власні закони для контролю за експортом і передачею озброєнь, часто у відповідності до міжнародних зобов'язань за такими договорами, як ДТО. Ці закони, як правило, включають суворі вимоги до ліцензування і покарання за несанкціоновану передачу, спрямовані на запобігання потраплянню зброї до недержавних суб'єктів. Ефективність цих законів значно варіюється залежно від нормативно-правової бази країни і можливостей правозастосування. Наприклад, Правила міжнародної торгівлі

⁸⁵ The Arms Trade Treaty.URL: https://thearmstradetreaty.org/hyper-images/file/ATT_English/ATT_English.pdf?templateId=137253

⁸⁶ The Question of Arms Transfers to Non-State Actors // Old Dominion University Model United Nations Society (ODUMUNC). 2018. URL: <https://ww1.odu.edu/content/dam/odu/offices/mun/2018/ib-2018-first-nsas.pdf>.

зброєю США і Спільна позиція Європейського Союзу щодо експорту озброєнь є рамковими документами, які встановлюють суворі стандарти для експорту зброї.

ЄС прийняв Кодекс поведінки щодо експорту озброєнь у 1998 році, який у 2010 році був перетворений на юридично обов'язкову Спільну позицію ЄС. НБСЄ прийняла Керівні принципи експорту озброєнь у 1993 році, в яких також викладені деякі керівні принципи надання дозволів на постачання озброєнь, хоча вони мають більш політичний, ніж правовий характер⁸⁷.

Міжамериканська конвенція проти незаконного виготовлення та обігу вогнепальної зброї, боєприпасів, вибухових речовин та інших пов'язаних з ними матеріалів (CIFTA), прийнята Організацією американських держав (ОАД) у 1997 році і набула чинності в 1998 році, є важливим договором, спрямованим на боротьбу з незаконною торгівлею та виробництвом вогнепальної зброї та пов'язаних з нею матеріалів на американському континенті. CIFTA зобов'язує країни-учасниці вжити комплексних законодавчих заходів для криміналізації незаконного виробництва і торгівлі вогнепальною зброєю, боєприпасами, вибуховими речовинами та пов'язаними з ними матеріалами. Це передбачає встановлення суворих покарань за порушення для забезпечення ефективного стримування.

Для покращення відстеження вогнепальної зброї CIFTA вимагає, щоб вся вогнепальна зброя була маркована під час виробництва та імпорту. Це положення полегшує відстеження вогнепальної зброї, допомагаючи органам влади відстежувати її походження, тим самим запобігаючи її потраплянню на нелегальні ринки. Крім того, держави-члени зобов'язані вести детальний облік усієї вогнепальної зброї, боєприпасів, вибухових речовин і супутніх матеріалів на своїй території. Такий систематичний облік сприяє моніторингу та контролю за легальною вогнепальною зброєю, а також виявленню та

⁸⁷ Yihdego Z. The Arms Trade Treaty, Human Security and the Role of Non-State-Actors. 2014. P. 24. URL: https://www.researchgate.net/publication/316620986_Arms_Trade_Human_Security_and_Non-State-Actors.

вилученню нелегальної зброї. За допомогою цих заходів CIFTA прагне зменшити доступність нелегальної вогнепальної зброї, посилити спроможність держав боротися з незаконною торгівлею зброєю та зміцнити регіональний мир і безпеку. З повним текстом конвенції можна ознайомитися на сайті ОАД⁸⁸.

Два юридично обов'язкових африканських регіональних документи містять прямі заборони на передачу ЛСО НЗФ: Конвенція ЕКОВАС про стрілецьку зброю і легкі озброєння, боєприпаси до них та інші пов'язані з ними матеріали (2006 року; набула чинності у 2009 році) і Центральноафриканська конвенція про контроль за стрілецькою зброєю і легкими озброєннями, боєприпасами до них, їх складовими частинами і компонентами, які можуть бути використані для їх виготовлення, ремонту або складання (Кіншаська конвенція 2010 року). З цих двох документів набула чинності лише Конвенція ЕКОВАС. Обидва документи закликають до заборони передачі ЛСО недержавним збройним формуванням і дають визначення недержавних збройних формувань.

Конвенція ЕКОВАС про стрілецьку зброю і легкі озброєння, боєприпаси до них та інші пов'язані з ними матеріали, прийнята в 2006 році, створює надійну правову базу для контролю і стримування розповсюдження і неправомірного використання стрілецької зброї і легких озброєнь (ЛСО) в Західній Африці. Визнаючи серйозний вплив неконтрольованого розповсюдження цієї зброї на регіональну стабільність і безпеку, держави-члени ЕКОВАС зобов'язалися вжити низку комплексних заходів.

Конвенція забороняє передачу ЛСО на територію, з території або через територію держав-членів, якщо тільки така передача не санкціонована національною владою і не відповідає критеріям, встановленим конвенцією.

⁸⁸ Inter-American Convention against the Illicit Manufacturing of and Trafficking in Firearms, Ammunition, Explosives, and Other Related Materials (CIFTA). URL: <https://www.oas.org/ext/en/security/cifta>

Це має на меті жорстке регулювання і контроль за переміщенням ЛСО задля запобігання незаконним передачам і торгівлі.

Одне з найважливіших положень вимагає маркування усіх ЛСО під час виробництва та імпорту для забезпечення можливості відстеження. Цей захід полегшує ідентифікацію і відстеження зброї, тим самим допомагаючи запобігти її перенаправленню на нелегальні ринки.

Держави-члени зобов'язані вести детальний облік усіх ЛСО в межах своєї юрисдикції, в тому числі облік виробництва, зберігання і передачі. Такий всеосяжний облік має важливе значення для ефективного моніторингу і контролю над запасами озброєнь.

Конвенція також зобов'язує держави-учасниці знищувати надлишкові, конфісковані і застарілі ЛСО, щоб запобігти потраплянню цієї зброї на нелегальний ринок. Це положення має на меті зменшити загальну кількість наявної зброї, яка потенційно може бути використана не за призначенням.

Регіональна співпраця і обмін інформацією між країнами-членами ЕКОВАС підкреслюють важливість ефективної боротьби з розповсюдженням ЛСО. Це включає проведення спільних операцій, обмін розвідувальною інформацією і взаємну правову допомогу.

Для нагляду за виконанням цих заходів конвенція засновує Комітет з імплементації і моніторингу, який відповідає за забезпечення дотримання положень конвенції. Держави-учасниці зобов'язані подавати регулярні звіти, в яких детально описуються їхні зусилля і прогрес у виконанні конвенції⁸⁹.

Мораторій ЕКОВАС на стрілецьку зброю класифікує ЛСО як «легкі кулемети, пістолети-кулемети, повністю автоматичні гвинтівки, штурмові і напівавтоматичні гвинтівки, а легка зброя включає:» «переносні зенітно-

⁸⁹ ECOWAS convention on small arms and light weapons, their ammunition and other related materials. URL: <https://www.sipri.org/sites/default/files/research/disarmament/dualuse/pdf-archive-att/pdfs/ecowas-convention-on-small-arms-and-light-weapons-their-ammunition-and-other-related-materials.pdf>

ракетні комплекси (ПЗРК), зенітні ракети на плечі, реактивні протитанкові гранатомети (РПГ) і міномети»⁹⁰.

В Африці Бамакська декларація про спільну позицію африканських країн щодо незаконного розповсюдження, обігу і торгівлі стрілецькою зброєю і легкими озброєннями, прийнята в 2000 році, закликає до встановлення ефективного контролю з метою запобігання незаконній передачі СЛЗ. Найробіський протокол про запобігання поширенню, контроль і скорочення стрілецької зброї і легких озброєнь в районі Великих озер і на Африканському Розі, підписаний у 2004 році, зобов'язує країни-учасниці вжити законодавчих заходів з метою криміналізації незаконного виробництва і торгівлі ЛСО.

В Азії Асоціація держав Південно-Східної Азії зробила кроки для вирішення цієї проблеми за допомогою Плану дій з боротьби з транснаціональною злочинністю, який включає заходи з контролю за передачею ЛСО. Конвенція Асоціації регіонального співробітництва Південної Азії про взаємну допомогу в кримінальних справах, хоча і не зосереджена безпосередньо на ЛСО, сприяє співпраці між країнами-членами в боротьбі з транснаціональною злочинністю, в тому числі з незаконною торгівлею зброєю.

Тому, робота з припинення незаконної передачі стрілецької зброї і легких озброєнь недержавним суб'єктам ще триває. Однак, досі не існує чіткого та всеохоплюючого міжнародного інструменту, який би регулював передачу озброєння НЗФ. Основними універсальними і юридично зобов'язуючими механізмами, що діють в даний час, є ембарго на постачання зброї РБ ООН і, до певної міри, ДТО. Однак для ефективного вирішення цього складного питання необхідні регіональні зусилля і розробка послідовних міжнародних норм. Міжнародне співтовариство має працювати

⁹⁰ Ocholi I. A., Eze P. Insecurity, arms conflict and proliferation of small arms and light weapons in Africa // RUJMASS. 2023. Vol. 9, № 1. P. 68. URL: <https://rujmass.com/Journals/2023/006.pdf>

над посиленням цих норм і забезпеченням їхнього дотримання, щоб зменшити ризики, пов'язані з розповсюдженням стрілецької зброї і легких озброєнь⁹¹.

2.2. Міжнародні виклики контролю над озброєнням недержавних збройних формувань

Недержавні суб'єкти, особливо ті, що володіють значними ресурсами і організаційно досконаліми технологіями, становлять значну загрозу, якщо вони заволодіють розщеплюваним матеріалом. Дослідження показали, що невелика група технічно кваліфікованих осіб потенційно може спроектувати і створити грубий ядерний вибуховий пристрій. Управління технологічної оцінки Конгресу США визначило, що «невелика група людей, жоден з яких ніколи не мав доступу до секретної літератури, може спроектувати і створити грубий ядерний вибуховий пристрій⁹².

Ядерний тероризм як загроза увійшов у міжнародний дискурс у середині 1970-х років. Він спричинив переговори щодо Конвенції про фізичний захист ядерних матеріалів (яка була відкрита для підписання у 1980 році) та розробку першого набору міжнародних рекомендацій з фізичного захисту різних категорій ядерних матеріалів (нині відомого як INFCIRC/225 Міжнародного агентства з атомної енергії). Японський культ Судного дня «Аум Сінрікьо» намагався придбати ядерну зброю та матеріали на початку 1990-х років. Але саме терористичні напади на Сполучені Штати в 2001 році і викриття в 2003 році підпільної мережі на чолі з Абдул Кадір Ханом, яка

⁹¹ Bastien Olvera G. M. The security council and the illegal transfer of small arms and light weapons to non-state actors // Mexican Law Review. 2014. Vol. 6, № 2. P. 234. URL: [https://doi.org/10.1016/S1870-0578\(16\)30013-0](https://doi.org/10.1016/S1870-0578(16)30013-0)

⁹² Reshmi K. The correlation between non-state actors and weapons of mass destruction // The Quarterly Journal. 2011. URL: https://www.academia.edu/63764526/The_Correlation_Between_Non_State_Actors_and_Weapons_of_Mass_Destruction.

постачала Лівії, Корейській Народно-Демократичній Республіці (КНДР) та Ірану проекти і ноу-хау для виробництва критично важливого ядерного обладнання, додали нагальності усуненню серйозних прогалин і недоліків у національних і міжнародних режимах і підходах до фізичної ядерної безпеки, особливо щодо терористичних угруповань і недержавних суб'єктів. Аль-Каїда, як свідчать документи, захоплені в Афганістані, активно шукала ядерну зброю і чітко висловлювала бажання застосувати її, якщо б змогла її отримати⁹³.

На сьогоднішній день НЗФ не вдалося здійснити масштабну атаку із застосуванням ЗМЗ, за винятком атаки японського релігійного культу «Аум Сінрікьо», яка призвела до десятків смертей і тисяч поранень. 1990 по 1995 роки його члени зробили 6 невдалих спроб застосувати біологічну та 12 спроб – хімічну зброю. Кульмінацією злочинної діяльності «Аум-Сінрікьо» став теракт 20 березня 1995 року, коли у кількох поїздах Токійського метро було застосовано хімічну зброю (газ зарин), в результаті чого 12 осіб померло і більш ніж 1000 постраждало від дії газу та внаслідок паніки, що виникла. Матеріальні збитки, за різними оцінками, становили від 300 млн. до 1 млрд. доларів США. У другій половині 1990-х років спецслужби і правоохоронні органи провідних країн світу отримують інформацію про значне посилення зацікавленості терористів у заволодінні ядерною зброєю, а також іншою зброєю масового знищення⁹⁴.

На фоні цих процесів у квітні 1998 року за ініціативи Росії розпочинається робота над Міжнародною конвенцією про боротьбу з актами ядерного тероризму. У 1998 році США і Росія започатковують програму “Друга лінія захисту”, спрямовану на запобігання ядерній контрабанді. У

⁹³ Sokova E. K. Non-state Actors and Nuclear Weapons // Understanding Nuclear Weapon Risks.UNIDIR. P. 85. URL: <https://nonproliferation.org/wp-content/uploads/2017/04/understanding-nuclear-weapon-risks-en-676.pdf#page=85>.

⁹⁴ Експортний контроль в системі міжнародної безпеки : Навч. посіб. / С. П. Галака та ін. Київ : КВІЦ, 2013. С. 145. URL: <http://www.ntc.kiev.ua/download/izdaniya/posibnik/Posibnik.pdf>.

1999 році за ініціативи США і під егідою МАГАТЕ розпочинається процес перегляду Конвенції про фізичний захист ядерного матеріалу (1980 рік) з метою підсилення її положень та розширення сфери застосування. Але немає жодних гарантій, що руйнівна атака терористичної НЗФ не може статися або не станеться найближчим часом.

Найскладнішою частиною оцінки прогресу, досягнутого за останні 15-20 років, є вимірювання загрози, яку становлять терористи та інші недержавні суб'єкти щодо ядерної зброї. З одного боку, ми стикаємося з новими терористичними акторами, такими як Ісламська держава в Іраку і Леванту (ІДІЛ) і поширенням організацій типу Аль-Каїди на нові регіони в Африці, Азії і на Близькому Сході, проте важко оцінити їхні можливості, мотивацію і наміри. Є певні ознаки їхнього інтересу до ядерних об'єктів. Наприклад, у 2015 році двоє бойовиків ІДІЛ вели відеоспостереження за високопосадовцем бельгійського ядерного дослідницького центру.

Кілька задокументованих випадків крадіжки або втрати ядерних матеріалів ще більше ілюструють цю загрозу. Міжнародне агентство з атомної енергії повідомило про вісімнадцять випадків крадіжки або втрати плутонію або високозбагаченого урану.

У лютому 2006 року в Грузії був заарештований громадянин Росії Олег Хінсагов (разом з трьома грузинськими співниками) з приблизно 100 грамами збагаченого урану, збагаченого до 89 відсотків U-235.18 За даними Міжнародного агентства з атомної енергії, кількість повідомлень про зникнення або незаконний обіг ядерних матеріалів є «тривожно високою». За даними агентства, з червня 2007 року по червень 2009 року сталося 243 інциденти. На щастя, обсяги, про які повідомлялося про зникнення, були невеликими. Внутрішні загрози також є потенційним джерелом, з якого терористи можуть використовувати ядерні матеріали для своїх цілей;

низькооплачувані і незадоволені солдати і охоронці, а також ідеологічно вмотивовані інсайтери є привабливими цілями для терористичних мереж⁹⁵.

У будь-якому випадку, більшість спостерігачів вважають, що невеликий чорний ринок викрадених ядерних матеріалів вже існує. Загальний обсяг усіх підтверджених МАГАТЕ випадків незаконного обігу високозбагаченого урану між 1993 і 2003 роками становив лише 8,35 кг.

Цієї інформації, однак, недостатньо для більш широких висновків. Ще менше відомо про інших недержавних акторів. Ці невизначеності, принаймні до того часу, поки не буде викорінено тероризм або не буде ліквідовано ядерну зброю, залишають нам два основних шляхи до зниження ризику викрадення або захоплення ядерної зброї чи матеріалів терористами або недержавними суб'єктами: 1) скорочення ядерних арсеналів і запасів, і 2) зменшення і усунення вразливостей у захисті і контролі над цими активами⁹⁶.

Міжнародна політика і договори, такі як Договір про нерозповсюдження ядерної зброї, наразі не містять конкретних положень щодо протидії загрозі, яку становлять недержавні суб'єкти, що прагнуть заволодіти ядерною зброєю. Ця прогалина в міжнародному праві підкреслює необхідність комплексних заходів для запобігання таємному розповсюдженню ядерних матеріалів⁹⁷.

Що стосується хімічної зброї, то наслідки потрапляння хімічної зброї до рук недержавних суб'єктів є серйозними і далекосяжними. По-перше, навмисне застосування хімічної зброї може призвести до масових жертв, спричиняючи смерть, поранення і довгострокові наслідки для здоров'я в

⁹⁵ Reshmi K. The correlation between non-state actors and weapons of mass destruction // The Quarterly Journal. 2011. URL: https://www.academia.edu/63764526/The_Correlation_Between_Non_State_Actors_and_Weapons_of_Mass_Destruction.

⁹⁶ Sokova E. K. Non-state Actors and Nuclear Weapons // Understanding Nuclear Weapon Risks. UNIDIR. P. 86. URL: <https://nonproliferation.org/wp-content/uploads/2017/04/understanding-nuclear-weapon-risks-en-676.pdf#page=85>.

⁹⁷ Бехруз Х., Мануїлова К. Ядерний тероризм як загроза міжнародному правопорядку // Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 3. С. 582. URL: http://lsej.org.ua/3_2023/132.pdf

широких масштабах. По-друге, широкомасштабна паніка і страх, викликані такими атаками, можуть порушити функціонування суспільства і створити хаос серед населення. По-третє, можливість застосування хімічної зброї недержавними суб'єктами може дестабілізувати міжнародну безпеку, призвести до конфліктів, напруженості у відносинах між державами та підриву довіри до міжнародних угод. Запобігання набуттю хімічної зброї недержавними суб'єктами має вирішальне значення для уникнення цих катастрофічних наслідків і підтримання глобальної стабільності.

У минулому було кілька випадків тероризму, пов'язаних з хімічною зброєю, зокрема застосування нервово-паралітичної речовини в Малайзії у 2017 році, використання хімічної зброї Ісламською державою в Сирії та Іраку, а також інциденти із застосуванням «Новачка» у Великій Британії та Росії у 2018 та 2020 роках. 24 травня 2016р. Сирія заявила на Конференції з роззброєння, що Аль-Каїда має хімічні лабораторії і здійснювала на території Сирії випробування хімічної зброї⁹⁸.

Ці події значно посилили сприйняття загрози з боку недержавних суб'єктів або терористів. Хоча міжнародні зусилля, спрямовані на обмеження доступу недержавних суб'єктів до токсичних хімічних речовин, могли мати певний вплив, були випадки виявлення та притягнення до відповідальності осіб, відповідальних за атаки із застосуванням хімічної зброї⁹⁹.

Ще одним прикладом, є Революційні збройні сили Колумбії (ФАРК), створені в 1964 році, вже давно стали грізним партизанським рухом, що використовує різні методи для придбання, розповсюдження та використання різноманітного арсеналу зброї. Їхні тривалі повстанські дії проти колумбійського уряду фінансуються переважно за рахунок торгівлі

⁹⁸ SIPRI Yearbook 2017. URL: <https://www.sipri.org/yearbook/2017>

⁹⁹ Foy H., Espona M., Roul A. Preventing Acquisition of Chemical Weapons by Non-State Actors. 2023. URL: <https://www.opcw.org/sites/default/files/documents/2023/05/Joint%20NGO%20Statement%20-%20Statement%20on%20Preventing%20Acquisition%20of%20CW%20by%20Non%20State%20Actors.pdf>.

наркотиками, викрадень та вимагання, що дозволяє їм отримувати зброю через нелегальні мережі та державну підтримку.

Участь ФАРК у торгівлі кокаїном забезпечила значні кошти для придбання зброї на чорному ринку. Контролюючи райони вирощування та переробки коки у своїх опорних пунктах, ФАРК використовує ці ресурси для фінансування закупівель зброї, як це задокументовано Міжнародною кризовою групою. Крім того, ФАРК використовує міжнародні контрабандні мережі, часто отримуючи зброю з країн зі слабким контролем над озброєннями, таких як Нікарагуа і Гондурас, де зброї, що залишилася після минулих конфліктів, дуже багато.

Існують також твердження і докази того, що ФАРК отримує підтримку від симпатизуючих їй державних і недержавних суб'єктів. Наприклад, ходили чутки, що уряд Венесуели за часів Уго Чавеса надавав підтримку ФАРК, в тому числі зброю і безпечні притулки. Хоча прямих доказів небагато, різні звіти розвідки і свідчення перебіжчиків натякають на таку співпрацю.

Арсенал ФАРК включає різноманітну зброю, від стрілецької до складної техніки. За даними Small Arms Survey, в їхньому арсеналі є штурмові гвинтівки АК-47, гвинтівки М16, реактивні протитанкові гранатомети РПГ-7 і різні види вибухівки. За повідомленнями, вони також отримали переносні зенітно-ракетні комплекси, що становлять значну загрозу для авіації¹⁰⁰.

Щоб мінімізувати ризик великомасштабних втрат через рейди урядових військ або напади суперників, ФАРК застосовує децентралізований підхід до зберігання зброї. Ця зброя, як правило, захована в схованках у густих джунглях і гірських районах, що знаходяться під їхнім контролем, часто добре замаскованих і охоронюваних, що ускладнює її пошук колумбійськими військовими. Розподілом зброї в ФАРК керують місцеві командири, які

¹⁰⁰ Ad Hoc Arsenals: PSSM Practices of Selected Non-state Actors / B. King et al // Small Arms Survey. 2013. Armed Actors Issue Brief, № 2. URL: <https://www.smallarmssurvey.org/resource/ad-hoc-arsenals-pssm-practices-selected-non-state-actors-armed-actors-issue-brief-2>.

стежать за тим, щоб кожен підрозділ був достатньо озброєний для проведення операцій. Така децентралізована структура управління дозволяє гнучко і швидко перерозподіляти зброю в разі потреби, залежно від тактичних потреб різних фронтів.

Поширення зброї в лавах ФАРК має ширші наслідки за межами Колумбії. Маршрути торгівлі і контрабандні мережі, які використовує ФАРК, пов'язані з іншими злочинними і терористичними організаціями, що свідчить про ширший зв'язок торгівлі зброєю в регіоні.

Незаконна зброя потрапляє до Колумбії через міжнародні злочинні мережі, в тому числі та, що перенаправляється з венесуельської армії. У березні 2019 року колумбійська влада перекрила одне з джерел постачання зброї для НЗФ, заарештувавши торговця зброєю після масштабного розслідування і депортації, проведеної владою Гондурасу. Торговця звинуватили в тому, що він очолював транснаціональну мережу торгівлі зброєю, яка постачала її не лише НЗФ, але й дисидентським фракціям ФАРК та іншим злочинним угрупованням у місті Антокія, Колумбія, та його околицях. Він нібито закуповував зброю в США і використовував кур'єрські компанії для транспортування зброї з Центральної Америки до Колумбії, де розповсюджував її через вантажні автомобілі та громадські автобуси за допомогою контакту в НЗФ. Його арешт став частиною масштабної операції Інтерполу, яка призвела до арештів 560 осіб у восьми країнах Латинської Америки¹⁰¹.

У Північній Америці федеральне законодавство США та законодавство штатів про зброю дозволяє легкий доступ до різноманітної вогнепальної зброї, включно з висококаліберною штурмовою зброєю, та гнучке володіння нею. В результаті, за оцінками, громадяни США володіють 393,3 мільйонами одиниць вогнепальної зброї, які були придбані у більш ніж 136 643

¹⁰¹ Pinson L. Addressing the linkages between illicit arms, organized crime and armed conflict. Geneva, 2022. URL: https://www.unodc.org/documents/firearms-protocol/2022/UNIDIR-UNODC_Adressing_the_linkages_between_illicit_arms_organized_crime_and_armed_conflict.pdf.

федеральних ліцензіатів на зброю (FFL) або збройових магазинах, причому понад 17 відсотків з них - у південних прикордонних штатах.

Зброю та аксесуари до неї також можуть купувати або продавати ліцензовані та неліцензовані дилери на збройових виставках, які через прогалини в законодавстві не вважаються FFL. Купівля зброї третіми особами, зброя, придбана на збройових виставках, а також зброя, викрадена у НЗФ або втрачена ними, є основними шляхами, якими легальна вогнепальна зброя потрапляє на нелегальні ринки в США і переміщується до Канади, Латинської Америки та Карибського басейну.

Хоча мексиканське законодавство про зброю є суворим і дозволяє громадянам легально купувати вогнепальну зброю лише в міністерстві оборони, кількість зброї в Мексиці, за оцінками, становить 16,8 мільйона одиниць, що є наслідком її надходження зі США. З 2015 по 2020 рік в середньому 69% всієї зброї, вилученої в Мексиці, було виготовлено або легально ввезено в США¹⁰².

Придбання, розповсюдження і використання зброї ФАРК ілюструє складність розповсюдження зброї серед недержавних суб'єктів. Їх здатність фінансувати, отримувати і ефективно використовувати різноманітний арсенал зброї підтримує їх повстанську діяльність протягом десятиліть. Вирішення проблеми розповсюдження зброї такими групами, як ФАРК, вимагає скоординованих міжнародних зусиль, покращення безпеки кордонів, а також постійних економічних і соціальних заходів у постраждалих регіонах, щоб підірвати фінансову основу таких угруповань¹⁰³.

Протягом 2011-2013 років сальвадорська влада розслідувала справи сальвадорських військовослужбовців, аж до міністра оборони, щодо

¹⁰² Mercado G. V. Arms trafficking and organized crime // Global Initiative Against Transnational Organized Crime. 2022. URL: https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2022/08/GI-TOC-policy-brief_Arms-trafficking-web-1.pdf.

¹⁰³ Ad Hoc Arsenals: PSSM Practices of Selected Non-state Actors / B. King et al // Small Arms Survey. 2013. Armed Actors Issue Brief, № 2. URL: <https://www.smallarmssurvey.org/resource/ad-hoc-arsenals-pssm-practices-selected-non-state-actors-armed-actors-issue-brief-2>.

розкрадання та незаконного обігу надлишкової та зібраної зброї, призначеної для знищення. У 2013 році поліція викрила операцію, в рамках якої зброя, що мала бути знищена, мала бути продана картелю «Тексис», злочинній мережі, що базується в Сальвадорі, яка передала б її мексиканській організації наркоторговців «Зетас». Операція під прикриттям показала, що офіцер сальвадорської армії також був готовий продати гранатомети, автоматичні гвинтівки, боєприпаси та вибухівку ФАРК, оскільки вже був причетний до постачання гранат і пластикової вибухівки бандам у Сан-Сальвадорі¹⁰⁴.

Боко Харам, сумнозвісна ісламістська бойова група, що базується на північному сході Нігерії, використовує розповсюдження стрілецької зброї і легких озброєнь для підживлення свого повстанського руху, що призводить до значних викликів безпеці і гуманітарних криз. Широка доступність і незаконний обіг цієї зброї дозволили угрупованню здійснити численні насильницькі напади, що призвели до значних руйнувань і людських жертв. Боко Харам отримує зброю як з внутрішніх, так і з зовнішніх джерел. Одним із важливих зовнішніх джерел є нестабільність у сусідніх країнах, особливо в Лівії.

Після розпаду лівійської держави в 2011 році значний потік зброї з Лівії потрапив до Боко Харам через Нігер. Цьому притоку зброї сприяло перетворення Лівії на недієздатну державу, яка стала основним джерелом контрабанди зброї до Нігерії. Розгалужена мережа нелегальних пунктів в'їзду в Нігерію загострює проблему¹⁰⁵. За оцінками експертів, існує приблизно 1500 нелегальних маршрутів, які полегшують контрабанду зброї до Нігерії. Така прозорість кордонів дозволяє «Боко Харам» постійно поповнювати свій арсенал, незважаючи на зусилля з приборкання нелегальних потоків зброї.

¹⁰⁴ Pinson L. Addressing the linkages between illicit arms, organized crime and armed conflict. Geneva, 2022. URL: https://www.unodc.org/documents/firearms-protocol/2022/UNIDIR-UNODC_Adressing_the_linkages_between_illicit_arms_organized_crime_and_armed_conflict.pdf.

¹⁰⁵ Балацька О. Б. Конфлікти за участі недержавних суб'єктів як фактор кризи державності // Науковий часопис УДУ імені Михайла Драгоманова. 2020. Т. 22, № 27. С. 29. URL: <https://sj.udu.edu.ua/index.php/pnsdp/article/view/851>.

Крім того, Боко Харам отримує вигоду від місцевого виробництва зброї. Нігерія має значну підпільну індустрію з виробництва стрілецької зброї, особливо в таких штатах, як Адамава, Анамбра, Бенуе і Плато. Ця зброя місцевого виробництва включає ручні гвинтівки, дробовики та іншу стрілецьку зброю, яка є легкодоступною і відносно недорогою.

Ще одним важливим джерелом зброї для «Боко Харам» є крадіжки з військових об'єктів. Угруповання здійснило численні рейди на нігерійські військові бази, захоплюючи зброю та боєприпаси. Найпомітніший інцидент стався в листопаді 2018 року, коли бойовики «Боко Харам» напали на військову базу в Метеле, штат Борно, вбивши багато солдатів і захопивши значний запас зброї.

У «Боко Харам» розподіл зброї здійснюється через децентралізовану командну структуру. Місцеві командири несуть відповідальність за зберігання та розподіл зброї серед своїх підрозділів, забезпечуючи, щоб кожне угруповання залишалось добре оснащеним для виконання різноманітних операцій. Такий децентралізований підхід дозволяє оперативно реагувати на зміни та швидко перерозподіляти ресурси у разі необхідності.

«Боко Харам» використовує свій арсенал у кілька способів. Для партизанської війни угруповання застосовує стрілецьку зброю та легкі озброєння під час нападів засідок, рейдів та атак за принципом «удар-втеча». Це дозволяє їм використовувати мобільність та здатність швидко ховатися, завдаючи ударів і відступаючи без значних втрат. Розповсюдження зброї «Боко Харам» значно впливає на безпекову ситуацію в Нігерії.

Економічні наслідки також є значними. У регіонах, що постраждали від діяльності «Боко Харам», таких як Майдугурі, торгівля була серйозно порушена. Ринки закривалися, а численні підприємства збанкрутували через постійну небезпеку. Освітній сектор також зазнав втрат через напади на школи та викрадення учнів, як, наприклад, викрадення 276 школярів у Чібоку в 2014 році.

Таким чином, для вирішення проблеми запобігання використанню хімічної, біологічної, радіологічної та ядерної зброї політично агресивними терористичними групами і організаціями недостатньо просто забезпечити всю ядерну зброю і ядерні матеріали, придатні для використання у зброї. Надійна політика повинна включати в себе узгоджені зусилля, спрямовані на те, щоб зосередитися на одному важливому питанні: На жаль, дослідження показують, що існує недостатня кількість статистичних досліджень, які аналізують, чому терористичні групи - особливо ті, що ґрунтуються на екстремістських релігійних ідеологіях, прагнуть отримати і використати ЗМЗ.

Підсумовуючи викладене у другому розділі автор дійшов наступних висновків:

По-перше, участь недержавних суб'єктів у контролі над озброєннями і їхнім розповсюдженням становить серйозний виклик для міжнародної безпеки. Терористичні організації, збройні угруповання, приватні військові компанії та кримінальні мережі активно використовують слабкість державного контролю, корупцію та нелегальні канали постачання зброї, особливо ЛСО, що сприяє затягуванню конфліктів і регіональній дестабілізації. Попри зусилля міжнародної спільноти, зокрема ООН, встановити чіткі обмеження на постачання озброєнь НЗФ, відсутність єдиного міжнародного визначення цих суб'єктів ускладнює ефективне регулювання. Часто такі угруповання підтримуються державами, що діють опосередковано, з політичних чи особистих мотивів.

По-друге, потенційна загроза потрапляння зброї масового знищення (ЗМЗ) - ядерної, хімічної, біологічної - до рук недержавних суб'єктів, зокрема терористичних угруповань, залишається серйозним викликом міжнародній безпеці. Історичні приклади, як-от діяльність «Аум Сінрікьо», спроби «Аль-Каїди» і ІДІЛ, випадки крадіжок або втрат ядерних матеріалів, свідчать про реальність цієї загрози. Зусилля міжнародної спільноти, зокрема ініціативи щодо зміцнення фізичного захисту ядерних матеріалів, перегляд відповідних

конвенцій, посилення експортного контролю та спільних програм, як-от «Друга лінія захисту», є важливими, але недостатніми. Водночас, низка прогалин у міжнародному праві (наприклад, відсутність чітких механізмів протидії діям недержавних суб'єктів) ускладнює ефективну боротьбу із загрозою.

РОЗДІЛ 3

ТЕРОРИСТИЧНІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПОВСТАНСЬКІ РУХИ ЯК НЕДЕРЖАВНІ АКТОРИ СУЧАСНИХ КОНФЛІКТІВ

3.1. Джихадистські мережі в міжнародних конфліктах: феномен Аль-Каїди, ІДІЛ і Талібану

Міжнародний конфлікт за останні десятиліття зазнав значних змін, що частково пов'язано зі зростаючим впливом недержавних акторів. Раніше такі конфлікти переважно стосувалися взаємодії між суверенними державами, керованими геополітичними інтересами. Проте в сучасному світі ключову роль у глобальних конфліктах почали відігравати недержавні актори, такі як терористичні організації. Їхня діяльність виходить далеко за межі окремих країн чи регіонів, набуваючи транснаціонального характеру та впливаючи на глобальні безпекові процеси.

У цьому дослідженні виділено серед терористичних організацій такі, як ІДІЛ, Аль-Каїда та Талібан, об'єднуючи їх у спільну групу під назвою «джихадистські мережі». Такий підхід є виправданим з огляду на специфіку організації, способів діяльності та ідеологічної основи цих акторів. Об'єднання ІДІЛ, Аль-Каїди та Талібану в одну групу дає змогу досліджувати не лише їхню взаємодію, а й спільні підходи до ведення терористичної та гібридної діяльності на міжнародному рівні. За даними 34-ї доповіді Моніторингової групи Ради Безпеки ООН (лютий 2025 р.)¹⁰⁶, джихадистські угруповання залишаються найбільш динамічною складовою міжнародного тероризму, а Ісламська держава та афілійовані з нею «провінції» вже восьмий рік поспіль очолюють глобальний рейтинг за рівнем

¹⁰⁶ General Assembly Security Council. Identical letters dated 19 March 2025 from the Permanent Observer of the State of Palestine to the United Nations addressed to the Secretary-General, the President of the General Assembly and the President of the Security Council. 2025. URL: <https://docs.un.org/en/A/ES-10/1027>.

смертності. Саме тому аналіз діяльності цієї категорії НЗА є надзвичайно актуальним для розуміння сучасних міжнародних безпекових процесів¹⁰⁷.

У сучасній практиці визначення міжнародного аспекту участі НЗА у конфліктах ґрунтується на п'яти взаємопов'язаних характеристиках. Перша – транскордонність: операції, що проводяться через державні кордони (як, наприклад, у випадку «Аль-Каїди» чи ІДІЛ), вказують на зовнішній компонент конфлікту. Друга – пряме протистояння з регулярними збройними силами іншої держави: коаліційні авіаудари США по позиціях ІДІЛ у Сирії без попередньої згоди уряду Дамаска перетворили внутрішнє протиборство на міжнародне. Третя – державне спонсорство: поставки зброї, фінансування або надання «безпечних зон» (наприклад, пакистанські притулки для Талібану) сприяють інтернаціоналізації конфлікту. Четверта – *casus belli*: якщо атака НЗА стає офіційним приводом для міждержавної війни, як це було після терактів 11 вересня 2001 року, конфлікт автоматично набуває міжнародного статусу. П'ята – масштабні гуманітарні наслідки: такі події, як масові переміщення населення або численні жертви внаслідок дій ІДІЛ в Анбарі чи атак з боку «Аль-Каїди» і ФАРК, привертають увагу Ради Безпеки ООН та часто кваліфікуються як міжнародні злочини.

Хоча ці критерії рідко проявляються одночасно, їхній комплекс у поєднанні з доктриною «загального контролю» дозволяє класифікувати участь НЗА як складову міжнародного збройного конфлікту. У такому випадку автоматично починають діяти норми Женевських конвенцій та звичаєвого права війни.

Війна в Афганістані, громадянський конфлікт у Сирії, міждержавні війни на Аравійському півострові, а також розростання збройних конфліктів у Сахелі та Сомалі слугують «інкубаторами» для транснаціональних джихадистських мереж. Власне термін «міжнародна війна» у цьому контексті

¹⁰⁷ Institute for Economics and Peace. Global Terrorism Index 2025: Measuring The Impact of Terrorism. Sydney : IEP, 2025. URL: <https://www.economicsandpeace.org/wp-content/uploads/2025/03/Global-Terrorism-Index-2025.pdf>.

вказує не лише на залучення держав-учасниць, а й на ареал бойових дій, який виходить за межі одного державного кордону. Саме така конфігурація дає змогу Аль-Каїді, ІДІЛ та Талібану акумулювати людські, фінансові й символічні ресурси¹⁰⁸.

У своєму детальному дослідженні професор К. Воткін розглядає роль недержавних збройних акторів як учасників міжнародних конфліктів. Він зазначає, що міжнародне гуманітарне право, зокрема Женевські конвенції¹⁰⁹, здебільшого орієнтоване на держави. Водночас сучасні війни дедалі частіше включають активну участь саме недержавних формувань. Наявні правові механізми, на думку автора, не враховують цю зміну в природі конфліктів. Як приклад, він аналізує діяльність таких угруповань, як Талібан, Аль-Каїда, ІДІЛ тощо. Ці організації відповідають багатьом характеристикам організованої збройної сили, проте не мають формального міжнародного визнання як суб'єкти конфлікту¹¹⁰.

У мережевій оптиці Аль-Каїда, ІДІЛ і Талібан хоч і розрізняються за метою й організаційною культурою, та всі поділяють філософію «адаптивної багатошаровості»: кожен осередок здатен діяти автономно, але має потенціал швидко інтегруватися у більшу операцію, коли виникає політичне «вікно можливостей». Ця модель, за шкалою ІЄП, підвищує стійкість мережі до локальних поразок приблизно на 40 %¹¹¹.

¹⁰⁸ Counter-Terrorism: Briefing on the Secretary-General's Strategic-Level Report on ISIL/Da'esh. // Security Council Report. URL: <https://www.securitycouncilreport.org/whatsinblue/2024/02/counter-terrorism-briefing-on-the-secretary-generals-strategic-level-report-on-isil-daesh-6.php>.

¹⁰⁹ Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II): Протокол Орг. Об'єдн. Націй від 08.06.1977 : станом на 8 груд. 2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200#Text.

¹¹⁰ Watkin K. Opportunity lost: organized armed groups and the ICRC direct participation in hostilities interpretive guidance // NYU Journal of International Law and Politics. 2009. Vol. 42. P. 641. URL: <https://nyujilp.org/wp-content/uploads/2012/04/42.3-Watkin.pdf>

¹¹¹ Institute for Economics and Peace. Global Terrorism Index 2025: Measuring The Impact of Terrorism. Sydney : IEP, 2025. URL: <https://www.economicsandpeace.org/wp-content/uploads/2025/03/Global-Terrorism-Index-2025.pdf>.

Аналіз участі «Аль-Каїди» та «Ісламської держави» (ІДІЛ) у міжнародних конфліктах спирається на п'ять ключових критеріїв: транскордонність дій, прямі зіткнення з іноземними військами, функція приводу до інтервенції, підтримка іноземних держав і масштабні гуманітарні наслідки.

У випадку «Аль-Каїди» найяскравіше прояви цих ознак спостерігалися в Афганістані після терактів 11 вересня 2001 р. Рада Безпеки ООН у резолюції 1368¹¹² прямо визнала «Аль-Каїду» загрозою міжнародному миру й безпеці й надала кожній державі право на колективну самооборону проти неї. Уже 7 жовтня почалася операція «Нескорена свобода», яка за підтримки мандату офіційно дозволила ввести понад 50 країн до збройного протистояння з талібами й аль-каїдівцями на афганській території. «Аль-Каїда» використовувала пакистанські племінні зони для підготовки й постачання, чим підтвердила транскордонний характер своєї діяльності. Бойові дії зіткнули її безпосередньо з контингентами НАТО чисельністю до 140 000 військових, а рішення Північноатлантичного альянсу активувати статтю 5 вперше в історії стосувалося недержавного угруповання, фактично прирівнявши його до нового «противника всіх держав – членів Альянсу».¹¹³

Аль-Каїда постала наприкінці 1980-х років як логістичний бек-офіс «афганського джихаду» проти СРСР. Після 1996 р. Осама бін Ладен розвинув концепцію «далекого ворога», спрямовану на провокацію США до затяжних війн на Близькому Сході. 11 вересня 2001 р. реалізувало цей план, перетворивши організацію на символ глобальної антисистемної боротьби¹¹⁴.

¹¹² Security Council resolution 1368. Threats to international peace and security caused by terrorist acts : UN Security Council of 12.09.2001 no. S/RES/1368(2001). URL: <https://www.refworld.org/legal/resolution/unsc/2001/en/28051>.

¹¹³ Institute of Medicine (US) Committee on the Initial Assessment of Readjustment Needs of Military Personnel, Families T. Returning Home from Iraq and Afghanistan: Preliminary Assessment of Readjustment Needs of Veterans, Service Members, and Their Families. Washington (DC) : National Academies Press (US), 2010. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK220068/>.

¹¹⁴ Hassan T. Afghanistan // Human Rights Watch. URL: <https://www.hrw.org/world-report/2024/country-chapters/afghanistan..>

Збройний конфлікт в Афганістані, який розпочався у 2001 році, умовно поділяють на три ключові фази. Перша фаза охоплює період до жовтня 2001 року, коли військове втручання США ще не було розпочате. У цей час бойові дії точилися між урядом руху «Талібан» та силами Північного альянсу. Згідно з нормами міжнародного гуманітарного права, цей період вважався внутрішнім (неміжнародним) збройним конфліктом.

Друга фаза почалася 6 жовтня 2001 року із початком військових операцій США та їхніх союзників проти позицій талібів. Із цього моменту конфлікт набув міжнародного характеру, ставши об'єктом регулювання відповідних норм і договорів міжнародного права. Проте досі тривають дискусії щодо того, чи слід вважати дії проти «Аль-Каїди» частиною того ж міжнародного конфлікту, чи окремим неміжнародним протистоянням. З іншого боку, члени «Аль-Каїди», які воювали в цьому міжнародному збройному конфлікті, не підпадали під юридичне визначення «комбатанта». Вони не були ані членами збройних сил Афганістану, ані ополченням, яке належало до держави і відповідало чотирьом визначальним військовим характеристикам, викладеним у статті 4(А)(2) третьої Женевської конвенції. Тому юридично вони були «цивільними»¹¹⁵.

Третя фаза стосується періоду присутності в Афганістані військових контингентів США та інших іноземних держав. Відповідно до положень спільної статті 2 Женевських конвенцій¹¹⁶, така присутність класифікується як окупація, а ситуація - як міжнародний збройний конфлікт. Проте серед

¹¹⁵ Carswell A. J. Classifying the conflict: a soldier's dilemma // International Review of the Red Cross. 2009. Vol. 91, № 873. P. 143–161. URL: <https://international-review.icrc.org/sites/default/files/irrc-873-7.pdf>.

¹¹⁵ Nacos B. Terrorism and Counterterrorism. New York : Routledge, 2023. 480 p.

¹¹⁶ Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II): Протокол Орг. Об'єдн. Націй від 08.06.1977 : станом на 8 груд. 2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200#Text.

експертів із міжнародного права досі немає єдності щодо точного моменту завершення етапу окупації¹¹⁷.

Другий випадок активізації міжнародного конфлікту настав після вторгнення США в Ірак у 2003 році: Аль-Каїда сприяла формуванню іракського повстанського руху (зокрема виникнення осередку “Аль-Каїда в Іраку”). Після 2003 р. американська інтервенція в Ірак дала початок «макданальдизації» джихаду: з’явився бренд «al-Qaida in», під яким локальні структури (AQI, AQAP, AQIM, «Шабаб» та інші) укладали з центром умовний «контракт» на ідеологічну ліцензію. Однією з найактивніших філій стала Аль-Каїда на Аравійському півострові (AQAP), що базується в Ємені. Вона неодноразово організовувала гучні теракти й напади, спрямовані як проти місцевої влади, так і проти західних інтересів, а її операції мали міжнародний резонанс.

Ще одним прикладом є Аль-Каїда в Ісламському Магрибі (AQIM), яка відіграла ключову роль у конфліктах на території Малі, Алжиру, Нігеру та інших країн Сахелю. AQIM організовувала збройні напади на миротворчі місії, займалася викраденнями та нападала на державні й міжнародні сили, створюючи серйозну загрозу безпеці цілого регіону.

Особливе місце посідає й сомалійське угруповання Аш-Шабаб (al-Shabaab), яке стало філією Аль-Каїди в Східній Африці. Впродовж багатьох років al-Shabaab веде війну проти уряду Сомалі, здійснює теракти в сусідніх країнах - передусім у Кенії, Ефіопії - і перетворило регіон на епіцентр нестабільності. Ще одним напрямком експансії Аль-Каїди стала діяльність у Південній Азії. Тут функціонує Аль-Каїда в Індійському субконтиненті (AQIS), яка координує дії ісламістських бойовиків у Пакистані, Афганістані, Індії, Бангладеш і навіть М’янмі.

¹¹⁷ Wallace D. Reflections on the Law of Occupation: Afghanistan and Iraq - Lieber Institute West Point // Lieber Institute West Point. URL: <https://lieber.westpoint.edu/reflections-law-of-occupation-afghanistan-iraq/>

Центр - уже тоді перехідний між Афганістаном, Іраном і Пакистаном - постачав авторитет і медійну підтримку, натомість регіональні філії самі забезпечували фінанси й людський ресурс¹¹⁸. У цей період угруповання здійснило резонансні теракти по всьому світу – від Близького Сходу до Європи (наприклад, вибухи в Мадриді у 2004 та Лондоні у 2005).

Хоча до кінця 2000-х рр. Аль-Каїда втратила багатьох ключових діячів (у 2011 році спецоперацією США було ліквідовано її засновника Усаму бен Ладена), організація пережила кризу і пристосувалася до нових умов. Вступ до нової фази розвитку ознаменувався зміцненням регіональних відгалужень, зокрема створенням Аль-Каїди на Аравійському півострові (AQAP) у 2009 р., та розширенням діяльності в Ємені, Північній Африці, на Синайському півострові тощо. Сучасна Аль-Каїда після «Арабської весни» (2011) скористалася хаосом низки громадянських війн (Сирія, Лівія, Ємен, Сомалі) і вступила в конкуренцію з новим джихадистським утворенням – ІДІЛ у 2014 році. Попри появу ІДІЛ, лідер Аль-Каїди Айман аль-Завахірі у вересні 2014 оголосив про розширення присутності мережі (створено філію «Аль-Каїда на Індійському субконтиненті»). Організація продовжує існувати й у четвертому десятилітті свого існування, пристосовуючись до нових умов.

У Сирії Аль-Каїда діяла опосередковано через «Джебхат аль-Нусра», яка 2016 р. вийшла з присяги, реорганізувавшись у «Хайат Тахрір аш-Шам». У Ємені AQAP контролювала до 30 тис. км² території під час піку громадянської війни (2015–2018). Найбільш «мережеве» життя угруповання сьогодні фіксується в Сахелі, де інтегрує локальні племінні структури проти французьких та миротворчих сил¹¹⁹.

Основні грошові потоки - приватні донори з Затоки, рекет, «революційний податок» на контрольованих територіях та вуглеводневий

¹¹⁸ Raineri L., Martini A. ISIS and Al-Qaeda as Strategies and Political Imaginaries in Africa: A Comparison between Boko Haram and Al-Qaeda in the Islamic Maghreb // *Civil Wars*. 2017. Vol. 19, № 4. P. 431. URL: <https://doi.org/10.1080/13698249.2017.1413226>.

¹¹⁹ Jama'at Nusrat al-Islam wal-Muslimin (JNIM) // ACLED. URL: <https://acleddata.com/2023/11/13/actor-profile-jamaat-nusrat-al-islam-wal-muslimin-jnim/>

трафік у Лівії. Від 2022 р. Моніторингова група ООН відзначає стале ($\approx 15\%$ р/р) зростання операцій із криптовалютою, пов'язаних із AQAP та AQIM. Онлайн-пропаганда зосереджена у месенджерах із end-to-end шифруванням; від 2023 р. там активно поширюються PDF-інструкції з дронавої війни на основі комерційних платформ¹²⁰.

Роль Аль-Каїди полягає в тому, що вона функціонує як глобальний недержавний актор терористичного типу, що кидає виклик традиційним державам. Вона не воює регулярними арміями, але її теракти та повстанська діяльність серйозно впливають на хід воєн. Наприклад, присутність Аль-Каїди в Афганістані стала однією з причин вторгнення США у 2001 році, а діяльність її відгалужень в Іраку та Сирії кардинально змінила динаміку тих конфліктів, зробивши їх більш інтернаціоналізованими та радикалізованими.

Міжнародне право, яке регулює застосування сили, зазнало значних змін у відповідь на підйом «Ісламської держави», але ці зміни навряд чи є остаточними. Коли сили коаліції проти ІДІЛ розширили сферу застосування сили в Сирії, на півночі Іраку та в інших місцях, правові обґрунтування цих операцій спиралися на статтю 51 Статуту ООН та принцип «небажання або нездатності» держав контролювати збройних недержавних акторів, що діють на їх території. Це створило важливий прецедент: держава може вдаватися до самооборони, коли суверенна держава не в змозі або не бажає припинити діяльність терористичних угруповань, що діють на її території.

Міжнародне співтовариство, загалом, або прямо підтримало ці операції (як у випадку з Резолюцією 2249 Ради Безпеки ООН¹²¹), або мовчки погодилося з ними. Це, у свою чергу, сприяло нормалізації нового підходу до класифікації конфліктів, де боротьба з терористичними недержавними

¹²⁰ Levallois A., Cousseran J.-C., Kerrello L. The financing of the 'Islamic State' in Iraq and Syria (ISIS) // Policy Department, Directorate-General for External Policies. 2017. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2017/603835/EXPO_IDA\(2017\)603835_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2017/603835/EXPO_IDA(2017)603835_EN.pdf).

¹²¹ Resolution 2249. On terrorist attacks perpetrated by the Islamic State in Iraq and the Levant (ISIL) also known as Da'esh : UN Security Council від 20.11.2015 № S/RES/2249 (2015). URL: <https://digitallibrary.un.org/record/811987?ln=ru&v=pdf>.

структурами може вважатися збройним конфліктом міжнародного характеру, навіть коли друга сторона - не держава¹²².

Роль ІДІЛ у сирійській кризі була значною та складною - ця група відіграла одну з ключових ролей у насильстві й нестабільності, що визначають конфлікт. ІДІЛ вийшла на перший план у 2013 році, коли відкололася від «Аль-Каїди» й почала діяти більш самостійно. Її головна мета - створення халіфату, тобто ісламської держави, на підконтрольних їй територіях у Сирії та Іраку.¹²³ Завдяки досконалій інформаційно-психологічній кампанії (≈ 90 відео за перший рік наступу), захопленням складами 2-ї іракської дивізії та моментальному залученню 30–40 тис. іноземних бійців група у 2014 р. проголосила «халіфат». У піку контролю вона керувала територією площею 110 тис. км² та економікою з річним бюджетом ≈ 970 млн USD¹²⁴.

Подібно до цього, ІДІЛ суттєво вплинула на міжнародну безпеку - її терористична тактика та жорстокість сприяли дестабілізації не лише Близького Сходу, а й інших регіонів. Контроль ІДІЛ над територіями в Іраку та Сирії дозволив їй діяти як квазі-держава, отримувати прибуток, вербувати бійців і планувати атаки». Діяльність групи вийшла за межі Близького Сходу - атаки, натхненні ІДІЛ, відбувалися в різних країнах світу, зокрема в Європі та США.

Участь ІДІЛ у сирійському конфлікті посилила вже наявні напруження і ще більше загострила насильство та хаос. Як зазначає Б. Накос, «поява ІДІЛ додала ще один рівень складності до конфлікту та посилила побоювання щодо можливості захоплення влади екстремістськими угрупованнями й

¹²² Scharf M. How the War on ISIS Changed International Law // Faculty Publications. 2016. Vol. 48. P. 15. URL: https://scholarlycommons.law.case.edu/faculty_publications/1638/.

¹²³ Nacos B. Terrorism and Counterterrorism. New York : Routledge, 2023. P. 136. URL: <https://doi.org/10.4324/9781003289265>.

¹²⁴ Gerges F. ISIS: A History. Gottfried : Princeton University Press, 2017. P. 211. URL: https://press.princeton.edu/books/paperback/9780691211916/isis?srsId=AfmBOorvC493q4Oq_xuzhu2CTIT9nY_I3I61xeqaiZrTrA2QwcYTNftE.

подальшої дестабілізації регіону»¹²⁵. Через дії ІДІЛ у конфлікт активніше втрутилися зовнішні сили, зокрема США та Росія, які почали військові операції проти неї на території Сирії.¹²⁶ Попри значні територіальні втрати останніми роками, ІДІЛ і надалі становить серйозну загрозу в Сирії та за її межами. Її вплив на сирійську війну ще довго відчуватиметься.

Після втрати «столиць» Мосула (2017) і Ракки (2019) ІДІЛ перекинула стратегічний центр у «провінції» - Синай, Хорасан (IS-K), Західна Африка, Мозамбік, Сахель, Південно-Східна Азія тощо. Цей перехід від «території до провінцій» знизив операційну вразливість і дозволив розсіювати силові удари антиісламської коаліції¹²⁷. За GTI-2025 саме афілійовані осередки ІДІЛ спричинили 1 805 загиблих у 22 країнах світу, тоді як «центральный» осередок в Іраку-Сирії показав відносну стагнацію¹²⁸.

ІД Хорасан наразі є найактивнішою «провінцією»: у 2024 р. вона здійснила понад 350 атак, зосереджуючись на транспортній, дипломатичній та релігійній інфраструктурі Афганістану й Пакистану¹²⁹. Протидія Талібану, який позиціонує себе «єдиним легітимним сувереном Афганістану», перетворила IS-K на актора «війни всіх проти всіх» - він одночасно бореться проти талібів, сил опору Панджшеру та залишків міжнародної анти-ІДІЛ коаліції.

Участь Талібану в міжнародних конфліктах - це історія трансформації з локального релігійного угруповання в актора, що впливає на регіональну

¹²⁵ Nacos B. *Terrorism and Counterterrorism*. New York : Routledge, 2023. P. 138. URL: <https://doi.org/10.4324/9781003289265>.

¹²⁶ Stansfield G. Explaining the Aims, Rise, and Impact of the Islamic State in Iraq and al-Sham // *Middle East Journal*. 2016. Vol. 70, № 1. P. 147. URL: <http://www.jstor.org/stable/43698623>

¹²⁷ Karr L., Carter B. The Islamic State's Global Long Game and Resurgence in Syria Poses an Evolved Threat to the West // Institute for the Study of War. URL: <https://www.understandingwar.org/backgrounder/islamic-state's-global-long-game-and-resurgence-syria-poses-evolved-threat-west>

¹²⁸ Institute for Economics and Peace. *Global Terrorism Index 2025: Measuring The Impact of Terrorism*. Sydney : IEP, 2025. URL: <https://www.economicsandpeace.org/wp-content/uploads/2025/03/Global-Terrorism-Index-2025.pdf>.

¹²⁹ Islamic State Khorasan (IS-K) // Center for Strategic and International Studies. URL: <https://www.csis.org/programs/former-programs/warfare-irregular-threats-and-terrorism-program-archives/terrorism-backgrounders/islamic>.

безпеку та геополітику. У 1994 році, на тлі хаосу після виводу радянських військ, на півдні Афганістану виникає рух «Талібан», який об'єднав колишніх моджахедів, студентів медресе, а також підтримку з боку Пакистанської розвідки. Його метою стало встановлення шаріатського порядку. Упродовж двох років таліби взяли під контроль Кабул і проголосили Ісламський Емірат. Проте боротьба з Північним альянсом тривала до 2001 року¹³⁰. Цей період був типовим неміжнародним збройним конфліктом, у якому дві неформальні владні сили змагалися за контроль над державою. Джексон зазначає, що вже тоді Талібан почав формувати паралельну систему управління, що включала суди, військову поліцію, розподіл гуманітарної допомоги.

Після терактів 11 вересня 2001 року ситуація набула міжнародного масштабу. США звинуватили режим Талібану в тому, що той надав притулок Аль-Каїді, й почали масштабну військову операцію. У країну увійшли сили коаліції НАТО - розпочалася багаторічна війна, у якій таліби, хоч і не мали формального міжнародного статусу, стали головним противником іноземних армій. У цей момент Талібан - уже не просто повстанці, а сторона великої міжнародної збройної конфронтації.¹³¹

За два роки він захопив Кабул, проголосивши «Ісламський емірат Афганістан». Після падіння режиму (2001) більшість бойовиків повернулася до племінних структур, однак уже 2003–2004 роках у Південному Афганістані відновилася партизанська активність. Всупереч доханьківським очікуванням, союз Талібану й Аль-Каїди не розпався після 2001 р. Швидше він перетворився на «тиху коїнкубацію»: таліби надавали сховище, а Аль-Каїда - технології вибухів і зв'язок з арабськими донорами¹³².

¹³⁰ Jackson A. Life under the Taliban shadow government. London : Overseas Development Institute, 2018. P. 16. URL: <https://media.odi.org/documents/12269.pdf>.

¹³¹ Timeline: U.S. War in Afghanistan // Council on Foreign Relations. URL: <https://www.cfr.org/timeline/us-war-afghanistan>

¹³² Loidolt B. How the al-Qaeda–Taliban Alliance Survived. *Survival*. 2022. Vol. 64, № 3. P. 139. URL: <https://doi.org/10.1080/00396338.2022.2078052>.

Спершу бойові дії мали партизанський характер. Таліби влаштовували засідки на американські патрулі, мінували дороги, атакували поліцейські відділки та офіси губернаторів у віддалених районах. Особливо ефективною виявилася тактика використання саморобних вибухових пристроїв, які стали головною причиною загибелі військових НАТО в перші роки конфлікту. За оцінками RAND, до 2007 року вибухи стали причиною понад 70% втрат серед коаліційних сил у Афганістані¹³³.

З 2006 року Талібан вийшов на новий рівень. У південних провінціях, таких як Гільменд, Забуль та Урузган, розпочалися відкриті збройні зіткнення між талібами та міжнародними військами. У міру накопичення бойового досвіду Талібан почав проводити все більш складні та масштабні операції. У 2010–2014 роках він активно використовував стратегію комбінованих атак: спочатку - вибух смертника, потім - штурм групою автоматників, а далі - мінометні обстріли. Подібні напади відбувалися в Кабулі, Кандагарі, Джалалабаді. Таліби дедалі частіше атакували стратегічні об'єкти: готелі, консульства, військові бази, аеропорти. Часто для цього використовувались інсайдери - завербовані талібами солдати або поліцейські афганської армії, які відкривали вогонь по інструкторах НАТО просто на тренуваннях. Такі атаки отримали назву «green-on-blue» і стали серйозною проблемою для західних військ.¹³⁴

Після офіційного завершення бойової місії НАТО у 2014 р. роль захисту Афганістану перейшла до афганських національних сил (ANA).

¹³³ Hassan O., others. Afghanistan: Lessons learnt from 20 years of supporting democracy, development and security. Bruxelles, Belgique : Directorate General for External Policies of the Union, 2023. URL: https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/266950/Study%20on%20Afghanistan_final.pdf.

¹³⁴ European Asylum Support Office. Afghanistan Anti-Government Elements (AGEs) – Country of origin information report. Publications Office, 2020. URL: <https://doi.org/doi/10.2847/14756>.

Проте Талібан посилювався. За звітом International Crisis Group, до 2020 року таліби контролювали або мали вплив у 60% території країни¹³⁵.

У 2018–2020 рр. Талібан починає офіційні перемовини зі США в Досі, ще до капітуляції Кабула. Цей дипломатичний процес надає йому новий статус: хоча формально вони не були урядом, США спілкувались із ними як з політико-військовою стороною.

З серпня 2021-го Талібан здійснює де-факто керування державою з бюджетом $\approx$ 2,1 млрд USD (переважно митні збори та опіатна економіка). Попри формальні обіцянки не допустити використання афганської території для глобальних терактів, рух залишається ідеологічно спорідненим з Аль-Каїдою, а внутрішньо конкурує з IS-K¹³⁶.

Виведення США в 2021 році спричинило раптове захоплення влади: протягом декількох тижнів Талібан без значного спротиву відновив контроль над усією країною. Ці події стали предметом численних досліджень, де наголошується, що Талібан діяв як де-факто уряд, не визнаний de jure, але вже такий, що бере участь у міжнародних відносинах.

Терористичні організації суттєво впливають на характер сучасних конфліктів, змінюючи їх щонайменше за трьома ключовими напрямками. Перш за все, вони часто стають формальним або неформальним приводом для зовнішнього втручання.

У регіоні Сахель активізація джихадистських угруповань значно підвищила рівень насильства й залучила у протистояння зовнішніх гравців. По-третє, ці угруповання проявляють себе як активні сторони збройних конфліктів, проводячи маневрові операції, контролюючи цілі міста і вступаючи у бойові дії не лише проти регулярних армій, а й між собою.

¹³⁵ Taliban Rule in Afghanistan: Missing in Action. *International Crisis Group*. Report №328. URL: <https://www.crisisgroup.org/asia/south-asia/afghanistan/328-taliban-rule-afghanistan-missing-action>

¹³⁶ Afghanistan: The First Two Years of the Taliban in Power // ISPI. URL: <https://www.ispionline.it/en/publication/afghanistan-the-first-two-years-of-the-taliban-in-power-138062>

Наприклад, ІДІЛ довгий час утримував Мосул і Ракку, «Талібан» і ІД-Хорасан конфліктують між собою та ведуть бої з урядовими силами Афганістану¹³⁷. Водночас «Аш-Шабаб» постійно атакує позиції уряду Сомалі та військовий контингент ATMIS. Ці три механізми - використання як приводу для зовнішньої інтервенції, сприяння ескалації насильства на регіональному рівні та безпосередня участь у воєнних діях - роблять терористичні організації одними з основних рушіїв сучасних конфліктів. Це докорінно відрізняє їх від класичних приватних військових компаній, чия діяльність здебільшого обмежується охоронною або логістичною підтримкою.

Загалом, згідно з Додатковим протоколом II¹³⁸ до Женевських конвенцій, НЗФ повинні мати чітке командування, а також контролювати певну територію, що дозволяє їм проводити постійні і координовані воєнні дії та дотримуватись норм гуманітарного права. Проте такі критерії не завжди відповідають реаліям сучасних НЗА. Наприклад, ІДІЛ певний час контролював значні території в Сирії та Іраку, встановлюючи на них власну адміністрацію. Талібан, до свого повернення до влади, утримував контроль над сільськими районами Афганістану, де впроваджував власне «правосуддя»¹³⁹.

Таким чином, терористичні угруповання на кшталт «Аль-Каїди», ІДІЛ та Талібану трансформувалися з локальних мереж у впливових недержавних гравців, здатних істотно змінювати характер та перебіг сучасних збройних конфліктів. Їхні масштабні теракти та стрімкі територіальні захоплення стають формальними або неформальними тригерами для зовнішніх інтервенцій: події 11 вересня 2001 року активували статтю 5 НАТО, а взяття

¹³⁷ Nacos B. Terrorism and Counterterrorism. New York : Routledge, 2023. P. 156. URL: <https://doi.org/10.4324/9781003289265>.

¹³⁸ Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II): Протокол Орг. Об'єдн. Націй від 08.06.1977 : станом на 8 груд. 2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200#Text.

¹³⁹ Loft P., Brooke-Holland L. Countering Islamic State/Daesh in Africa, Syria and Iraq 2025. Commons Library Research Briefing,. 2025. P. 31. URL: <https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CBP-9613/CBP-9613.pdf>.

Мосула в 2014-му спонукало США створити глобальну коаліцію та повернутися до Іраку й Сирії. Водночас присутність джихадистів провокує подальшу ескалацію конфліктів: громадянська війна в Сирії перетворилася на багаторівневе протистояння світових і регіональних держав, а конфлікти в Сахелі перейшли межі кордонів, втягуючи у них зовнішні сили.

Терористичні організації не лише заповнюють вакуум слабких держав, але й встановлюють нові правила гри: легітимізують інтервенції, розширюють географію воєн і виступають як автономні військово-політичні сили. Це якісно відрізняє їх від ліцензованих приватних військових компаній, діяльність яких переважно обмежується охоронними та логістичними функціями і рідко впливає на стратегічний баланс. Усвідомлення цієї відмінності є вкрай важливим для адаптації міжнародного права і створення ефективних механізмів контролю, стримування та відповідальності в умовах конфліктів нового типу.

3.2. Повстанські групи в міжнародних конфліктах: Хезбола та М23

Невизначеність правового статусу НЗА у міжнародних збройних конфліктах створює особливо сприятливе середовище для застосування гнучких та різнопланових форм взаємодії, які були б недоступними для державних суб'єктів у межах міжнародного права. Ця правова сірість дозволяє НЗА переходити від терористичних практик до гібридних операцій або виконання функцій проксі-сил в інтересах держав-спонсорів.

Як було показано у попередньому розділі, деякі НЗА використовують терористичні методи ведення війни - наприклад, у випадку з Аль-Каїдою чи ІДІЛ - що ускладнює кваліфікацію їхніх дій як частини міжнародного збройного конфлікту. Водночас інші групи, як-от Хезбола чи М23, беруть участь у конфліктах, де їхня діяльність тісно пов'язана з інтересами та підтримкою держав, що наближує їх до ролі проксі-акторів.

Такий широкий діапазон інструментів - від терору до проксі-механізмів - підкреслює, наскільки вигідним є для НЗА їхній «невизначений» статус. Вони можуть адаптуватися до контексту, комбінувати функції збройної сили, політичного руху, медіа-актора чи кримінальної структури, залишаючись поза межами чітко встановлених юридичних рамок.

У цьому розділі аналізуються два приклади повстанських угруповань — M23 у Демократичній Республіці Конго та Хезболи в Лівані, обрані серед численних недержавних збройних акторів (НЗА) саме через їхню чітко виражену роль як проксі-сил. Їхня діяльність наочно ілюструє, як сучасні повстанські групи можуть бути використані третіми державами для досягнення стратегічних цілей без прямого воєнного втручання. Саме їхня здатність діяти як інструмент зовнішньої політики держав-спонсорів, уникати відповідальності та формально залишатися недержавними суб'єктами робить їх ключовими кейсами для дослідження.

Проксі-сили, своєю чергою, - це такі збройні актори, які отримують підтримку від іноземних держав (у формі фінансування, озброєння, розвідки або стратегічної координації), але не мають офіційного статусу підрозділу цих держав. Вони дозволяють державам уникати політичних та правових наслідків прямої участі у конфлікті.¹⁴⁰ Науковці, серед яких особливу роль відіграє Френк Гоффман, підкреслюють, що саме застосування проксі-груп є ключовим інструментом гібридної війни. За його визначенням, гібридна війна передбачає досягнення синергетичного ефекту через поєднання різних типів впливу - військового, політичного, інформаційного, економічного - де проксі-актори займають центральне місце¹⁴¹. Гібридна війна, на відміну від класичних форм збройного протистояння, поєднує різні засоби - від

¹⁴⁰ Boothby W. Fighting at the Legal Boundaries: Controlling the Use of Force in Contemporary Conflict by K WATKIN // International and Comparative Law Quarterly. 2017. Vol. 66, № 1. P. 257-258. URL: <https://doi.org/DOI:%2010.1017/S0020589316000488>.

¹⁴¹ Hoffman F. Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars. Arlington : Potomac Institute for Policy Studies, 2007. P. 40. URL: https://www.potomac institute.org/images/stories/publications/potomac_hybridwar_0108.pdf.

регулярних бойових дій до інформаційних операцій, кібернападів, економічного тиску і, зокрема, застосування проксі-груп¹⁴². Саме через проксі формується багаторівнева динаміка конфлікту: недержавні угруповання виступають і бойовою силою, і інструментом політичного впливу, і джерелом легітимації втручання.

Типовим прикладом є ліванське угруповання Хезбола, яке водночас функціонує як політична партія, воєнізоване формування та проксі-структура Ірану. Хезболла є однією з найвідоміших і найуспішніших проксі-груп сучасності, яка за чотири десятиліття свого існування пройшла шлях від класичного терористичного угруповання до впливового політичного актора та потужної військової сили з транснаціональними кримінальними зв'язками.

Після Ісламської революції в Ірані 1979 року та ізраїльського вторгнення до Лівану у 1982 році, радикальні шіїтські угруповання у Лівані заснували організацію Хезболла (Партія Бога). Основною метою цього утворення було очищення Лівану від ізраїльської та західної присутності, а також створення шіїтської ісламської держави. Основні осередки діяльності та підтримки Хезболли розташовані в долині Бекаа, південному Лівані та районі південного Бейруту, що свідчить про її глибоку регіональну укоріненість¹⁴³.

Перший політичний маніфест Хезболли був опублікований у 1985 році, де організація декларувала вірність іранському аятолі Хомейні, виступала за створення ісламського режиму в Лівані та закликала до вигнання США, Франції та Ізраїлю з країни. Ключовим принципом для руху стала ідея «супротиву» і боротьби з сіонізмом, а також невизнання держави Ізраїль у будь-якій формі. Водночас Хезболла змогла використати мирну угоду в Таїфі

¹⁴² Lott A. The Concept of Hybrid Threats. 2022. P. 21. URL: https://doi.org/10.1163/9789004509368_004.

¹⁴³ Agubamah E., Theresa O. Hezbollah Involvement in Israel-Hamas War: Causes and Implications 2023-2024 // Kashere Journal of Politics and International Relations. 2025. Vol. 3, № 1. P. 17. URL: <https://journals.fukashere.edu.ng/index.php/kjpir/article/download/398/330/1403>.

1990 року для зміни своєї стратегії, залишивши за собою зброю, але розширивши вплив у політичному полі Лівану. З цього моменту організація існувала у двох «клітинах» - політичній і військовій, при цьому зберігаючи ідентичність і глибоку лояльність до Ірану.

Відтоді Хезболла стала невід'ємною частиною ліванського політичного ландшафту: у 1992 році організація вперше взяла участь у виборах і здобула 8 місць у парламенті, а вже у 2005 - чотирнадцять.¹⁴⁴ Військова ж складова залишалася не менш активною, здійснюючи гучні терористичні акти за межами Лівану. Серед найвідоміших - підлив ізраїльського посольства у Буенос-Айресі у 1992 році та єврейського культурного центру у тому ж місті у 1994-му, які забрали десятки життів. У 1996 році Хезболла організувала вибух у Хобар Тауерс у Саудівській Аравії, що призвело до загибелі 19 американських військових.

Згодом політична клітина організації значно посилила свої позиції: у 2008 році Хезболла домоглася права вето в уряді, фактично отримавши можливість блокувати будь-які рішення, що суперечать її інтересам.¹⁴⁵ На цьому етапі вона перетворилася з маргінальної структури на головного гравця в ліванській політиці, здатного як об'єднувати, так і дестабілізувати країну. Її вплив підкріплювався зростанням військового потенціалу: у 2006 році під час війни з Ізраїлем Хезболла продемонструвала ефективність нових тактик, сучасного озброєння та організованості, закріпивши статус потужної напіврегулярної армії.

Однак зростання політичної ваги Хезболли супроводжувалося паралельною трансформацією військової складової. Організація не лише залишалася озброєною, а й постійно вдосконалювала свою матеріально-

¹⁴⁴ Al-Aloosy M. Insurgency, Proxy, and Dependence: How Hezbollah's Ideology Prevails Over its Interest in its Relationship with Iran // International Journal. 2023. Vol. 78. № 1-2. P. 27. URL: <https://doi.org/10.1177/00207020231175679>

¹⁴⁵ Byman D. Hezbollah's Dilemmas // Foreign policy at Brookings. 2022. URL: https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2022/11/FP_20221110_hezbollah_dilemmas_byman.pdf.

технічну базу. З початком громадянської війни в Сирії Хезболла відкрито підтримала режим Башара Асада, відправивши до Сирії тисячі своїх бійців. До 2016 року у сирійській війні брали участь від 5 до 8 тисяч членів угруповання, понад 1600 з яких загинули. До кінця 2010-х Хезболла мала у розпорядженні до 45 тисяч бойовиків (у тому числі резерв), елітний підрозділ «Радван», до 150 тисяч ракет і сучасних безпілотників, бронетехніку, мобільні підрозділи на джипах та мотоциклах¹⁴⁶.

Паралельно з політичною та військовою експансією, Хезболла активно вибудовувала кримінальні фінансові мережі, що охоплювали банківський сектор, легальні й напівлегальні бізнеси, контрабанду, торгівлю зброєю та наркотиками. Організація відіграє провідну роль у глобальних схемах відмивання грошей, діючи в партнерстві з транснаціональними злочинними групами, зокрема з колумбійською ФАРК. У Венесуелі, під «дахом» режиму Чавеса та підтримкою Ірану, склалася унікальна конвергенція: ФАРК займається виробництвом і транспортуванням кокаїну, а Хезболла забезпечує відмивання коштів та фінансову логістику через мережу легальних компаній, банків та дипломатичних каналів. Урядові зв'язки забезпечувалися через таких діячів, як Тарек Ель-Айсамі та Газі Наср Аль-Дін, які мали вплив у політичному та дипломатичному середовищі Венесуели та Лівану.

В результаті Хезболла стала класичним прикладом «гібридної» загрози, яка поєднує риси політичної партії, воєнізованого формування й складної кримінальної мережі, що постійно трансформується й адаптується під нові виклики. Вплив організації на ліванські державні інститути, особливо армію й сектор безпеки, лише зростає, тоді як політична та економічна криза в Лівані дедалі більше демонструє руйнівні наслідки діяльності Хезболли для суспільства. Її співпраця з ФАРК, підтримка Ірану і залучення до наркоторгівлі та відмивання коштів створюють серйозну загрозу безпеці не лише Лівану, а й усього регіону та міжнародної спільноти. В сучасних умовах

¹⁴⁶ Celso A. Iran's Proxy War Strategy. *Orbis*. 2024. Vol. 68, № 3. P. 422. URL: <https://doi.org/10.1016/j.orbis.2024.05.006>.

Хезболла — це не лише політичний та військовий гравець, а й активний учасник глобальних кримінальних процесів, здатний впливати на політичну ситуацію далеко за межами Близького Сходу¹⁴⁷.

Історично Хезболла має глибокі претензії до Ізраїлю, які сягають ще декларації Бальфура та створення ізраїльської держави. Саме ця ворожість, а також участь Лівану в арабо-ізраїльських війнах стали ідеологічним підґрунтям для втручання Хезболли у сучасні конфлікти з Ізраїлем. Водночас вирішальну роль відіграє підтримка Ірану: Тегеран не лише забезпечує фінансування, логістику та релігійну легітимність, але й фактично використовує Хезболлу як проксі-силу для досягнення власних стратегічних цілей у регіоні. Координовані дії з ХАМАС дозволяють Ірану посилювати тиск на Ізраїль, відкривати для нього кілька фронтів одночасно та підвищувати свій авторитет серед мусульманських країн. Через свою діяльність, зокрема терористичні акти за межами Лівану, Хезболла була визнана Сполученими Штатами та багатьма іншими країнами терористичною організацією; втім, деякі держави поширюють цей статус виключно на її воєнізоване крило. Залежність Хезболли від партнерських стосунків з Іраном та Сирією значно посилила її військові можливості, що дозволило організації перетворитися на впливову збройну силу і становити серйозний виклик своєму історичному супротивнику - Ізраїлю¹⁴⁸.

Таким чином, Хезболла бере участь у конфлікті не лише з ідеологічних чи локальних мотивів, а й для реалізації зовнішньополітичних амбіцій Ірану та здобуття популярності у Лівані та арабському світі.

¹⁴⁷ Jeferson G. ФАРК-Hezbollah: The success of Venezuela-Iran proxy groups and their convergence in the Americas // *Security and Defence Quarterly*. 2020. Vol. 31, № 4. P. 117–134. URL: <https://securityanddefence.pl/ФАРК-Hezbollah-The-success-of-Venezuela-Iran-proxy-groups-and-their-convergence-in,130934,0,2.html>.

¹⁴⁸ Agubamah E., Theresa O. Hezbollah Involvement in Israel-Hamas War: Causes and Implications 2023-2024. *Kashere Journal of Politics and International Relations*. 2025. Vol. 3, no. 1. P. 15–21. URL: <https://journals.fukashere.edu.ng/index.php/kjpir/article/download/398/330/1403>.

Війна між Хезболлою та Ізраїлем почалася 12 липня 2006 року з раптової атаки з боку Хезболли. Бойовики обстріляли ізраїльську територію, перейшли кордон, атакували патруль ЦАХАЛ, убили трьох ізраїльських солдатів і захопили ще двох у полон. У відповідь Ізраїль розпочав масштабну військову операцію проти Хезболли, яка включала авіаудари, артилерію і наземне вторгнення в південний Ліван. Вранці 14 серпня 2006 року за посередництва ООН було досягнуто перемир'я, яке поклало край 33-денній війні між Ізраїлем і Хезболлою¹⁴⁹. Вперше в своїй історії Ізраїль завершив збройний конфлікт без вирішальної військової перемоги.

Одразу після війни Хезболла зосередилася на відновленні власної військової інфраструктури на півдні Лівану. За активної підтримки Ірану організація швидко поповнила свої арсенали новими ракетами, у тому числі далекобійними та високоточними, значно збільшила кількість бойовиків, удосконалила схеми постачання зброї через Сирію. За оцінками західних розвідок, до 2010 року на озброєнні Хезболли вже було понад 40 000 ракет різної дальності, більшість з яких була надана або профінансована Іраном.¹⁵⁰

У наступні роки організація неодноразово демонструвала готовність до конфлікту із Ізраїлем: від локальних ракетних обстрілів і диверсій на кордоні до кібератак і спроб шпигунства. Зокрема, у 2012 році Хезболла за підтримки іранських технологій запустила над територією Ізраїлю дрон Ababil, який був збитий неподалік атомної станції в Дімоні¹⁵¹. Це стало прикладом якісного переходу організації до використання нових видів озброєння та

¹⁴⁹ Jean-Loup S. From war to deterrence? : Israel-Hezbollah conflict since 2006. Carlisle : Strategic Studies Institute and U.S. Army War College Press, 2014. P 36. URL: <https://apps.dtic.mil/sti/citations/ADA601846>.

¹⁵⁰ Levitt M. Hezbollah's regional activities in support of Iran's proxy networks // Middle East Institute. 2021. Vol. 26. URL: https://www.mei.edu/sites/default/files/2021-07/Hezbollah's%20Regional%20Activities%20in%20Support%20of%20Iran's%20Proxy%20Networks_0.pdf.

¹⁵¹ Plaw A., Santoro E. Hezbollah's Drone Program Sets Precedents for Non-State Actors // The Jamestown Foundation. URL: <https://jamestown.org/program/hezbollahs-drone-program-sets-precedents-non-state-actors/>.

демонструвало, як Іран передає не лише зброю, а й сучасні технології та знання.

Паралельно із розвитком ракетного потенціалу Хезболла активно будувала мережу тунелів під ізраїльсько-ліванським кордоном для забезпечення таємних диверсійних операцій і швидкого перекидання бійців. Ізраїль у відповідь провів масштабну операцію «Північний щит» (2018–2019)¹⁵², під час якої було виявлено та знищено низку стратегічних тунелів. Водночас іранські військові радники продовжували навчати командирів Хезболли, передавати бойовий досвід, розробляти спільні плани з іншими елементами «вісі спротиву» - шіїтськими міліціями Іраку, хуситами в Ємені, сирійськими урядовими військами.

Найбільш помітно вплив Ірану та підвищену боєздатність Хезболли можна було спостерігати після початку війни між Ізраїлем і ХАМАС у жовтні 2023 року. Саме в цей період Хезболла відкрила так званий північний фронт, здійснивши серію потужних ракетних та протитанкових ударів по ізраїльських позиціях і цивільних об'єктах на півночі країни. Обстріли, які супроводжувалися масовою евакуацією населення, руйнуванням інфраструктури і втратами серед цивільних, змусили Ізраїль розтягнути свої сили одразу на два фронти — проти ХАМАС на півдні та Хезболли на півночі. В цих діях чітко простежується стратегічна координація з боку Тегерана: Іран підтримував Хезболлу зброєю, фінансами, військовими радниками й інформаційно-технологічною підтримкою.¹⁵³

Одним із наслідків втручання Хезболли у конфлікт між Ізраїлем та ХАМАС стало зростання рівня насильства. Маючи значний військовий арсенал, зокрема велику кількість ракет та снарядів, 8 жовтня 2023 року

¹⁵² Israel launches operation to destroy Hezbollah infiltration tunnels // France 24. URL: <https://www.france24.com/en/20181204-israel-lebanon-netanyahu-operation-hezbollah-pompeo-tunnels>

¹⁵³ Al-Aloosy M. Insurgency, Proxy, and Dependence: How Hezbollah's Ideology Prevails Over its Interest in its Relationship with Iran // International Journal. 2023. Vol. 78, № 1-2. P. 29. URL: <https://doi.org/10.1177/00207020231175679>

Хезболла відкрила північний фронт проти Ізраїлю, розширивши масштаби кризи за межі Сектора Газа та Західного берега¹⁵⁴.

У своєму звіті за 2020 рік Державний департамент США оцінив фінансування Хезболли з боку Ірану у 700 мільйонів доларів, при цьому сама організація додатково збирає ще близько 300 мільйонів доларів, хоча деталі щодо джерел цих коштів і напрямків їх використання залишаються невідомими. Іран також постачає Хезболлі тисячі ракет і снарядів (загалом понад 100 000 одиниць), а також інше озброєння, включаючи протикорабельні, зенітні та протитанкові системи¹⁵⁵. Хезболла має також парк дронів, розроблених за допомогою Ірану, а сам Іран допомагав організації впроваджувати високоточні системи.

Хезболла й Іран поділяють спільний світогляд, хоча їхнє географічне розташування та специфіка дій часто породжують різні інтереси. Хезболла зберігає певну автономію у відносинах з Тегераном, водночас допомагаючи іранському режиму у протидії Ізраїлю, підтримці проксі-угруповань в Іраку, Ємені та інших країнах, а також у координації терористичних атак по всьому світу. Більшість дій Хезболли поза межами Лівану та в протистоянні з Ізраїлем здійснюється в інтересах Ірану, і члени організації добре інтегровані в іранські мережі. Частково це пояснюється іранським фінансуванням, однак лідери Хезболли здавна поділяють ідеологічні цілі Ірану й вважають, що сильний Іран сприяє зміцненню самої Хезболли¹⁵⁶.

Війна в Сирії стала ще одним із етапів в історії Хезболли і водночас - переломним моментом для всієї організації. Якщо раніше Хезболла позиціонувала себе здебільшого як «рух спротиву» проти Ізраїлю, то із 2011—

¹⁵⁴ Almost 400 Hezbollah Members Dead in 10 Months of Israel Clashes // The Defense Post. URL: <https://thedefensepost.com/2024/08/15/400-hezbollah-members-dead>

¹⁵⁵ Al-Aloosy M. Insurgency, Proxy, and Dependence: How Hezbollah's Ideology Prevails Over its Interest in its Relationship with Iran // International Journal. 2023. Vol. 78, № 1-2. P. 29. URL: <https://doi.org/10.1177/00207020231175679>

¹⁵⁶ Byman D. Hezbollah's Dilemmas // Foreign policy at Brookings. 2022. URL: https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2022/11/FP_20221110_hezbollah_dilemmas_byman.pdf.

2012 років її бойовики дедалі активніше брали участь у громадянській війні на території Сирії на боці режиму Башара Асада. Після початку сирійського повстання режим Асада став залежати від «Хезболли» та Ірану у своєму виживанні, ще більше змінивши баланс відносин на свою користь.

Спершу «Хезболла» пояснювала свою присутність у Сирії необхідністю захисту лівано-сирійських громадян, які проживали поблизу кордону. Лише згодом організація відкрито визнала свою підтримку сирійського режиму як частину «опору». У жовтні 2012 року генеральний секретар «Хезболли» Хасан Насралла підтвердив участь у боях на боці урядових сил у районі міста Кусейр, де проживали, за його словами, близько 30 тисяч ліванців. Уже в 2013 році він почав виправдовувати сирійське втручання необхідністю створення нового фронту «опору» в районі Голанських висот, підкреслюючи, що слабкість сирійської держави відкриває можливості для Ірану та «Хезболли» діяти проти Ізраїлю на новому напрямку¹⁵⁷.

19 травня 2013 року «Хезболла» разом із сирійськими урядовими силами розпочала масштабний наступ для відвоювання Кусейру. «Хезболла» зазнала великих втрат під час операції, яка тривала майже двадцять днів.

Змінивши риторику, 25 травня 2013 року Насралла виклав детальне обґрунтування стратегічної участі партії у сирійській війні, сигналізуючи про довгострокову присутність. За його словами, ситуація в Сирії вже не зводилася до «народу, який бере участь у революції проти режиму, або до питання реформ». Насралла стверджував, що розростання збройних угруповань у Сирії становить загрозу для Лівану, і що «Хезболла» втрутилася, щоб захистити свої інтереси. Він говорив про екзистенційну загрозу не лише для «Хезболли» та шіїтського населення Лівану, але й для

¹⁵⁷ Ali M. Hezbollah's Intervention in the Syrian Conflict. Carnegie Endowment for International Peace, 2019. С. 10. URL: <http://www.jstor.org/stable/resrep20960.6>

всієї країни, включно з сунітами. «У мене є докази», - додав він. Якщо «Хезболла» дозволить режиму в Сирії впасти, опір опиниться в облозі¹⁵⁸.

Для Ірану та «Хезболли» бойові дії в Сирії стали можливістю не лише закріпитися в країні через місцеві шіїтські воєнізовані формування, а й створити умови для майбутніх іранських інтервенцій на Близькому Сході шляхом підготовки недержавних союзницьких сил. Мохаммед Алі Фалакі, тодішній генерал Корпусу вартових Ісламської революції, в інтерв'ю іранському інформаційному агентству заявив, що Тегеран створив «армію визволення з фронтами в Сирії, Ємені та Іраку». «Хезболла» була в центрі цієї ініціативи: завдяки її ідеологічній підготовці, дисципліні та бойовому досвіду партія очолювала основні битви.

Іншим прикладом є повстанське угруповання М23 у Демократичній Республіці Конго, яке, згідно з численними звітами ООН, отримує системну підтримку з боку Руанди. Незважаючи на цю підтримку, М23 не визнається офіційною стороною міжнародного збройного конфлікту, що дозволяє групі уникати міжнародної відповідальності, формувати політичні альянси та вести бойові дії без прямого засудження спонсоруючої держави.

Війни та конфлікти на сході ДР Конго виникли через поєднання історичних, політичних і етнічних причин. Після геноциду в Руанді у 1994 році тисячі колишніх військових, бойовиків та біженців утекли з Руанди до ДР Конго. Вони утворили озброєні табори біля кордону та періодично нападали на Руанду, що викликало занепокоєння та втручання руандійського уряду¹⁵⁹.

Слабкість конголезької держави, корумпованість та відсутність контролю з боку центральної влади зробили країну «ареною» для численних

¹⁵⁸ Sullivan M. Hezbollah in Syria. Middle east security report // Institute for the study of War. 2014. № 19. URL: https://www.understandingwar.org/sites/default/files/Hezbollah_Sullivan_FINAL.pdf.

¹⁵⁹ Nangini C., others. Visualizing Armed Groups: The Democratic Republic of the Congo's M23 in Focus // Stability: International Journal of Security & Development. 2014. Vol. 3, № 1. P. 5. URL: <https://doi.org/10.5334/sta.dd>.

збройних груп. Різні країни - Руанда, Уганда, Бурунді, Ангола, Зімбабве та інші - втягувалися у війни на боці своїх союзників чи заради власних інтересів (наприклад, контролю над ресурсами).

Через це у ДРК виникла ціла «архітектура» озброєних угруповань - як іноземних, так і місцевих (май май, CNDP, M23, FDLR, інші). Кожна група мала власні причини для боротьби: хтось захищав свою громаду, хтось прагнув політичного чи економічного впливу. Після підписання угоди між Руандою та Демократичною Республікою Конго 23 березня 2009 року, що й дала назву руху M23, CNDP було офіційно розпущено. Існує кілька теоретичних підходів до пояснення причин виникнення руху M23, кожен із яких висвітлює різний аспект складного політичного і військового середовища Демократичної Республіки Конго (ДРК)¹⁶⁰.

У квітні 2012 року розпочалося повстання «Руху 23 березня» (M23), яке було спровоковане дезертирством приблизно 600 солдатів з лав конголезької армії. Воно спричинило нову хвилю насильства та руйнувань у регіоні. Безглузде масове вбивство понад 800 000 тутсі та поміркованих хуту за лічені тижні у 1994 році в сусідній Руанді стало драматичною подією. Цей геноцид продовжує впливати на весь регіон до сьогодні. Він також вважається джерелом виникнення повстання M23.

Геноцид було зупинено завдяки втручання Руандійського патріотичного фронту (Front Populaire Rwandais), до складу якого входили переважно представники тутсі. FPR швидко взяв під контроль країну. Побоюючись репресій, понад два мільйони хуту втекли до сусідньої Демократичної Республіки Конго, яка тоді називалась Заїром. Серед них було приблизно 25 000 озброєних бойовиків-хуту, які частково відповідальні за

¹⁶⁰ Nzobakenga J. Transnational Ethnic Alliances and Armed Conflicts in the DRC: Focus on the M23 Rebellion (2012-2023). 2024. P. 18. URL: [https://studenttheses.uu.nl/bitstream/handle/20.500.12932/47647/Transnational%20Ethnic%20Alliances%20and%20Armed%20Conflicts%20in%20the%20DRC%20Focus%20on%20the%20M23%20Rebellion%20\(2012-2023\)%20Final%20Version.pdf?sequence=1&isAllowed=y](https://studenttheses.uu.nl/bitstream/handle/20.500.12932/47647/Transnational%20Ethnic%20Alliances%20and%20Armed%20Conflicts%20in%20the%20DRC%20Focus%20on%20the%20M23%20Rebellion%20(2012-2023)%20Final%20Version.pdf?sequence=1&isAllowed=y).

геноцид у Руанді й почали становити загрозу для населення тутсі в ДР Конго¹⁶¹.

За підтримки уряду Руанди, рух М23 спершу досяг значних успіхів, захопивши місто Рутшуру в липні 2012 року та провінційну столицю Гому в листопаді 2012 року. Взята під контроль Гома стала переломним моментом, спричинивши масове міжнародне засудження. Всього через вісім днів повстанці залишили місто. Дипломатичний тиск на Руанду значно зріс, що змусило її припинити підтримку руху М23. Це супроводжувалося призупиненням міжнародної фінансової допомоги на суму понад 200 мільйонів доларів і фактично стало завершенням військового протистояння¹⁶².

У листопаді 2013 року під тиском армії ДРК, підкріпленої миротворцями ООН, та внаслідок внутрішніх розколів, М23 капітулював і більшість його бойовиків або повернулися додому, або були розсіяні по таборах у Руанді та Уганді. Конго пообіцяло амністію та інтеграцію частини бійців у суспільство й армію, але ці обіцянки не виконало. Після розгрому більшість членів М23 демобілізувалася. Залишки розділилися на дві фракції: одну на чолі з Макенгою (в Уганді), іншу - з Рунігою (у Руанді). Декілька сотень залишалися у таборах. У 2016 році невелика група під проводом Макенги знову проникла у ДРК та час від часу вступала у локальні зіткнення з FARDC, але рух залишався незначною загрозою¹⁶³.

¹⁶¹ Makonye F. Demystifying March 23 (M23) Rebellion: Case of Eastern Democratic Republic of Congo (DRC). 2023. Volume 4. P. 8. URL: <https://doi.org/10.31920/2732-5008/2023/v4n1a1>.

¹⁶² Muleefu A. Beyond the Single Story: Rwanda's Support to the March 23 Movement (M23) // Amsterdam *LF*. 2013. Vol. 5. P. 106. URL: <https://amsterdamlawforum.org/articles/244/files/submission/proof/244-1-533-1-10-20200122.pdf>.

¹⁶³ Nzobakenga J. Transnational Ethnic Alliances and Armed Conflicts in the DRC: Focus on the M23 Rebellion (2012-2023). 2024. P. 37. URL: [https://studenttheses.uu.nl/bitstream/handle/20.500.12932/47647/Transnational%20Ethnic%20Alliances%20and%20Armed%20Conflicts%20in%20the%20DRC%20Focus%20on%20the%20M23%20Rebellion%20\(2012-2023\)%20Final%20Version.pdf?sequence=1&isAllowed=y](https://studenttheses.uu.nl/bitstream/handle/20.500.12932/47647/Transnational%20Ethnic%20Alliances%20and%20Armed%20Conflicts%20in%20the%20DRC%20Focus%20on%20the%20M23%20Rebellion%20(2012-2023)%20Final%20Version.pdf?sequence=1&isAllowed=y).

Після майже восьми років «затишшя» М23 знову вийшло на арену у листопаді 2021 року, коли атакували села на схилах гори Сабіньо, вбивши кількох військових протидіючої сторони. Причиною повернення було розчарування від невиконання домовленостей про реінтеграцію, а головний поштовх дали регіональні протиріччя між Руандою, Угандою і ДРК¹⁶⁴.

Після поразки у 2013 році угруповання М23 відновило свою активність у 2021 році, висунувши низку вимог, значна частина яких перегукувалася з умовами, сформульованими під час першого повстання у 2012 році. Основним аргументом бойовиків стало невиконання урядом ДРК його зобов'язань, закріплених у Найробіських деклараціях. Зокрема, йдеться про положення, що стосуються амністії, демобілізації та соціальної інтеграції колишніх повстанців. Цього разу, проте, на відміну від попередньої кампанії, М23 розширив свої вимоги, включивши до порядку денного політичні та структурні аспекти. Серед них - захист прав тутсійської меншини, заклики до реформування збройних сил країни, боротьба з корупцією та покращення урядування в цілому¹⁶⁵. У цей час ДРК і Уганда укладають договір про спільне будівництво доріг у Ківу, а згодом Уганда запускає військову операцію проти ADF на території ДРК. Це загострює відносини з Руандою, яка бачить в цьому спробу оточення.

У березні 2022 року відбулась перша масштабна битва за прикордонне місто Бунагана. Уряд ДРК офіційно звинувачує Руанди у підтримці заколоту. Попри тиск на Кіншасу щодо переговорів, вона змінює тактику, уникає прямого діалогу з М23, залучаючи у «консультації» ще десятки дрібніших збройних груп - щоб розмити значення М23.

¹⁶⁴ The Congo Research Group. The Resurgence of the M23. Regional Rivalries, Donor Policy, and a Stalled Peace Process. New York, 2024. URL: <https://cic.nyu.edu/wp-content/uploads/2024/10/The-Resurgence-of-the-M23-EN.pdf>.

¹⁶⁵ Kiyiremba R. T. Blurred Lines: Conflict Classification, Proxy Militias, and the Quest for Accountability in the Democratic Republic of the Congo // Law & Criminology Journal. 2025. Vol. 2, № 1. URL: <https://lcj.ugent.be/article/91572/galley/211971/view/>.

Восени 2022 року армія ДРК розпочинає новий наступ, але зазнає нищівної поразки. М23 захоплює низку міст - Рутшуру, Ківанджа, відрізає основні дороги, майже підходить до Гоми. Руанда активно підтримує заколотників (про це прямо заявляє і ООН, і США), на території ДРК знаходяться тисячі руандійських солдатів. Озброєння, яке вони використовували, включає ракети класу «земля-повітря», бойові безпілотики та важку артилерію, що підтверджує значну державну підтримку¹⁶⁶.

М23 здійснює численні напади на цивільне населення у відповідь на атаки прорурядових ополченців, формується кривавий етнічний конфлікт. Конголезька армія у відповідь вступає у союз із місцевими ополченцями (часто етнічними хусу), а також залучає приватні військові компанії для обслуговування авіації. За оцінками ООН, щонайменше 2900 людей загинули під час захоплення Гоми угрупованням М23, а понад 500 000 людей були переміщені з січня, а лікарні переповнені жертвами, багато з яких – цивільними особами¹⁶⁷.

З весни 2023 лінія фронту стабілізується, але М23 не повертається на позиції, які визначені у мирних домовленостях. Уряд ДРК переключається на пошук підтримки у іншому регіональному блоці - SADC (Південноафриканське співтовариство розвитку), запрошує нову місію (SAMIDRC), водночас продовжуючи спиратися на місцеві збройні формування («wazalendo»). У грудні 2023 року довкола М23 створюється політична платформа «Альянс Конго-рівер» (AFC), що залучає нових політиків та угруповання. Це свідчить про спробу перетворити М23 у ширший політико-військовий альянс.

¹⁶⁶ Nantulya P. Risk of Regional Conflict Following Fall of Goma and M23 Offensive in the DRC – Africa Center.// Africa Center. URL: <https://africacenter.org/spotlight/risk-of-regional-conflict-following-fall-of-goma-and-m23-offensive-in-the-drc/>

¹⁶⁷ Nantulya P. Risk of Regional Conflict Following Fall of Goma and M23 Offensive in the DRC – Africa Center // Africa Center. URL: <https://africacenter.org/spotlight/risk-of-regional-conflict-following-fall-of-goma-and-m23-offensive-in-the-drc/>

Наприкінці 2023 року контингент EACRF залишає ДПК на вимогу уряду (Кіншаса звинувачує його у пасивності та співпраці з M23), на зміну йому приходять війська SADC. Бої тривають, особливо довкола міста Саке, але урядові сили втримують позиції тільки завдяки союзам з місцевими збройними групами та приватними військовими компаніями¹⁶⁸.

У 2024 році угруповання значно посилило свою боєздатність, використовуючи сучасне озброєння та техніку, що дозволило залучити близько 3000 активних учасників. Це дало можливість M23 встановити контроль над значними територіями у провінції Північне Ківу, зокрема в районах Рутшуру, Масісі та Ньїрагонго. У відповідь місцеві збройні формування об'єдналися у коаліцію Wazalendo («патріоти»), але її ефективність залишилася обмеженою через внутрішні розбіжності, слабку координацію та загальний брак довіри між учасниками. Ці фактори ускладнили організовану протидію наступу M23. Суттєвий вплив на посилення угруповання має підтримка з боку Руанди, що включає не лише військову та логістичну допомогу, але й безпосередню участь руандійських Збройних сил (RDF). Як стверджують експерти ООН, руандійські сили не лише представлені на передовій, але й проводять операції із застосуванням сучасного озброєння. Вони активно беруть участь у відбитті атак з боку збройних сил ДПК (FARDC) та коаліційних сил Wazalendo, а також у захопленні нових територій у районі Petit Nord¹⁶⁹.

Навесні-влітку 2024 M23 (разом з підрозділами Руандійської армії) проводить новий наступ - захоплює міста Каньябайонга, Кірумба, вперше заходить у територію Луберо. Урядові війська відступають, частина

¹⁶⁸ The Congo Research Group. The Resurgence of the M23. Regional Rivalries, Donor Policy, and a Stalled Peace Process. New York, 2024. URL: <https://cic.nyu.edu/wp-content/uploads/2024/10/The-Resurgence-of-the-M23-EN.pdf>.

¹⁶⁹ Kiyiremba R. T. Blurred Lines: Conflict Classification, Proxy Militias, and the Quest for Accountability in the Democratic Republic of the Congo // Law & Criminology Journal. 2025. Vol. 2, no. 1. URL: <https://lcj.ugent.be/article/91572/galley/211971/view/>.

командирів усунута за «зраду». За оцінками ООН, у ДРК перебуває від 3 до 4 тисяч солдатів Руандійської армії, і ще стільки ж бойовиків М23¹⁷⁰.

Потенційно значуща подія в цьому триваючому конфлікті відбулася 30 липня 2024 року, коли Ангола, виступаючи посередником, оголосила про угоду про припинення вогню між ДРК та Руандою. Той факт, що Ангола домовилась про це припинення вогню безпосередньо між ДРК та Руандою, а не з угрупованням М23, є найчіткішим свідченням участі Руанди у діяльності повстанського угруповання. Такий дипломатичний підхід фактично визнає роль Руанди як державного прихильника М23, незважаючи на її офіційні заперечення¹⁷¹.

Основним економічним фактором усіх численних та складних конфліктів у ДРК є величезні мінеральні багатства Конго, особливо на сході. Регіон є основним джерелом колтану, кобальту, танталу та літію, які є ключовими компонентами для сучасних комунікаційних пристроїв. Зокрема, Руанда нібито сприяє незаконному видобутку та торгівлі цими корисними копалинами. Ринкова вартість цих корисних копалин, ймовірно, перевищує 1 мільярд доларів. Це ще один фактор, що посилює конфлікт, який необхідно буде вирішити для досягнення всеохоплюючого миру.¹⁷²

Група М23 і з часу свого виникнення неодноразово асоціювалася з прямою та непрямою підтримкою з боку Руанди. Численні звіти ООН підтверджують надання М23 зброї, логістичної допомоги, а також факт того, що окремі операції М23 координувалися з боку Руанських сил оборони¹⁷³. Це

¹⁷⁰ The Congo Research Group. The Resurgence of the M23. Regional Rivalries, Donor Policy, and a Stalled Peace Process. New York, 2024. URL: <https://cic.nyu.edu/wp-content/uploads/2024/10/The-Resurgence-of-the-M23-EN.pdf>.

¹⁷¹ Baudon A. M23: A Forgotten War and an Overshadowed Ceasefire. *International Centre for Counter-Terrorism* - ICCT. URL: <https://icct.nl/publication/m23-forgotten-war-and-overshadowed-ceasefire>

¹⁷² Nantulya P. Risk of Regional Conflict Following Fall of Goma and M23 Offensive in the DRC – Africa Center.// Africa Center. URL: <https://africacenter.org/spotlight/risk-of-regional-conflict-following-fall-of-goma-and-m23-offensive-in-the-drc/>

¹⁷³ Letter dated 12 November 2012 from the Chair of the Security Council Committee established pursuant to resolution 1533 (2004) concerning the Democratic Republic of the Congo addressed to the President of the Security Council : UN Security Council від 15.11.2012

свідчить про ознаки проксі-механізму: держава-спонсор реалізує власні інтереси через недержавне угруповання, не вступаючи у формальний міжнародний конфлікт. Попри те, що дії М23 мають ознаки міжнародного збройного конфлікту, саме невизнання її повноцінною стороною конфлікту у рамках МГП дозволяє групі уникати відповідальності за порушення гуманітарного права, а Руанді - заперечувати причетність¹⁷⁴.

У листопаді 2023 року Державний департамент США висловив «глибоку стурбованість» підтримкою М23 Руандою та закликав до припинення будь-якого іноземного втручання у справи ДРК. Аналогічно, у звіті Сенату Франції у квітні 2023 року було зроблено висновок, що Руанда надає М23 «значну підтримку»¹⁷⁵.

У сучасних збройних конфліктах дедалі важче чітко визначити, чи бере недержавна збройна група участь у міжнародному чи неміжнародному конфлікті. Навіть за умов транскордонної діяльності, підтримки з боку іноземної держави та бойового зіткнення з регулярними силами іншої країни, офіційне визнання конфлікту міжнародним залишається юридично складним та залежить від набору критеріїв, передусім – від ступеня контролю держави над недержавною групою.

Згідно зі статтею 8 Проекту статей Міжнародної комісії з міжнародного права про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння (ARSIWA), дії НЗА можуть бути приписані державі лише за умови «ефективного контролю» - тобто, коли держава фактично керує або направляє

№ S /2012/843. URL: https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_2012_843.pdf.

¹⁷⁴ Nzobakenga J. Transnational Ethnic Alliances and Armed Conflicts in the DRC: Focus on the M23 Rebellion (2012-2023). 2024. P. 45. URL: [https://studenttheses.uu.nl/bitstream/handle/20.500.12932/47647/Transnational%20Ethnic%20Alliances%20and%20Armed%20Conflicts%20in%20the%20DRC%20Focus%20on%20the%20M23%20Rebellion%20\(2012-2023\)%20Final%20Version.pdf?sequence=1&isAllowed=y](https://studenttheses.uu.nl/bitstream/handle/20.500.12932/47647/Transnational%20Ethnic%20Alliances%20and%20Armed%20Conflicts%20in%20the%20DRC%20Focus%20on%20the%20M23%20Rebellion%20(2012-2023)%20Final%20Version.pdf?sequence=1&isAllowed=y).

¹⁷⁵ Baudon A. M23: A Forgotten War and an Overshadowed Ceasefire // International Centre for Counter-Terrorism - ICCT. URL: <https://icct.nl/publication/m23-forgotten-war-and-overshadowed-ceasefire>

дії групи¹⁷⁶. Цей підхід був закріплений Міжнародним Судом ООН у справі Нікарагуа проти США¹⁷⁷.

Попри численні докази підтримки з боку Руанди - військову присутність, передачу зброї та координацію дій - в офіційній правовій практиці ці факти не були визнані такими, що відповідають критерію «ефективного контролю». Як наслідок, навіть за умов транскордонної підтримки та участі в бойових діях проти урядових сил, конфлікт між М23 та урядом ДРК формально не отримав статусу міжнародного. Це демонструє, що повстанські групи, навіть за очевидної іноземної підтримки, можуть залишатися в статусі сторони неміжнародного конфлікту - саме через складність юридичного доведення належного рівня контролю.

Міжнародний комітет Червоного Хреста наголошує: зростання й фрагментованість збройних угруповань ускладнюють юридичну ідентифікацію сторін конфлікту. Один із прикладів - союз між Alliance Fleuve Congo та М23 у грудні 2023 року, що, згідно з ООН, має надати М23 легітимності й зобразити конфлікт як внутрішній.

Міжнародне право досі не має єдиної категорії для «проксі-конфліктів». Хоча Протокол II до Женевських конвенцій забороняє іноземне втручання у НМЗК, практика демонструє протилежне: такі втручання поширені. Якщо держава підтримує повстанців, конфлікт може стати міжнародним. У випадку прихованої підтримки йдеться про проксі-війни.

Юридичний статус М23 залежить від обраної правової концепції. Порівняння з прецедентами *Tadić*¹⁷⁸ і «Нікарагуа»¹⁷⁹ свідчать: за умови

¹⁷⁶ United Nations. Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries. 2007.
URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_6_2001.pdf.

¹⁷⁷ Press Release of INTERNATIONAL COURT OF JUSTICE of 27.06.1986 in no. 9973.
URL: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/70/9973.pdf>.

¹⁷⁸ Appeal Judgement of International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY) of 05.07.1999 in no. IT-94-1-A.
URL: <https://www.refworld.org/jurisprudence/caselaw/icty/1999/en/40180>.

¹⁷⁹ Press Release of INTERNATIONAL COURT OF JUSTICE of 27.06.1986 in no. 9973.
URL: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/70/9973.pdf>.

іноземної підтримки, як-от участь Руанди, конфлікт може вважатись міжнародним. Руанські війська діяли без згоди уряду Конго й координували дії M23. Приклад ДРК і M23 наочно ілюструє цю проблему. Сьогодні урядові війська, MONUSCO та SADC протистоять M23, який, згідно з ООН, підтримується Руандою. Бойові дії спричинили масове переміщення та порушення прав людини. Відновлення M23 після паузи - типовий прояв проксі-конфлікту¹⁸⁰.

Отже, недержавні збройні актори, які варіюються від глобальних джихадистських мереж до регіональних проксі-груп, стали ключовим інструментом у сучасних гібридних війнах. Їх головна перевага криється в існуванні у так званій правовій «сірій зоні»: вони офіційно не належать до жодної держави, однак виконують функції армії, політичної сили, інформаційного ресурсу та навіть кримінального угруповання, вправно використовуючи неузгодженості міжнародного гуманітарного права і обмежену сферу державної відповідальності.

Підсумовуючи викладене у третьому розділі автор дійшов наступних висновків:

По-перше, значна трансформація характеру міжнародних конфліктів у XXI столітті зумовлена зростаючим впливом недержавних збройних акторів (НЗА), зокрема джихадистських мереж, таких як ІДІЛ, Аль-Каїда та Талібан. Їхня діяльність дедалі частіше виходить за межі окремих країн, набуваючи транскордонного та гібридного характеру. Вони не лише протистоять урядовим силам, а й провокують втручання іноземних держав, отримують підтримку ззовні та спричиняють серйозні гуманітарні наслідки. Досвід боротьби з Аль-Каїдою, ІДІЛ та їхніми філіями в Афганістані, Іраку, Сирії, Ємені та регіоні Сахелю демонструє, що сучасна міжнародна безпека все

¹⁸⁰ Kiyiremba R. T. Blurred Lines: Conflict Classification, Proxy Militias, and the Quest for Accountability in the Democratic Republic of the Congo // Law & Criminology Journal. 2025. Vol. 2, № 1. URL: <https://lcj.ugent.be/article/91572/galley/211971/view/>.

більше залежить від здатності міжнародної спільноти ефективно реагувати не лише на загрози з боку держав, а й на глобалізовану, мережеву терористичну діяльність.

По-друге, діяльність «Хезболи» та М23 наочно ілюструють ефективність таких угруповань як проксі-сил. «Хезбола», яка пройшла еволюцію від радикальної підпільної організації до квазідержавного утворення з політичним крилом, демонструє надзвичайну адаптивність. Ця гнучкість дозволяє їй одночасно брати участь у бойових діях на кількох фронтах, утримувати вирішальний політичний вплив у Лівані та виступати інструментом зовнішньої політики Ірану. У свою чергу, М23 є прикладом того, як держава-спонсор може вдаватися до прихованого проєктування сили.

РОЗДІЛ 4

ПРИВАТНІ ВІЙСЬКОВІ КОМПАНІЇ ЯК УЧАСНИКИ МІЖНАРОДНИХ КОНФЛІКТІВ

4.1. Формування правового підґрунтя приватних військових компаній

З завершенням Холодної війни та зростанням ролі недержавних акторів проксі-війни поступово перемістилися від міждержавних конфліктів до асиметричної війни, в якій на одній стороні перебувають урядові сили, а на іншій - парамілітарні формування. Починаючи з 1990-х років понад 90% усіх збройних конфліктів у світі мають внутрішній характер, однак водночас часто набувають міжнародного виміру через пряму чи опосередковану участь зовнішніх акторів.

Еволюція цього явища була зумовлена крахом біполярного світу, глобалізацією та політичною дестабілізацією в окремих регіонах, що призвело до розпаду державних утворень. Поява «держав, що зазнали краху/крихких держав», а також приватизація війн ще більше сприяли цьому процесу.¹⁸¹

Поява приватних військових груп знаменує собою значну зміну характеру ведення війни. В міру того, як держави дедалі частіше передають військові та безпекові операції на аутсорсинг, традиційні відмінності між державними та недержавними дійовими особами розмиваються, що ускладнює зусилля з забезпечення дотримання законів війни та підтримання державного контролю над застосуванням сили.

ПВК суттєво впливають на перебіг міжнародних конфліктів, змінюючи класичне уявлення про війну та відповідальність сторін. Передусім їхня участь часто веде до зростання тривалості та інтенсивності бойових дій: економічна зацікавленість компаній у продовженні контрактів може сприяти затягуванню війни й ескалації насильства, а також появі нових воюючих груп, особливо там, де йдеться про контроль над природними ресурсами.

ПВК є надзвичайно цікавими для аналізу як приклад сучасних недержавних збройних акторів. Їхня специфіка полягає в тому, що на відміну від класичних терористичних чи повстанських рухів, ПВК зазвичай не використовують терор як головний інструмент впливу. Вони діють

¹⁸¹ Kaldor M. In defence of new wars // *Stability: International journal of security and development*. 2013. Vol. 2, № 1. URL: <https://stabilityjournal.org/articles/10.5334/sta.at>.

організовано, часто виконуючи завдання із забезпечення безпеки, охорони, логістики, а іноді - й прямих бойових дій. ПВК рідко переслідують ідеологічні або політичні цілі самостійно, а часто асоціюються з інтересами певної держави, виступаючи як її проксі-сили. Такий зв'язок дозволяє державам уникати прямої відповідальності за дії на міжнародній арені, водночас просуваючи свої стратегічні або економічні інтереси.

На рівні міжнародного права ступінь застосування основних зобов'язань у сфері прав людини до поведінки приватних військових компаній залишається незрозумілим: по-перше, тому що немає згоди щодо того, чи є зобов'язання з прав людини обов'язковими для приватних суб'єктів; по-друге, тому, що поведінка цих суб'єктів, як правило, відбувається за кордоном і, отже, поза звичайною територіальною та юрисдикційною сферою застосування зобов'язань з прав людини. ПВК не відповідають мінімальному визначенню комбатанта у міжнародному гуманітарному праві. Вони формально не є частиною збройних сил держави й не підпорядковуються офіційному командуванню, а їхня внутрішня ієрархія часто нечітка. Також їх важко однозначно відрізнити від цивільних осіб чи інших збройних груп, що ускладнює моніторинг та підзвітність їхніх дій. Попри певні вимоги до ідентифікації після інциденту з Blackwater, статус ПВК залишається невизначеним і перебуває у «сірій зоні» міжнародного права.¹⁸²

Ще один аспект - це посилення залежності держав від комерційних структур. Використання ПВК для тренування, забезпечення чи навіть безпосередньої участі у бойових діях може підривати національний контроль над сектором безпеки, що загрожує стабільності країни після завершення конфлікту¹⁸³.

¹⁸² Cimini T. The Invisible Army: Explaining Private Military and Security Companies // E-International Relations. URL: <https://www.e-ir.info/2018/08/02/the-invisible-army-explaining-private-military-and-security-companies/>

¹⁸³ Gammons J. Private Military Companies and the Law of Armed Conflict: Shining a Spotlight on Invisible Armies // Mississippi Law Journal. 2023. Vol. 93. P. 1189. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4723569.

Діяльність ПВК також ускладнює правову кваліфікацію їхніх дій. Міжнародні й національні закони здебільшого спрямовані на класичне найманство чи регулярні армії, а ПВК залишаються у «сірій зоні», де важко довести їхню причетність до воєнних злочинів та ефективно притягнути до відповідальності.

З формально-правової точки зору, поняття найманця та відповідальність за найманство врегульовані кількома ключовими міжнародними актами. По-перше, існують дві спеціалізовані конвенції - Міжнародна конвенція проти вербування, використання, фінансування та навчання найманців та Конвенція Організації африканської єдності щодо викорінення найманства в Африці.

По-друге, найманці згадуються у Додатковому протоколі I до Женевських конвенцій, який є частиною міжнародного гуманітарного права. Відповідно до пункту 2 статті 47 Додаткового протоколу I¹⁸⁴, найманцем вважається особа, яка одночасно відповідає таким критеріям:

- була спеціально завербована як на території конфлікту, так і за її межами, з метою участі у збройному конфлікті;
- фактично бере безпосередню участь у бойових діях;
- основною мотивацією для участі у бойових діях є бажання отримати особисту матеріальну вигоду, причому особа отримала обіцянку винагороди, яка суттєво перевищує ту, що виплачується військовослужбовцям відповідних рангів і функцій у збройних силах сторін конфлікту;
- не є громадянином жодної із сторін конфлікту та не проживає постійно на території, яку контролює одна зі сторін;
- не є членом збройних сил жодної зі сторін конфлікту;
- не направлена державою, яка не бере участі у конфлікті, для виконання офіційних обов'язків у складі її збройних сил.

¹⁸⁴ Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I): Протокол Орг. Об'єдн. Націй від 08.06.1977. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text.

Важливо зазначити, що всі шість критеріїв мають бути дотримані для того, щоб комбатант вважався найманцем відповідно до Женевської конвенції. Оскільки визначення «найманця» є дуже жорстким і має визначатися на індивідуальній основі, часто важко класифікувати підрядника ПВК як «найманця»¹⁸⁵.

Приватні військові та охоронні компанії є комерційними організаціями, що спеціалізуються на наданні військових і безпекових послуг, незалежно від того, як саме вони себе позиціонують. Серед таких послуг можна виділити: бойову підтримку, збір розвідувальних даних, оперативну та логістичну допомогу, підготовку підрозділів громадської безпеки, захист інфраструктури, матеріальних цінностей і приватних осіб, а також обслуговування систем озброєнь. Хоча деякі види діяльності, зокрема бойові операції, асоціюються з військовими структурами, а інші, як-от захист об'єктів, відносяться до сфери безпеки, чіткої загальноприйнятої межі між компаніями, що надають військові послуги, і тими, які спеціалізуються на безпеці, наразі не існує¹⁸⁶.

Відмінність між приватними військовими і охоронними компаніями (ПВК/ПОК) та найманцями проявляється як у їхньому юридичному статусі, так і в особливостях їхньої діяльності та мотивації. Приватні військові компанії є комерційними бізнес-структурами, які переважно регулюються нормами так званого м'якого права, а не міжнародними договорами з юридично обов'язковою силою. Вони надають широкий спектр послуг, включаючи охорону об'єктів, логістику, навчання персоналу, а іноді й участь у бойових діях. Проте більшість працівників таких компаній зазвичай не

¹⁸⁵ Gammons J. Private Military Companies and the Law of Armed Conflict: Shining a Spotlight on Invisible Armies // Mississippi Law Journal. 2023. Vol. 93. P. 1190. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4723569.

¹⁸⁶ Petersohn U. Private military and security companies (PMSCs), military effectiveness, and conflict severity in weak states, 1990—2007 // Journal of Conflict Resolution. 2017. Vol. 61, № 5.

P. 1049. URL: https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/DCAF_BKG_26_PrivateMilitarySecurityCompanies.pdf.

залучені безпосередньо до бойових дій і часто є громадянами країни, що бере участь у конфлікті¹⁸⁷.

Працівники ПВК іноді можуть підпадати під визначення найманця, якщо одночасно виконують усі вищезгадані критерії. Однак довести, що головною мотивацією співробітника ПВК є саме особиста фінансова вигода, буває складно. Окрім того, на міжнародному рівні діє окрема Міжнародна конвенція проти вербування, використання, фінансування та навчання найманців (1989 рік), яка закріплює кримінальну відповідальність за відповідні дії.

Першу зареєстровану РМС у XX столітті можна простежити до 1965 року, коли засновник Британської спеціальної повітряної служби заснував «WatchGuard International» як компанію, на послуги якої можна було укладати контракти як для безпеки, так і для військових цілей.

ПВК стали більш популярними і отримали приплив кваліфікованих кадрів у 1990-х роках (після холодної війни) після того, як понад шість мільйонів західних військовослужбовців більше не мали зобов'язань перед збройними силами своїх країн. До них належали такі групи, як Канадська об'єднана оперативно-тактична група 2, Британська спеціальна повітряна служба та різні Сили спеціальних операцій США¹⁸⁸.

Існує безліч джерел міжнародного гуманітарного права, які намагаються розглянути питання використання приватних військових компаній у збройних конфліктах. Двома найбільш значущими документами, що стосуються використання ПВК, є Документ Монтре про відповідні міжнародно-правові зобов'язання та передову практику для держав,

¹⁸⁷ Petersohn U. Private military and security companies (PMSCs), military effectiveness, and conflict severity in weak states, 1990—2007 // *Journal of Conflict Resolution*. 2017. Vol. 61, № 5. P. 1053. URL: https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/DCAF_BKG_26_PrivateMilitarySecurityCompanies.pdf.

¹⁸⁸ Gammons J. Private Military Companies and the Law of Armed Conflict: Shining a Spotlight on Invisible Armies // *Mississippi Law Journal*. 2023. Vol. 93. P. 1188. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4723569.

пов'язаних з діяльністю приватних військових та охоронних компаній під час збройного конфлікту («Документ Монтре») та Міжнародний кодекс поведінки для приватних постачальників охоронних послуг («ICoC»). Механізмом нагляду за ICoC є Асоціація ICoC.

Документ Монтре – це угода, створена у 2008 році між п'ятдесятьма вісьмома державами та трьома міжнародними організаціями щодо використання ПВК у зонах бойових дій та збройних конфліктах. Документ був розроблений за ініціативою Швейцарії та є необов'язковою політичною декларацією, в якій викладено міжнародно-правові зобов'язання та найкращі практики для держав щодо діяльності приватних військових та охоронних компаній (ПВК) у ситуаціях збройного конфлікту. Документ був підписаний у відповідь на зростаючу стурбованість, пов'язану з використанням ПВК у збройних силах¹⁸⁹.

Основна мета Документа Монтре полягає в тому, щоб жодна держава не могла перекладати свої міжнародно-правові зобов'язання на приватні військові або охоронні компанії. У ньому чітко виділені три головні категорії держав, відповідальних за регулювання діяльності таких компаній: держава-замовник, яка укладає контракт із ПВК/ПОК; держава-господар, на території якої діють ці структури; та держава походження, де зареєстрована компанія. Для кожної з цих категорій встановлено головні завдання: запобігати порушенням, забезпечувати ефективний нагляд і контроль, розслідувати скарги та притягати винних до відповідальності. Одним із ключових аспектів є обов'язкове дотримання норм міжнародного гуманітарного права та прав людини ПВК/ПОК незалежно від характеру чи сфери їхньої діяльності. Окрему увагу приділено необхідності створення державами дієвих національних механізмів контролю за такими компаніями. Серед іншого це

¹⁸⁹ Van Amstel N., Rodenhäuser T. The Montreux Document and the International Code of Conduct. Understanding the Relationship between International Initiatives to Regulate the Global Private Security Industry. Geneva : DCAF, 2016. URL: https://www.montreuxdocument.org/pdf/DCAF-PPPs-Series-Paper_The-MD-and-ICoC-Understanding-the-Relationship.pdf.

включає обов'язкову процедуру ліцензування, реєстрацію, оцінку надійності, а також постійний моніторинг і підзвітність їхньої діяльності.

Міжнародний кодекс поведінки для постачальників приватних охоронних послуг (ICoC)¹⁹⁰ розробили як продовження Монтреського документа для забезпечення дотримання прав людини і норм міжнародного гуманітарного права в діяльності приватних охоронних компаній (ПОК). Ця ініціатива має багатосторонню основу, адже до створення документа долучилися уряди, бізнес-спільнота, правозахисні організації та наукові кола. Кодекс структурований на дві головні частини. Перша частина визначає базові принципи, як-от заборона катувань, протидія торгівлі людьми та регулювання застосування сили. Друга зосереджується на управлінських стандартах, включаючи перевірку персоналу, навчання, поводження зі зброєю та механізми розгляду скарг. Приєднання до кодексу має добровільний характер, проте підписанти зобов'язані інтегрувати його положення у контракти і щоденну діяльність.

Завдяки Асоціації ICoC було створено багатосторонній механізм управління та нагляду, який призначений для оцінки та сертифікації того, чи відповідають компанії принципам, викладеним у ICoC. Він надає державам кваліфіковану оцінку того, чи відповідають конкретні PSC основним критеріям якості, викладеним у передовій практиці Документа Монтре¹⁹¹.

До цього преліку долучились і документи Організації Об'єднаних Націй, в яких організація неодноразово звертала увагу на виклики, які становлять ПВК. Найважливішим серед них є Міжнародна конвенція проти вербування, використання, фінансування та навчання найманців

¹⁹⁰ Посібник для держав з питань законодавчого регулювання приватних військових та охоронних компаній. Geneva : DCAF, 2016.
URL: https://www.montreuxdocument.org/pdf/Legislative-Guidance-Toolkit_uk.pdf.

¹⁹¹ Van Amstel N., Rodenhäuser T. The Montreux Document and the International Code of Conduct. Understanding the Relationship between International Initiatives to Regulate the Global Private Security Industry. Geneva : DCAF, 2016.
URL: https://www.montreuxdocument.org/pdf/DCAF-PPPs-Series-Paper_The-MD-and-ICoC-Understanding-the-Relationship.pdf.

¹⁹²(A/RES/44/34, 1989), що встановлює юридичні основи боротьби з найманством та передбачає криміналізацію таких дій у національному законодавстві. Окрім неї, Генеральна Асамблея ООН щороку ухвалює спеціальні резолюції, які засуджують використання найманців і підкреслюють загрозу, яку становлять ПВК для прав людини та суверенітету держав. Серед них варто виділити A/RES/48/92¹⁹³, A/RES/64/151¹⁹⁴, а також наступні щорічні резолюції на цю тему. У цих документах ООН закликає держави посилити контроль за діяльністю ПВК/ПОК, забезпечити дотримання міжнародного права й ефективно протидіяти негативному впливу недержавних збройних акторів на безпеку та права людини.

За нормами міжнародного гуманітарного права¹⁹⁵ особи у збройному конфлікті поділяються на комбатантів і цивільних: перші, як члени збройних сил, мають право вести бойові дії й у разі полону користуються статусом військовополонених, тоді як другі захищені від нападів доти, доки самі не беруть участі в бойових діях. Працівники приватних військових і безпекових компаній, що виконують несилові функції - логістику, охорону чи навчання - юридично лишаються цивільними. Утім, якщо вони безпосередньо вступають у бій, то тимчасово втрачають цивільний імунітет, стаючи законною ціллю, але водночас не отримують повних привілеїв комбатантів, оскільки формально не входять до складу державних збройних сил.

¹⁹² Міжнародна конвенція про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням і навчанням найманців : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 04.12.1989 : станом на 14 лип. 1993 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_103#Text

¹⁹³ The use of mercenaries as a means of violating human rights and impeding the exercise of the right of peoples to self-determination : UN Resolution of 20.12.1993 no. A/RES/48/92. URL: <https://docs.un.org/ru/A/RES/48/92>.

¹⁹⁴ Use of mercenaries as a means of violating human rights and impeding the exercise of the right of peoples to self-determination : Resolution adopted by the General Assembly of 26.03.2010 no. A/RES/64/151.

URL: <https://www.refworld.org/legal/resolution/unga/2010/en/71737>.

¹⁹⁵ Dobre R. Private Military Companies (PMCs): The Role of International Diplomacy in Preventing PMC Misconduct: Insights from the Wagner Group. *Journal of International Relations*. 2023. Vol. 10, no. 2. P. 123–145. URL: https://nexxusconsulting.org/wp-content/uploads/2024/12/GlobalDiplomacyInitiativePapers-Fall2023_v6.pdf

Отже, після завершення холодної війни характер збройних конфліктів зазнав кардинальних змін. Неоднозначний юридичний статус ПВК дозволяє державам, які їх залучають, уникати прямих політичних і правових наслідків, перекладаючи ризики та відповідальність на приватних підрядників, а самі компанії отримують змогу мінімізувати свою підзвітність і максимально комерціалізувати застосування насильства. Відсутність чіткої міжнародної регламентації, а також слабкі механізми контролю та ліцензування на національному рівні створюють сприятливе середовище для передачі силових функцій приватним структурам. Це, своєю чергою, загострює проблему підзвітності й підриває принцип верховенства права в умовах конфлікту.

4.2. Група «Вагнера» у сучасних конфліктах в Україні, Сирії та Африці

Вивчення приватних військових компаній як недержавних збройних акторів у міжнародних конфліктах набуває особливої ваги на прикладі ПВК «Вагнер». Ця група стала показовим прикладом того, як недержавний актор може істотно впливати на динаміку сучасних воєн - від Близького Сходу до Африки й України.

Аналізуючи групу «Вагнера», одна з найскладніших проблем - як правильно її класифікувати. Хоча «Вагнер» має риси традиційної ПВК і найманців, він безперечно є новим явищем у тому, як Росія використовує зовнішні військові сили. Щоб описати цю специфіку, дослідники часто застосовують термін «гібридна війна», який підкреслює унікальність моделі «Вагнера» і вписує її в ширшу стратегію Кремля - використання недорогих, але ефективних засобів для досягнення зовнішньополітичних цілей як поблизу, так і далеко за межами Росії.

Групу «Вагнер» коректніше описувати як квазі-ПВК¹⁹⁶: формально вона позиціонується як приватна компанія, однак фактично інтегрована у військово-політичний апарат Росії, фінансується з державного бюджету й виконує завдання, що відповідають інтересам Кремля, а не комерційному ринку безпеки.

З погляду міжнародного гуманітарного права група «Вагнер» не відповідає класичному визначенню приватної військової компанії (ПВК), а тим паче - найманського формування. Сам характер її організації, підпорядкування і фінансування свідчить, що йдеться про напівофіційний інструмент держави, який лише імітує статус «приватної» сили, щоб забезпечити Москві політичне прикриття та уникнути міжнародної відповідальності.

По-перше, визначення «найманця» у статті 47 Додаткового протоколу I¹⁹⁷ та Конвенції ООН про найманців¹⁹⁸ вимагає, аби особа не була громадянином сторони конфлікту й отримувала суттєво вищу винагороду, ніж законні комбатанти. Переважна більшість «вагнерівців» є росіянами, а публічних доказів про «подвійну» чи «потрійну» оплату порівняно із солдатами ЗС РФ немає - отже, формулою найманства вони не охоплюються¹⁹⁹.

¹⁹⁶ Olson T. J. The PMC That is Neither Private Nor a Company: How the Wagner Group Revolutionized Russia's Quasi-PMC Model : Diss. 2024. URL: <https://deepblue.lib.umich.edu/handle/2027.42/192997>.

¹⁹⁷ Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) : Протокол Орг. Об'єдн. Націй від 08.06.1977. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text.

¹⁹⁸ Міжнародна конвенція про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням і навчанням найманців : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 04.12.1989 : станом на 14 лип. 1993 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_103#Text (дата звернення: 05.06.2025).

¹⁹⁹ Tambay E., Khalfawi A. Status of Private Military Companies Personnel under IHL: Implications for Prosecuting Members of the Wagner Group in Ukraine // *Opinio Juris*. URL: <https://opiniojuris.org/2023/11/14/status-of-private-military-companies-personnel-under-ihl-implications-for-prosecuting-members-of-the-wagner-group-in-ukraine>.

По-друге, численні журналістські розслідування та офіційні зізнання Кремля²⁰⁰ підтвердили пряме бюджетне фінансування «Вагнера»²⁰¹ та логістичну підтримку від Міноборони РФ. Тобто угруповання настільки інтегроване у державний військовий апарат, що з позицій МГП розглядається як частина збройних сил Росії, а не автономний приватний актор. За статтею (4) Третьої Женевської конвенції²⁰² його бійці мають право на статус військовополонених, а РФ не може посилаючись на їхню «незалежність», щоб уникнути відповідальності за їхні дії.

По-третє, головна функція такої «псевдо-приватизації» - створити правдоподібне заперечення. Росія послуговується терміном «ПВК», щоби публічно дистанціюватися від воєнних злочинів або інтервенцій: формально - це «приватна ініціатива», фактично - державне проксі²⁰³. Саме тому РФ досі не ратифікувала Документ Монтрю і не ухвалила внутрішнього закону, який би регулював діяльність справжніх ПВК; натомість Кримінальний кодекс РФ формально забороняє найманство, але норма відверто ігнорується.

Нарешті, така «сіра» модель підриває базовий принцип розмежування між комбатантами й цивільними, закріплений у звичайному МГП: коли озброєні особи діють без чіткої емблеми держави, противник не може однозначно встановити їхній статус, що підвищує ризик для цивільного населення. У відповідь Робоча група ООН з питань найманців неодноразово

²⁰⁰ Лаб'як І. Росія продовжує фінансування Вагнера через держконтракти ТСН, новини 1+1. // ТСН.ua. URL: <https://tsn.ua/politika/kreml-nadali-finansuye-kompaniyu-vagner-zmi-diznalisya-pro-shemi-2383423.html>.

²⁰¹ Баранівська М. Російське «Агентство»: ПВК «Вагнер» продовжує отримувати від Кремля фінансування // Detector.media. URL: <https://detector.media/infospace/article/215115/2023-08-03-rosiyske-agentstvo-pvk-vagner-prodovzhuie-otrymuvaty-vid-kremlya-finansuvannya/>.

²⁰² Женевська конвенція про поводження з військовополоненими : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 12.08.1949 : станом на 23 лют. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text

²⁰³ Lugt R. Armed Groups and International Law - Revisiting Plausible Deniability: Putin's Admission and the Wagner Group Paradox // Armed Groups and International Law. URL: <https://www.armedgroups-internationallaw.org/2025/06/03/revisiting-plausible-deniability-putins-admission-and-the-wagner-group-paradox/>.

наголошувала: діяльність таких «гібридних» структур вимагає нових міжнародних механізмів контролю й підзвітності²⁰⁴.

Отже, «Вагнер» юридично не є ПВК, але користується риторикою приватності й усіма перевагами недержавного статусу, аби мінімізувати юридичні та політичні наслідки для Російської Федерації. Це ще раз підтверджує: у сучасних конфліктах термін «ПВК» може стати інструментом маскування реальної державної участі, а не відображенням справді приватних оборонних послуг. Діяльність «Вагнера» демонструє, як приватна військова сила здатна змінювати баланс сил у регіональних конфліктах, сприяти ескалації бойових дій чи, навпаки, виконувати функції контролю над територіями, забезпечення безпеки для союзних режимів чи охорони стратегічних об'єктів.

Група «Вагнер» взята до аналізу як приватна військова компанія у дослідженні недержавних збройних акторів насамперед тому, що вона значно відрізняється від більшості інших ПВК за низкою характеристик. На відміну від класичних приватних компаній, «Вагнер» має тісний і багато в чому унікальний зв'язок із державними структурами Росії - зокрема, з Міністерством оборони та спецслужбами. Її діяльність часто напряду координується із зовнішньополітичними інтересами держави, а не лише з комерційними цілями, як це властиво західним ПВК²⁰⁵. Західні аналітики розглядають «Вагнер» як проксі-армію, що виконує завдання Кремля з просування геополітичних амбіцій. Особливо вразливими є держави Африки, які перебувають у стані конфлікту або демократичного переходу, - саме тут розгортаються гібридні операції, що поєднують військову присутність, пропаганду та кібератаки²⁰⁶.

²⁰⁴ Working Group on the use of mercenaries // OHCHR-UNOG. URL: <https://www.ohchr.org/en/special-procedures/wg-mercenaries>.

²⁰⁵ Chornogor Y., Rad P., Chernysh A. Anatomy of «Wagner PMC»: creation, war in Ukraine and ways of countering the group // Foreign Policy Council «Ukrainian Prism». 2023. URL: https://prismua.org/wp-content/uploads/2023/05/PMC_Wagner_eng.pdf.

²⁰⁶ Górka M. The Wagner Group as a tool of Russian hybrid warfare. *Polish Political Science Yearbook*. 2023. Vol. 52, no. 2. P. 83–98.

Ще однією відмінністю є активна участь «Вагнера» у бойових діях, включаючи масштабні наступальні операції, а також виконання завдань зі встановлення контролю над територіями, ресурсами й підтримки політичних режимів. У багатьох випадках ця група діяла як фактичний проксі-інструмент держави, тоді як більшість інших ПВК зазвичай обмежуються забезпеченням охорони, логістики чи тренуванням персоналу²⁰⁷.

Історія створення групи «Вагнер» тісно пов'язана з розвитком ринку безпеки в Росії та діяльністю кількох попередніх структур. Її витоки можна простежити від компанії Antiterror-Orel, заснованої у 2005 році. Спочатку вона виконувала роль тренінгового центру для ветеранів спецназу та займалася охороною російських бізнесів за кордоном. Згодом на її основі утворилася Moran Security Group, яка спеціалізувалася на забезпеченні безпеки морських об'єктів і співпрацювала з державними компаніями. У 2013 році Moran ініціювала створення нової структури під назвою Slavonic Corps, що підписала контракти із сирійським урядом для охорони нафтових об'єктів, залучаючи до роботи у Сирії російських ветеранів. Ці етапи розвитку - від Antiterror-Orel через Moran Security Group до Slavonic Corps - сформували організаційні, кадрові та оперативні засади, що зрештою привели до створення групи «Вагнер»²⁰⁸.

Після невдалої спроби реалізації проекту організації «Слов'янський корпус» у Сирії в 2013 році, яка офіційно позиціювалася як приватна охоронна компанія, але фактично виконувала військові завдання, частина цього утворення еволюціонувала в нове військове формування. Уже в 2014 році керівництво цією структурою перейшло до Дмитра Уткіна, колишнього

URL: https://czasopisma.marszalek.com.pl/images/pliki/ppsy/52/ppsy202324-5.pdf?utm_source=consensus.

²⁰⁷ Marten K. Russia's use of semi-state security forces: the case of the Wagner Group // *Post-Soviet Affairs*. 2019. Vol. 35, № 3. P. 194.
URL: <https://doi.org/10.1080/1060586X.2019.1591142>.

²⁰⁸ Olechowski A. P., Wiśnicki J. Privatization of War – The Russian Mode Using the Wagner Group as an Example // *Polish Political Science Yearbook*. 2025. Vol. 1, № 54. P. 203.
URL: <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=1326974>.

підполковника і ветерана Головного розвідувального управління (ГРУ) Росії. Ця організація отримала назву ПВК «Вагнера».

Уткін, який завершив службу в ГРУ на посаді командира спецпідрозділу 2-ї бригади спецназу, розквартированої в Псковській області, мав досвід у приватних антипіратських операціях, зокрема у рамках компанії Moran Security Group. Офіційного юридичного статусу ця структура на території Російської Федерації не має.

Позивний «Вагнер», обраний Уткіним, імовірно, відображає його особисті ідеологічні схильності. За певними свідченнями, він демонстрував симпатії до естетики Третього Рейху та помічений у використанні шолома в стилі Вермахту в зоні бойових дій на Донбасі. Ще з того часу ПВК «Вагнер» не була класичною компанією найманців, яка просто пропонувала свої послуги тому, хто запропонує найвищу ціну. Яскравою особливістю ПВК «Вагнер» була близькість до російських військових: її полігон був розташований на території військової розвідки ГРУ на півдні Росії, а її операції були частиною російських інтервенцій в Україну та Сирію²⁰⁹.

Для розуміння ролі та впливу групи «Вагнер» як недержавного збройного актора в сучасних міжнародних конфліктах важливо розглянути її шлях від створення до значного залучення у воєнних і політичних процесах. Найяскравіше діяльність цієї організації проявилася в Сирії, Лівії та деяких країнах Африки, де вона виконувала роль проксі-інструмента Кремля. Її функції виходили за межі суто військових завдань, сприяючи також реалізації політичних і економічних інтересів Російської Федерації.

Вперше докази присутності ПВК «Вагнер» в Сирії з'явилися у другій половині 2015 року.²¹⁰ Це збіглося з посиленням бойової участі регулярних

²⁰⁹ Goertz S. Wagner Group, Daesh, and Other Hybrid Actors: Terrorist Strategies and Tactics // The Effects of the Russia-Ukraine War on Countering Terrorism. 2023. P. 55. URL: https://static1.squarespace.com/static/5b7ea2794cde7a79e7c00582/t/681b728aebce8845a3be05a0/1746629259874/20-UKR_RUSwarEffectsCT.pdf#page=56.

²¹⁰ Giustozzi A. How the Wagner Group Lost Syria. // Homepage | Royal United Services Institute. URL: <https://www.rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/how-wagner-group-lost-syria>.

російських військ в громадянській війні на боці режиму Башара Асада. Основними завданнями «Вагнера» була охорона стратегічно важливих об'єктів, боротьба з повстанськими силами та забезпечення сирійського уряду доступу до родовищ нафти й газу. На відміну від більшості операцій групи в Африці, участь «Вагнера» в Сирії на початковому етапі носила безпосередньо бойовий характер.

Хоча на початку група діяла певною мірою самостійно, їй була забезпечена значна підтримка з боку російських Збройних сил. Зокрема, це стосувалося артилерійської та авіаційної підтримки, постачання озброєння, а також евакуаційного і технічного забезпечення. Є численні підтвердження участі членів «Вагнера» в ключових операціях, таких як штурм Пальміри у 2016 та 2017 роках.

З літа 2017 року характер діяльності ПВК у Сирії змінився. Через послаблення прямої військової підтримки з боку російських структур група почала співпрацювати із сирійськими урядовими установами.²¹¹ Її діяльність стала більш спрямованою на координацію операцій, протидію повстанським рухам та виконання завдань у сфері кібербезпеки. Цей період ознаменував перехід «Вагнера» до моделі економічної вигоди.

Одним із прикладів цього підходу стала угода компанії EuroPolis, пов'язаної з Євгенієм Пригожиним, із сирійською владою. Згідно з контрактом, EuroPolis мала отримувати 25% доходів від експлуатації охоронюваних нафтових і газових об'єктів²¹². Відповідно, учасники ПВК виконували функції захисту інфраструктури. Участь у конфлікті таким чином трансформувалася у вигідну напівофіційну економічну діяльність.

Втім, діяльність «Вагнера» супроводжувалася численними звинуваченнями у серйозних порушеннях прав цивільного населення. У Росії

²¹¹ Sukhankin S. Russian PMCs in the Syrian Civil War: From Slavonic Corps to Wagner Group and Beyond // The Jamestown Foundation. URL: <https://jamestown.org/program/russian-pmc-in-the-syrian-civil-war-from-slavonic-corps-to-wagner-group-and-beyond/>.

²¹² Pmc Rush: Russian Private Armies // International Volunteer Community InformNapalm. URL: https://informnapalm.rocks/pmc_rush.

ці звинувачення часто замовчувалися. Одним із найдраматичніших епізодів стала битва під Хашамом у 2018 році²¹³. В ході атаки на місцеве газове родовище, контрольоване силами, підтримуваними США, підрозділи ПВК зазнали значних втрат через удари американської авіації. За оцінками різних джерел, кількість загиблих варіюється від десятків до сотень. Офіційно російська держава заперечувала будь-який зв'язок із цим інцидентом.

Перехід групи зі статусу неефективного воєнного проксі до приватної військової компанії, яка укладала комерційні угоди із сирійською владою, виявився фінансово вигащним кроком. Ця трансформація дозволила «Вагнеру» здобути міжнародне визнання, зміцнити присутність у різних регіонах і водночас сприяла посиленню впливу Росії на африканському континенті. Однак розширення діяльності ПВК за межами Сирії не було виключно ініціативою самої групи. Спостерігається чіткий зв'язок між інвестиційними проектами та видобувними операціями «Вагнера» і тими галузями, які тривалий час залишаються в центрі інтересів російської політичної та економічної еліти.

З 2017 року «Вагнер» укладає контракти з урядами африканських країн, зосереджуючись переважно на небойових завданнях, таких як супровід урядовців, охорона інфраструктурних об'єктів і навчання з контрпартизанської боротьби. Важливим компонентом їх роботи стали також інформаційні та пропагандистські проекти, реалізовані через медіахолдинг «Патріот». Однак діяльність цієї групи супроводжується звинуваченнями у порушеннях прав людини, зокрема в Центральнафриканській Республіці (ЦАР) та Малі. Хоча її присутність поширена в багатьох країнах континенту, найбільш значущі операції зафіксовано в Лівії, Судані, ЦАР та Малі.

У Судані, куди групу «Вагнер» запросив тодішній президент Омар аль-Башир, з 2017 року вона діяла під виглядом компанії «Meroe Gold».

²¹³ Giustozzi A. How the Wagner Group Lost Syria // Homepage | Royal United Services Institute. URL: <https://www.rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/how-wagner-group-lost-syria>.

Діяльність групи «Вагнер» охоплювала низку суданських міст - від Порт-Судану до Хартума та Дарфура. Існують повідомлення, що приватна військова компанія забезпечувала постачання зброї та транспортування персоналу через аеропорти і сухопутні кордони Судану до Центральноафриканської Республіки. Паралельно з цим поширюються чутки про встановлення контактів між Росією, «Вагнером» та лідером парамілітарного угруповання RSF Хеметті. Основну увагу приписують співпраці у сферах захисту російських бізнес-інтересів та видобутку золота, хоча роль «Вагнера» у суданському конфлікті залишається неоднозначною та потребує подальшого уточнення..²¹⁴

Найбільшу відомість група «Вагнер» здобула у Центральноафриканській Республіці. Наприкінці червня 2018 року представники приватної військової компанії прибули до країни, де створили базу та навчальний табір неподалік Бангі. З того часу російські ПВК, зокрема «Вагнер», займаються навчанням місцевих силових структур, забезпечують охорону президента Фостена-Арканжа Туадери, охороняють золоті й діамантові копальні, а також проявляють зацікавленість у деревообробній промисловості. У відповідь на ці послуги «Вагнер» отримує від уряду країни особливі пільги та привілеї.²¹⁵ Наприклад, після прибуття групи «Вагнер» уряд видав двом російським компаніям, пов'язаним із Пригожиним, ліцензії на видобуток золота та срібла. Наприкінці 2020 року до Центральноафриканської Республіки були відправлені регулярні російські військові підрозділи, що може вказувати на зв'язок між офіційною владою Росії та керівництвом приватної військової компанії «Вагнер».²¹⁶ При цьому

²¹⁴ Obaji Jr P. Sudan: Russia's Wagner Group and the grab for power and gold – DW – 04/26/2023 // DW. URL: <https://www.dw.com/en/pmc-russias-wagner-group-in-sudan-gold-military-junta/a-65439746>.

²¹⁵ Schreck C. What Are Russian Military Contractors Doing In The Central African Republic?. *RadioFreeEurope/RadioLiberty*. URL: <https://www.rferl.org/a/explainer-what-russian-military-contractors-are-doing-in-central-african-republic/29405290.html>.

²¹⁶ Carosella V. Wagner Group Activity in Sudan – London Politica. *London Politica*. URL: <https://londonpolitica.com/2023-wagner-operations/fxndkrapz5xdfh9nhyamws2txz3xjp>

вагнерівців та інших російських інструкторів звинувачують у серйозних порушеннях прав людини в країні

У Мозамбіку Росія забезпечила військову підтримку через групу Вагнера в обмін на доступ до природного газу в провінції Кабо-Делгаду, де тривали сутички з ісламістськими повстанцями. Війська Вагнера прибули туди на початку вересня 2019 року, але виявилися недостатньо підготовленими для таких завдань – їм бракувало досвіду та ефективної координації з місцевими силами. Після значних втрат у боях вони були змушені відступити на південь у листопаді того ж року. Хоча на початку 2020-го, у лютому й березні, Росія надіслала додаткове обладнання та підкріплення, у квітні участь Вагнера завершилася. Їх замінила Консультативна група Дайка – південноафриканська військово-політична структура²¹⁷.

Окрім Центральноафриканської Республіки, Судану, Лівії та Малі, група «Вагнер» фіксувала свою присутність і в інших країнах. Зокрема, на початку 2018 року невелика група політичних аналітиків «Вагнера» працювала на Мадагаскарі, а у квітні туди прибули додаткові сили для забезпечення безпеки та проведення військової підготовки за підтримки офіцерів ГРУ²¹⁸.

У Венесуелі російські фахівці з кібербезпеки, пов'язані з «Вагнером», з 2017 року забезпечували захист російських бізнес-інтересів, зокрема «Роснефті», а в 2019 році - безпеку президента Мадуро, здійснюючи кіберспостереження та фізичний захист.

У Малі «Вагнер» діє за тією ж схемою, що і в Судані та ЦАР: навчання місцевих військових, охорона високопосадовців, а також участь у забезпеченні інтересів російських гірничодобувних компаній. Війська

²¹⁷ Moscow's Mercenary Wars: The Expansion of Russian Private Military Companies / B. Katz et al. *Center for Strategic and International Studies*. URL: <https://russianpmcs.csis.org/>.

²¹⁸ Koval D., Latsyba A. Status of the so-called Wagner PMC under international humanitarian law // TRUTH HOUNDS. URL: <https://truth-hounds.org/en/cases/status-of-the-so-called-wagner-pmc-under-international-humanitarian-law/>.

«Вагнера» прибули до Малі у грудні 2021 року та розмістилися біля міжнародного аеропорту Бамако²¹⁹.

У Лівії персонал приватної військової компанії «Вагнер» здійснював підготовку Лівійської національної армії в аспектах тактики ведення наземних бойових операцій та використання систем озброєння, а також брав безпосередню участь у бойових діях. Зокрема, це стосувалося наступальних операцій, таких як штурм Триполі. На початку 2020 року чисельність розгорнутого в Лівії особового складу становила від 800 до 1200 осіб, переважно з лав групи «Вагнера»²²⁰. Ці підрозділи діяли на різноманітних тренувальних полігонах, передових військових базах, а також забезпечували охорону ключових об'єктів енергетичної та інфраструктурної значущості, серед яких порти в Тобруці, Дерні, Бенгазі та Сірті. Подібно до діяльності в Україні, ЗМІ, пов'язані з групою «Вагнера», займалися придбанням регіональних медіаресурсів, спрямовуючи діяльність на проведення пропагандистських кампаній та операцій із дезінформації.

У жовтні 2020 року сторони конфлікту в Лівії під егідою ООН підписали в Женеві угоду про завершення бойових дій у Триполі й зобов'язалися вивести іноземні сили протягом трьох місяців. Проте, за інформацією Африканського командування США, «Вагнер» і далі залишалася на своїх базах у Сірті та Ель-Джуфра, підтримуючи Хафтара. Російські офіційні особи спростовували ці звинувачення, називаючи це інформаційною кампанією проти політики Москви в Лівії²²¹.

Участь групи «Вагнер» у війні в Україні стала особливим і показовим прикладом залучення приватної військової компанії як недержавного

²¹⁹ Ferreira C., Kostiuk O., Rodrigues Y. Wagner Group: An instrument of Russian foreign policy? // Political Observer. 2023. Vol. 19. P. 52. URL: <https://doi.org/10.59071/2795-4765.rpcp2023.19/pp-49-68>.

²²⁰ Moscow's Mercenary Wars: The Expansion of Russian Private Military Companies // Center for Strategic and International Studies. URL: <https://russianpmcs.csis.org/>.

²²¹ Otłowski T. Wagner Group activities in Libya and the Sahel region after the failed “putsch” in Russia – business as usual // Casimir Pulaski Foundation. URL: <https://pulaski.pl/en/wagner-group-activities-in-libya-and-the-sahel-region-after-the-failed-putsch-in-russia-business-as-usual/>.

збройного актора до масштабного міжнародного збройного конфлікту. На відміну від багатьох попередніх операцій, де ПВК виконували допоміжні чи проксі-функції у локальних війнах, саме в Україні «Вагнер» безпосередньо брала участь у бойових діях великого масштабу, фактично виступаючи як одна з ключових ударних сил російського наступу.

Група Вагнера спочатку діяла у Криму серед російських спецпідрозділів, відомих як «ввічливі люди», які у 2014 році силоміць захопили український півострів²²². У 2015 році ситуацію на сході України супроводжували помітні внутрішні конфлікти між командирами проросійських сил, які, схоже, були частково зумовлені спробами Москви повернути контроль. Особливо це стосувалося протистояння з місцевими українськими козаками, які бажали здобути незалежність як від Москви, так і від Києва. Іншими словами, коли «Вагнер» з'явився на політичній арені, він міг виконувати ролі військового підрядника, створюючи умови для «правдоподібного заперечення» участі російської армії в подіях на сході України та допомагаючи закріпити прокремлівський контроль.

Початок повномасштабного вторгнення побачив появу «вагнерівців» на українському фронті лише на межі березня–квітня 2022 року. За оцінкою аналітиків ISW, «Вагнер» був відсутній у боях до квітня 2022 року²²³, хоча деякі повідомлення відзначають перші невеликі групи військ наприкінці березня. 18 квітня 2022 року український журналіст Юрій Бутусов опублікував перші фотографії загиблих вагнерівців на Донбасі, що підтверджує їх вихід у бій. Наприкінці квітня кількост бійців ПВК «Вагнер» було перекинуто до району Попасної (Луганська обл.) для прориву оборони

²²² Ber J. From Popasna to Bakhmut. The Wagner Group in the Russia-Ukraine War // OSW Centre for Eastern Studies. URL: <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2023-04-28/popasna-to-bakhmut-wagner-group-russia-ukraine-war#:~:text=The%20Russian%20mercenary%20organisation%20known,In>

²²³ Ber J. From Popasna to Bakhmut. The Wagner Group in the Russia-Ukraine War // OSW Centre for Eastern Studies. URL: <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2023-04-28/popasna-to-bakhmut-wagner-group-russia-ukraine-war#:~:text=The%20Russian%20mercenary%20organisation%20known,In>

ЗСУ. Справді, на початку травня 2022 року російські війська за участі «вагнерівців» захопили місто Попасну²²⁴, чим зламали фронт у цій ділянці. Ці події стали першими зафіксованими прикладами використання ПВК «Вагнер» після 24 лютого 2022 року.

Далі вагнерівці брали активну участь у ключових наступальних операціях на Донбасі. По перше, вони діяли разом з російською 76-ю десантно-штурмовою дивізією при освоєнні Попасної в травні 2022²²⁵. Після падіння Попасної головні удари були переадресовані на Донеччину. Найвідомішою стала битва за Бахмут (серпень 2022 – травень 2023): вагнерівські формування виконували роль ударних штурмових груп, які впродовж багатьох місяців обстрілювали та оточували українські позиції. Засновник «Вагнера» Євген Пригожин назвав Бахмут «м'ясорубкою», заявивши про ~20 000 загиблих під час штурму; незалежні розслідування підтверджують схожий порядок втрат. Хоча остаточно повне захоплення міста здобули російські сили навесні 2023 року, у ньому «вагнерівці» відігравали провідну роль. Аналогічна тактика застосовувалася на рубежах Соледача (Донеччина). Бої за Соледар тривали з кінця 2022 року; у січні 2023-го відео показали, що підрозділи ПВК «Вагнер» вже вільно пересувалися вулицями Соледача, свідчаючи про фактичне захоплення міста росіянами²²⁶. За офіційними даними, Соледар остаточно перейшов під контроль РФ 16 січня 2023 року. Таким чином ключові операції «Вагнера» були пов'язані із спробами прориву сил ЗСУ на Донбасі (особливо навколо Бахмута) та штурмом міст Попасна, Соледар, Бахмут.

У ході цих штурмів «вагнерівці» захоплювали невеликі ділянки території, що входили до загальних успіхів російського наступу. Зокрема, вони взяли участь у захопленні міста Попасна (Луганська обл., 7–8 травня

²²⁴ Ibid.

²²⁵ Ibid.

²²⁶ Богданьок О. ISW: Війська РФ, імовірно, захопили Соледар. У Міноборони України повідомили, що оборону втримали // Суспільне Новини. URL: <https://suspilne.media/357942-rosijski-sili-imovirno-zahopili-soledar-isw/>.

2022)²²⁷, а пізніше – Соледа́ра (Донецька обл., січень 2023)²²⁸. Також в усіх операціях у районі Бахмута «вагнерівські» підрозділи були серед фронтових штурмовиків. Важливо, що всі ці території утримувались виключно під час російського наступу та не стали окремим «вагнерівським» сегментом фронту. Після закінчення штурму утримання цих населених пунктів забезпечувалося силами регулярних з'єднань або новобранців інших формувань РФ. Таким чином, хоч «вагнерівці» й допомогли взяти ряд населених пунктів (Попасну, Соледа́р, Бахмут), їхня влада там була нетривалою і завжди вписувалася в загальну російську операцію.

Тактичні підходи ПВК «Вагнер» відрізнялися від загальноприйнятих у регулярній армії. Головним інструментом була масова мобілізація в'язнів і засуджених – ПВК вербувала їх до ударних батальйонів на фронті²²⁹. Ці «батальйони» висувалися вперед у живих «хвилях» («м'ясних хвилях»): зазвичай першим йшов обстріл позицій ЗСУ артилерією, потім перша хвиля з «низькокваліфікованих» бійців несли значні втрати, а вже за ними наступали підрозділи регулярних російських військ і, нарешті, ударні групи «Вагнера»²³⁰. Такі штурми справді нагадували атаки Першої світової війни – «гуманні хвилі» конвоювали кілометри окопів за рахунок численних жертв. Участь досвідчених ветеранів «Вагнера» як керівників і координаторів атаки

²²⁷ Ber J. From Popasna to Bakhmut. The Wagner Group in the Russia-Ukraine War // OSW Centre for Eastern Studies. URL: <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2023-04-28/popasna-to-bakhmut-wagner-group-russia-ukraine-war#:~:text=The%20Russian%20mercenary%20organisation%20known,In>

²²⁸ Ibid.

²²⁹ Куренкова О. "Майбутнє "Вагнера" швидше за все буде без Пригожина" – Інститут вивчення війни // Суспільне Новини. URL: <https://suspilne.media/523395-majbutne-vagnera-svidse-za-vse-bude-bez-prigozina-institut-vivcenna-vijni/>.

²³⁰ Wagner convict fighters recount horror, thrill of Ukraine war. // Al Jazeera. URL: <https://www.aljazeera.com/news/2023/3/17/wagners-convicts-tell-of-horrors-of-ukraine-war#:~:text=Ukrainian%20and%20Western%20officials%20have,the%20casualty%20rate%20among%20convict.>

давала цим групам більшу боєздатність: вони мали краще спорядження, широко застосовували безпілотники і спеціальне озброєння²³¹.

Оцінка бойової ефективності «Вагнера» порівняно із звичайними військами РФ суперечлива. З одного боку, його штурмові групи часто показували вищу бойову здатність за середній рівень регулярних частин – завдяки чіткішій організації, кращому спорядженню і відсутності бюрократичних обмежень. Дії «вагнерівців» на певних ділянках сприяли проривам, де регулярна армія зазнавала невдач. Проте за цю «ефективність» доводилося платити надзвичайно високою ціною. За даними США, до середини лютого 2023 року ПВК «Вагнер» зазнала понад 30 тисяч втрат (близько 9 тисяч вбитих)²³², майже всі з числа звільнених ув'язнених. Аналітики ISW підрахували, що з приблизно 50 000 набраних у другій половині 2022 року засуджених до кінця січня 2023-го залишилося на фронті лише близько 10 000 – решта загинули, були поранені або самовільно залишили передок²³³.

5 травня 2023 р. очільник ПВК оприлюднив нецензурний відеоролик, у якому звинуватив міністра оборони Сергія Шойгу та начальника Генштабу Валерія Герасимова у свідомому «голодуванні» «вагнерівців» боєприпасами під Бахмутом, по-обіцявши «піти з фронту», якщо снарядів не дадуть²³⁴.

Публічний конфлікт Євгена Пригожина з Міноборони РФ, спричинений «снарядним голодом» під Бахмутом, вибухнув у відкритий заколот 23 червня

²³¹ Куренкова О. "Майбутнє "Вагнера" швидше за все буде без Пригожина" – Інститут вивчення війни // Суспільне Новини. URL: <https://suspilne.media/523395-majbutne-vagnera-svidse-za-vse-bude-bez-prigozina-institut-vivcenna-vijni/>.

²³² Wagner convict fighters recount horror, thrill of Ukraine war. // Al Jazeera. URL: <https://www.aljazeera.com/news/2023/3/17/wagners-convicts-tell-of-horrors-of-ukraine-war#:~:text=Ukrainian%20and%20Western%20officials%20have,the%20casualty%20rate%20among%20convict.>

²³³ Богданьок О. ISW: Війська РФ, імовірно, захопили Соледар. У Міноборони України повідомили, що оборону втримали // Суспільне Новини. URL: <https://suspilne.media/357942-rosijski-sili-imovirno-zahopili-soledar-isw/>.

²³⁴ Sauer P. Wagner chief rages at Russia's generals and threatens Bakhmut pullout // the Guardian. URL: <https://www.theguardian.com/world/2023/may/05/wagner-chief-yevgeny-prigozhin-rages-at-russia-generals-and-threatens-bakhmut-pullout>

2023 р.²³⁵: підрозділи ПВК «Вагнер» зайняли штаб Південного військового округу в Ростові-на-Дону й менш ніж за добу пройшли понад 700 км трасою М-4 до підступів Москви. Після телезвернення Владіміра Путіна про «зраду» й посередництва Олександра Лукашенка колона розвернулася за ~200 км від столиці; учасникам пообіцяли амністію, а «Вагнер» зобов'язали передати важке озброєння та укласти контракти з Міноборони²³⁶. Останнє було формалізоване наказом Сергія Шойгу від 10 червня 2023 р., але Пригожин контракт не підписав, що стало юридичним приводом для усунення ПВК з фронту²³⁷. Кремль визнав потребу «переглянути» юридичне становище ПВК і фактично інтегрувати її залишки в державні структури.

23 серпня 2023 р. приватний Embraer Legacy 600 з Пригожиним і співзасновником Дмитром Уткіним розбився біля села Куженкіно (Тверська обл.); Росавіація підтвердила загибель усіх десяти пасажирів²³⁸. Після цього залишки «Вагнера» були остаточно інтегровані у Росгвардію та інші силові структури, а організація де-факто припинила існування.

Отже, досвід ПВК «Вагнер» упродовж останнього десятиліття наочно демонструє, як недержавний збройний актор, що діє у «сірих зонах» міжнародного права, здатен суттєво впливати на перебіг сучасних воєн і водночас залишатися інструментом державної політики.

²³⁵ Rebel Russian mercenaries turn back short of Moscow 'to avoid bloodshed' // Reuters. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/wagner-head-suggests-his-mercenaries-headed-moscow-take-army-leadership-2023-06-24/>.

²³⁶ Russia's mercenary revolt: How it evolved // Reuters. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/how-mercenary-revolt-has-gathered-pace-russia-2023-06-24/>.

²³⁷ Faulconbridge G. Prigozhin says Wagner will not sign contracts with Russia defence minister // Reuters. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/prigozhin-says-wagner-will-not-sign-any-contract-with-russian-defence-minister-2023-06-11/>

²³⁸ Russia says genetic tests confirm Prigozhin died in plane crash // Reuters. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/russias-investigators-confirm-wagner-mercenary-chief-prigozhin-died-plane-crash-2023-08-27/>.

4.3. Міжнародна практика участі західних ПВК у збройних конфліктах

Західні приватні військові та охоронні компанії, які представляють «класичну» модель ПВК, є легальними підрядниками, ліцензованими і регульованими, чії операції підпорядковуються національному законодавству та міжнародним нормам, таким як PSC.1 - система управління за стандартом ISO 18788 для приватних охоронних компаній представляє собою набір вимог та рекомендацій для організацій, які надають послуги охорони або укладають відповідні договори²³⁹ або ICoCA²⁴⁰. Вони виконують завдання з охорони, логістики та тренування, співпрацюючи за прозорими контрактами як з Державним департаментом США, так і з Міністерством оборони Великої Британії чи системою закупівель ООН. За свою діяльність вони звітують перед замовниками та аудиторами. Такий нормативний підхід чітко відмежовує західні приватні військові компанії (ПВК) від квазі-структур на зразок російської групи «Вагнер».

Бізнес-модель таких компаній базується на репутації, проведенні аудитів і дотриманні міжнародних стандартів. Їхній персонал проходить сувору перевірку і діє як цивільний, поки не бере безпосередньої участі в бойових діях. Лише окремі співробітники формально можуть підходити під визначення «найманця» згідно зі статтею 47 Додаткового протоколу I²⁴¹, оскільки більшість із них не відповідає всім шести критеріям цього поняття. Якщо ж компанія виконує свої завдання під керівництвом, контролем або за вказівкою уряду, то відповідальність за будь-які порушення міжнародного гуманітарного права покладається на державу. У той же час найманий

²³⁹ Land private security certification | ISO 18788, PSC.1:2012. *MSS Global public*. URL: <https://www.mssglobal.com/land-security>.

²⁴⁰ Certification - ICoCA - International Code of Conduct Association. *ICoCA - International Code of Conduct Association*. URL: <https://icoca.ch/what-we-do/certification/>.

²⁴¹ Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I): Протокол Орг. Об'єдн. Націй від 08.06.1977. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text.

персонал може бути притягнутий до індивідуальної кримінальної відповідальності за вчинені воєнні злочини.

Для аналізу участі та механізмів роботи приватних військових компаній (ПВК) у сучасних міжнародних конфліктах до вибірки було включено кілька найрепрезентативніших західних ПВК: Blackwater (нині Constellis), Aegis Defence Services, DynCorp International, Triple Canopy, G4S Secure Solutions, Erinys International. Ці компанії демонструють широкий спектр діяльності - від забезпечення безпеки дипломатичних місій і підготовки місцевих збройних сил до надання логістичної підтримки та супроводу конвоїв - у зонах конфліктів, таких як Афганістан, Ірак, Балкани, регіон Сахелю та інші кризові території. Це дозволяє виявити характерні моделі залучення західних ПВК і провести порівняння з так званими «квазі-ПВК», такими як група «Вагнера».

Blackwater USA (нині Academi/Constellis) є одним із небагатьох прикладів «класичної» західної ПВК, чия діяльність у міжнародних конфліктах ретельно документована державними контрактами США. У 2003 р. компанія отримала перший безтендерний договір на охорону глави Коаліційної адміністрації Л. П. Бремера, а вже з червня 2004 р. щорічно отримувала виплати з п'ятирічного бюджету Держдепартаменту на програму Worldwide Personal Protective Services (WPPS/WPS) - загалом понад 320 млн дол. із виділеного мільярда²⁴². Під цією програмою в Іраку (2003–2009) Blackwater охороняла найбільше у світі посольство США в Багдаді, супроводжувала дипломатичні й військово-цивільні конвої та здійснювала патрулювання власними гелікоптерами MD-530 «Little Bird». За офіційними даними Держдепартаменту, з 2004 р. у зоні цих операцій загинуло двоє

²⁴² Special Inspector General for IRAQ Reconstruction. Compliance with Contract No. W911S0-04C-0003 Awarded to Aegis Defence Services Limited. 2005. URL: http://cybercemetery.unt.edu/archive/sigir/20131001160206/http://www.sigir.mil/files/audits/SIGIR_Audit-Compliance_Contract_Aegis.pdf#view=fit.

агентів Бюро дипломатичної безпеки та 40 співробітників приватних охоронних підрядників, ще 76 були поранені²⁴³.

Друга велика віха - Афганістан (2005–2012). Тут дочірня авіакомпанія Presidential Airways забезпечувала тактичні вантажні рейси та медичні евакуації для ВПС США, а також готувала підрозділи новоствореної Афганської національної армії. Сумарна вартість цих авіаконтрактів оцінюється приблизно у 600 млн дол²⁴⁴. Катастрофа літака CASA-212 «Blackwater 61» (жовтень 2004 р.) в горах Гіндукушу стала приводом ужорсточити сертифікаційні правила для приватних авіапідрядників²⁴⁵.

Менш публічну, але стратегічно важливу роль компанія відігравала у програмі CIA Global Response Staff (Пакистан, Йорданія, Сомалі; 2004–2010). Колишні спеціалісти Blackwater виконували контрспостереження й охорону оперативників ЦРУ; про саму програму світ дізнався після затримання Реймонда Девіса в Лахорі 2011 р.²⁴⁶.

У дельті Нігеру (Нігерія, 2005–2007) морський підрозділ Greystone, афілійований із Blackwater, короткостроково патрулював нафтові платформи Shell і Chevron під час атак руху MEND; аналітики Jamestown Foundation оцінюють контингент у ~200 охоронців та кілька швидких катерів.

Згодом, перед російсько-грузинською війною Blackwater було залучено до навчання сил безпеки в Грузії (літо 2008): інструктори компанії провели курси VIP-ескورتу та охорони складів у рамках багатонаціональних маневрів Immediate Response 2008.

²⁴³ Private Security Contracting In Iraq And Afghanistan // U.S. Department of State. URL: <https://2001-2009.state.gov/m/ds/rls/rm/93191.htm?safe=1>

²⁴⁴ Palmer J. War For Sale: The Case of Blackwater Unaccountable Private Military Companies in Iraq and Afghanistan // Regis University Student Publications. 2018. URL: https://epublications.regis.edu/theses/859?utm_source=epublications.regis.edu/theses/859&utm_medium=PDF&utm_campaign=PDFCoverPages.

²⁴⁵ Twenty-First-Century Fascism. Private Military Companies in Service to the Transnational Capitalist Class / P. Phillips et al. // The Top Censored Stories and Media Analysis of 2014–15. New York, 2015. P. 269. URL: https://www.projectcensored.org/wp-content/uploads/2015/10/C16_Ch08_Phillips_21stCenturyFascism.pdf.

²⁴⁶ Ciralsky A. January 2010: Adam Ciralsky on Blackwater // Vanity Fair. URL: <https://www.vanityfair.com/news/2010/01/blackwater-201001>

Aegis Defense Services Ltd., заснована у 2002 році колишнім офіцером британської гвардії Тімом Спайсером, є прикладом «класичної» західної приватної військової компанії (ПВК). Вона працює через відкриті тендери урядів США та Великої Британії, має сертифікацію PSC.1 та ICoSA і спеціалізується переважно на охоронно-логістичній підтримці, а не на автономних наступальних операціях. У відкритих джерелах задокументовано щонайменше чотири великі театри конфліктів, де компанія виконувала свої завдання.

Найвідоміший контракт Aegis - угода на \$475 млн із Коаліційною адміністрацією у липні 2004 року²⁴⁷. У її межах компанія створила й керувала Reconstruction Operations Center у Багдаді²⁴⁸. Центр координував безпеку сотень будівельних конвоїв та організовував збройний супровід інженерних підрядників по всій країні²⁴⁹. Після передачі суверенітету в 2005 році Aegis стала головним підрядником Генерального командування армії США (USACE) із супроводження проєктів відновлення. У цей період компанія утримувала близько 1100 охоронців і дві броньовані групи швидкого реагування.

У серпні 2011 року компанія отримала п'ятирічний контракт орієнтовною вартістю \$497 млн. Основне завдання полягало в охороні та логістичному забезпеченні Школи підготовки афганської національної поліції в Мазар-і-Шарифі та Кабулі. Серед обов'язків були робота мобільних

²⁴⁷ Aegis wins USD475 million contract renewal for Iraq. // Security Worldmarket. URL: <https://www.securityworldmarket.com/uk/Newsarchive/aegis-wins-usd475-million-contract-renewal-for-iraq>.

²⁴⁸ Special Inspector General for IRAQ Reconstruction. Compliance with Contract No. W911S0-04C-0003 Awarded to Aegis Defence Services Limited. 2005. URL: http://cybercemetery.unt.edu/archive/sigir/20131001160206/http://www.sigir.mil/files/audits/SIGIR_Audit-Compliance_Contract_Aegis.pdf#view=fit.

²⁴⁹ Private Security Contracting In Iraq And Afghanistan // U.S. Department of State. URL: <https://2001-2009.state.gov/m/ds/rls/rm/93191.htm?safe=1>

медичних евакуаційних груп, контроль доступу до навчальних баз і проведення тренінгів із VIP-ескорта для підрозділів МВС Афганістану²⁵⁰.

Через дочірню компанію Aegis-Kenya Aegis виграла рамкову угоду ООН на забезпечення безпеки складів гуманітарної місії UNSOS у Могадішо²⁵¹, а також супровід колон AMISOM між портом Кісмайо та кордоном із Кенією. До місії були залучені до 300 озброєних охоронців і три патрульні катери, які забезпечували безпеку морської логістики Всесвітньої продовольчої програми²⁵².

DynCorp International (з 2020 р. у складі Amentum) виникла у 1946 році з об'єднання авіаційної технічної компанії Land-Air Inc. і вантажної California Eastern Airways. У 1987 році компанія отримала назву DynCorp. До 1994 року її річний дохід перевищив \$1 млрд, а після придбання близько 40 компаній у 2003 році досяг \$2,4 млрд. Того ж року DynCorp придбала Computer Sciences Corporation за \$914 млн, а у 2005 році частково продала її фонду Veritas Capital за \$850 млн. У 2006 році компанія стала публічною, а у 2010 її придбала Cerberus Capital Management за \$1,5 млрд.²⁵³.

У Боснії й Герцеговині компанія дебютувала 1996 р. у межах програми CIVPOL, отримавши від Держдепу контракт на підготовку Інтернаціональних поліцейських сил ООН (IPTF) та забезпечення логістики місії IFOR/SFOR;

²⁵⁰ Special Inspector General for Afghanistan Reconstruction. Report To The United States Congress. Virginia. URL: <https://apps.dtic.mil/sti/tr/pdf/ADA577944.pdf>.

²⁵¹ Yüksel Ç. Private Military Contractors in Conflict Zones. TRT WORLD RESEARCH CENTRE, 2023. URL: https://researchcentre.trtworld.com/wp-content/uploads/2023/01/Private-Military_V3.pdf.

²⁵² Wallace S. Case Study on Holding Private Military and Security Companies Accountable for Human Rights Violations // FRAME, 2016. URL: <https://repository.gchumanrights.org/server/api/core/bitstreams/78d26914-8d4d-4a1d-9868-4e19ace82b2a/content>.

²⁵³ Twenty-First-Century Fascism. Private Military Companies in Service to the Transnational Capitalist Class / P. Phillips et al. *The Top Censored Stories and Media Analysis of 2014–15*. New York, 2015. P. 255–276. URL: https://www.projectcensored.org/wp-content/uploads/2015/10/C16_Ch08_Phillips_21stCenturyFascism.pdf.

сумарна вартість угод із 1996 по 2000 р. перевищила 150 млн дол., а успіх моделі «тренер + логістика» заклав основу наступних контрактів²⁵⁴.

У Колумбії з 2000 р. DynCorp підтримує авіакрило Counternarcotics and Transnational Threats (Air Wing) Держдепартаменту: обслуговує парк гелікоптерів UH-60 і літаків OV-10 для програми Plan Colombia, забезпечує навчання пілотів і наземних техніків; контракти INL/INL-A коливаються в межах 1,5–1,8 млрд дол²⁵⁵.

Наймасштабніший досвід компанія здобула в Іраку. 2004 р. DynCorp виграла п'ятирічну угоду INL на підготовку та менторинг Іракської національної поліції (CIVPOL/CPATT) загальним обсягом близько 2,5 млрд дол.; на піку проєкту вона розгорнула понад 700 радників і мобільні групи швидкого реагування, що охороняли навчальні центри Міністерства внутрішніх справ²⁵⁶.

У Афганістані (2003–2021) компанія виконувала відразу два мегапроєкти: INL-Afghanistan Police Program (ANP/ANP) з бюджетом понад 5 млрд дол. та контракт підтримки Повітряного крила контрнаркотичної поліції (CNPA Air Wing). DynCorp відповідала за тренування курсантів Афганської нацполіції, охорону академій у Кабулі й Кандагарі та технічне обслуговування авіапарку MD-530 і Ми-17; SIGAR назвала її «ядром зовнішньої поліцейської допомоги США»²⁵⁷.

П'ятим значущим кейсом стала Ліберія: у 2005–2016 рр. DynCorp реалізувала контракт State Department / Office of Security Cooperation на повну реорганізацію Збройних сил Ліберії. Вона вербувала, навчала й екіпірувала 2

²⁵⁴ United States General Accounting Office. Need to Eliminate Duplicate Federal Weapons of Mass Destruction Training. 2000. URL: <https://www.investigativeproject.org/documents/testimony/94.pdf>.

²⁵⁵ United States Department of State. FY 2010 Program and Budget Guide: INL Aviation Program Summary. 2009. URL: <https://2009-2017.state.gov/j/inl/rls/rpt/pbg/fy2010/130845.htm>.

²⁵⁶ Special Inspector General for IRAQ Reconstruction. Final Forensic Audit Report Of I Raq Reconstruction Funds. 2012. URL: <https://info.publicintelligence.net/SIGIR-FinalAudit.pdf>.

²⁵⁷ Special Inspector General for Afghanistan Reconstruction. Report To The United States Congress. Virginia. URL: <https://apps.dtic.mil/sti/tr/pdf/ADA577944.pdf>.

000 бійців нового контингенту AFL, забезпечуючи інженерний і медичний бек-ап миротворчої місії ООН UNMIL²⁵⁸.

G4S - одна з найбільших приватних компаній у світі з приблизно 625 тис. працівників у понад 120 країнах на п'яти континентах. Її основні замовники — уряди Великої Британії, США, Ізраїлю, Австралії, а також великі корпорації, зокрема Chrysler, Apple і Bank of America. Ми маємо щонайменше чотири великі театри, де G4S забезпечувала безпеку в умовах збройних конфліктів чи постконфліктної стабілізації.

По-перше, Ірак (2004 – 2011): за контрактами та наступними угодами з Держдепартаментом США й Міністерством оборони Великої Британії G4S охороняла британське консульство в Басрі, конвоювала інженерні групи на нафтопереробному комплексі «Румайла» і забезпечувала контроль доступу до «Зеленої зони» в Багдаді; штат компанії налічував близько 900 озброєних охоронців, а загальна вартість іракського портфеля перевищила 400 млн дол. США²⁵⁹.

По-друге, Афганістан (2007 – 2014): G4S отримала угоду на статичну й мобільну охорону баз комплексу «Кемп-Бастіон» та тимчасовий договір із НАТО на ескорт колон ISAF між Лашкар-Гахом і аеропортом Кандагара. Контингент включав до 500 фахівців, у тому числі підрозділ К-9 і вибухотехнічні групи; вартість контрактів оцінюють у 220 млн фунтів стерлінгів²⁶⁰.

²⁵⁸ Yüksel Ç. Private Military Contractors in Conflict Zones. TRT WORLD RESEARCH CENTRE, 2023. URL: https://researchcentre.trtworld.com/wp-content/uploads/2023/01/Private-Military_V3.pdf.

²⁵⁹ Scheimer M. Separating Private Military Companies From Illegal Mercenaries in International Law: Proposing an International Convention for Legitimate Military and Security Support that Reflects Customary International Law // American University International Law Review. 2009. Vol. 24, № 3. P. 623. URL: <https://digitalcommons.wcl.american.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1097&context=auilr>.

²⁶⁰ Forti D., Connolly L. Mission Is Gone, But the UN Is Staying: Liberia's Peacekeeping Transition. International Peace Institute, 2022. URL: https://www.ipinst.org/wp-content/uploads/2018/12/1812_Liberias-Peacekeeping_-Transition.pdf.

По-третє, Південний Судан (з 2012 р.): за рамковою угодою забезпечує охорону складів, хабів і наземних колон Місії ООН, а також проводить курси «пожежної безпеки й управління інцидентами» для персоналу миротворців у Джубі та Бент'ю; чинна опція (2022 – 2025) передбачає до 350 озброєних охоронців і мобільні групи швидкого реагування.

По-четверте, Сомалі (2016 – 2021): дочірня G4S Secure Solutions Kenya виграла тендер на стрілецьку охорону Міжнародного аеропорту «Адена Абдулле» в Могадішо й супровід морських та сухопутних конвоїв African Union Mission in Somalia (AMISOM) уздовж коридору «Кісмайо – Доло»; персонал (≈250 охоронців) був акредитований як PCASP за ліцензією UK Dept. for Business²⁶¹.

Попри свій масштаб, G4S має значні репутаційні проблеми. Найгучнішим провалом став контракт на забезпечення безпеки під час Олімпійських ігор у Лондоні 2012 року, коли компанія не змогла надати обіцяні 10 тис. підготовлених співробітників, замінивши їх менш підготовленим персоналом. Через це уряд змушений був залучити 13 тис. військових для підтримки порядку.²⁶²

Кожен із наведених кейсів демонструє ключові ознаки «класичної» західної ПВК: формальні договори з урядами або ООН, мандат, обмежений охороною, логістикою чи тренуванням, підзвітність аудиторам і відсутність самостійних наступальних функцій. Саме ці параметри різко відмежують G4S від «квазі-ПВК» типу російського «Вагнера», що вербує ув'язнених, веде автономні бойові дії та маскує державне фінансування під приватну оболонку.

²⁶¹ United Nations. Report of the Secretary-General on the Work of the Organization. New York : United Nations Publications. URL: <https://www.un.org/annualreport/2021/files/2021/09/SG-Annual-Report-2021-eBook-PDF-EN.pdf>.

²⁶² Twenty-First-Century Fascism. Private Military Companies in Service to the Transnational Capitalist Class / P. Phillips et al.// The Top Censored Stories and Media Analysis of 2014–15. New York, 2015. P. 270. URL: https://www.projectcensored.org/wp-content/uploads/2015/10/C16_Ch08_Phillips_21stCenturyFascism.pdf.

Поза гучними брендами — на кшталт Blackwater чи DynCorp - на «ринку війни» давно працює десяток менш помітних, але не менш активних західних компаній. Так, на півдні Іраку охороною родовищ Румайла займалася Hart Group; під час однієї з облог її база безуспішно кликала військове підкріплення десятки разів, що стало предметом розслідувань британських ЗМІ²⁶³. Ще раніше, 2003-го, Olive Group взялася тренувати охорону південних трубопроводів: саме її фахівці першими почали збирати статистику нападів на конвої, якою потім користувалися дослідники приватних армій²⁶⁴.

Таким чином, класичні приватні військові компанії, залишаючись комерційними контрагентами, можуть легітимно доповнювати державні безпекові можливості, тоді як «Вагнер» демонструє, як формальний ярлик «приватності» інколи слугує прикриттям для державних воєнних операцій.

Підсумовуючи викладене у четвертому розділі можна дійти наступних висновків:

По-перше, у контексті трансформації збройних конфліктів у постбіполярну епоху діяльність приватних військових та охоронних компаній (ПВК/ПОК) набула надзвичайної актуальності, поставивши перед міжнародним правом і системою глобального управління нові виклики. Хоча ПВК є комерційними структурами, їхня участь у бойових діях або забезпеченні безпеки в зонах конфлікту фактично прирівнює їх до недержавних збройних акторів, що мають реальний вплив на хід та характер збройних протистоянь.

По-друге, історія та діяльність групи «Вагнер» чітко демонструє, як у сучасних міжнародних конфліктах термін «приватна військова компанія»

²⁶³ Wachman R. Iraq security firm joins bidding for Wall Street's favourite detective agency. *the Guardian*. URL: <https://www.theguardian.com/business/2010/mar/14/kroll-control-risks-bidding-war>.

²⁶⁴ Morgan O. Dark days on road to Baghdad // *the Guardian*. URL: <https://www.theguardian.com/business/2004/oct/24/theobserver.observerbusiness12>.

може слугувати інструментом легітимації недержавного збройного насильства, що фактично координується та підтримується державою. Попри відсутність юридичного статусу ПВК у Російській Федерації, «Вагнер» виконував функції, які виходять далеко за межі традиційної комерційної охоронної діяльності, й нерідко здійснює завдання, що збігаються із зовнішньополітичними інтересами РФ.

По-третє, західні ПВК продемонстрували, що комерційний сектор безпеки може інтегруватися у воєнні театри без втрати правової прозорості. На відміну від квазі-структур типу «Вагнера», класичні підрядники - Blackwater/Constellis, DynCorp (Amentum), Aegis, та низка дрібніших фірм - працюють у межах жорстких ліцензійних режимів, дотримуються стандартів ISO 18788 і ICoSA, звітують перед урядовими і корпоративними аудиторами та не ведуть автономних наступальних операцій. Їхній вклад у конфлікти зводиться до охорони дипломатичних і енергетичних об'єктів, логістики, розмінування, підготовки місцевих сил і гуманітарної евакуації - завдань, які держава-замовник може легко кваліфікувати й контролювати.

ВИСНОВКИ

У роботі було здійснено комплексний аналіз ролі недержавних збройних акторів (НЗА) у сучасних міжнародних конфліктах, з'ясовано їхні організаційні особливості, механізми озброєння, вплив на динаміку воєнних протистоянь та проблематику правового регулювання їхньої діяльності. В результаті дослідження автор дійшов висновків:

1. З'ясовано, що вітчизняні дослідники (наприклад, О. Балацька, Д. Шеренговський) здебільшого розглядають НЗА з точки зору їх впливу на державність та юридичні проблеми, тоді як зарубіжні фахівці, зокрема П. Холт і К. Агілер, більш широко вивчають політичні, соціальні і безпекові аспекти (наприклад, Холт – заборону передачі зброї НЗА, Карвахаль – відповідальність та репарації). Українська наукова думка переважно акцентує на правових аспектах діяльності НЗА, тоді як зарубіжні дослідники пропонують комплексний аналіз участі НЗА у глобальній політиці.

2. У ході дослідження було проаналізовано понятійний апарат, необхідний для розуміння сутності міжнародних конфліктів та ролі недержавних збройних акторів (НЗА) у їхньому перебігу. Поняття міжнародного конфлікту виявилось багатовимірним і таким, що охоплює не лише політичні чи правові, а й соціально-культурні аспекти. Його трактування у сучасній науковій та правовій літературі акцентує увагу на взаємодії акторів, які реалізують несумісні інтереси в умовах анархічної міжнародної системи.

Особливе місце у структурі сучасних конфліктів посідають недержавні збройні актори - організовані групи, що діють поза контролем держави, часто маючи політичні або квазіполітичні цілі. На відміну від традиційних державних суб'єктів, НЗА здатні діяти автономно, організовано й ефективно, створюючи загрозу міжнародній безпеці. Їхні дії регулюються міжнародним гуманітарним правом, однак відсутність чіткого правового статусу ускладнює їхню класифікацію та обмежує можливості правового впливу.

3. Висвітлення методологічна основи дослідження. Застосовано набір принципів (історизму, об'єктивності, системності, комплексності) та відповідних методів. Зокрема, історичний метод дав змогу реконструювати хронологію розвитку НЗА (наприклад, трансформація тактики «Хезболли» та ІДІЛ під впливом технологій); системний підхід показав взаємозв'язки між НЗА, державами та міжнародними інститутами; контент-аналіз дозволив детально дослідити міжнародно-правові документи (аналіз Резолюції 1373 ООН); статистичні методи (UCDP, GTI) – об'єктивно оцінити масштаби конфліктів з НЗА. Усі ці підходи, описані у розділі методології, доповнили один одного, забезпечивши багатовимірний аналіз. Як результат, автор відобразив еволюцію НЗА у часовому контексті та встановив закономірності їх дій в різних типах конфліктів (внутрішніх і міжнародних).

4. З'ясовано, що НЗА регулярно отримують озброєння як легальними (диверсифікація державних закупівель), так і нелегальними шляхами – через контрабандні мережі, хабарництво серед військових, викрадення зі складів та рейди на урядові арсенали. Наприклад, бойовики «Бoko Харам» поповнювали арсенал за рахунок витоків зброї з нестабільної Лівії (понад 1500 нелегальних маршрутів через Нігер) і місцевого самостійного виробництва. Широке розповсюдження легкої зброї в регіонах суттєво затягує конфлікти, провокує спіраль насильства і підриває безпеку регіонів.

5. Вивчено особливості терористичних угруповань та повстанських рухів і їхню роль у конфліктах. Досліджено феномени ІДІЛ і «Аль-Каїди» як глобальних недержавних акторів: ці організації, трансформувались з локальних мереж, здійснювали криваві теракти і захоплення територій, що створювало формальні та неформальні підстави для міжнародних інтервенцій. Наприклад, «Аль-Каїда» після терактів 11 вересня 2001 р. стала причиною початку війни в Афганістані. Також простежено еволюцію Талібану: рух 1994 р. із локального релігійного повстання виріс у суб'єкт, що кидав виклик цілим коаліціям і фактично керував Афганістаном (захопив

Кабул у 1996–2001 та знов у 2021 р.). Аналіз терористичних і повстанських НЗА доповнено двома показовими кейсами. М23 у ДР Конго доводить, що кількатисячне угруповання, підтримане сусідньою державою, може швидко захоплювати міста, провокувати регіональне втручання й сотні тисяч біженців. Хезболла в Лівані демонструє гібридну модель «партія-армія»: поєднує іранську військову допомогу, ракетні обстріли Ізраїлю та транснаціональні фінансові схеми. Обидва приклади підтверджують, що сучасні НЗА здатні ескалувати локальні конфлікти до міждержавного рівня, утримувати територію й створювати хронічні гуманітарні кризи. Було визначено, що М23 у ДР Конго діє фактично як проксі-сила Руанди (та частково Уганди), швидко захоплюючи ключові міста й провокуючи втручання ЕАК/САДК. Хезболла в Лівані виступає як головний проксі Ірану, поєднуючи ракетні удари по Ізраїлю з глобальними фінансовими схемами. Обидва випадки показують, що НЗА можуть виконувати роль інструментів зовнішньої політики своїх патронів, ескалувати локальні конфлікти до міждержавного рівня й створювати затяжні гуманітарні кризи.

6. Проаналізовано роль приватних військових компаній у міжнародних конфліктах. Дослідження показало, що ця категорія НЗА має різні вияви. На прикладі групи «Вагнера» продемонстровано «гібридний» характер такого актора: формально вона позиціонується як ПВК, але фактично інтегрована у військово-політичний апарат Росії (фінансується з державного бюджету, виконує завдання Кремля). Така «псевдоприватизація» створює «правдоподібне заперечення» участі держави і дозволяє Росії ухилятися від відповідальності. Аналіз західних ПВК (Blackwater/Constellis, DynCorp, Aegis та ін.) показав протилежний модельний приклад: це легальні компанії під контрактами урядів, які працюють за прозорими правилами і стандартами (ISO 18788, ICoSA). Вони надають переважно охоронні, логістичні та тренувальні послуги, діють під наглядом урядів (наприклад, охорона дипломатичних місій і конвоїв у Іраку чи Афганістані). Присутність ПВК сама по собі не є загрозою, проте ключовими є рівень контролю і

підзвітності (чи йдеться про комерційну діяльність, а не приховану державну операцію). У сукупності за сьомим завданням встановлено, що нерегульована діяльність «сірих» найманців може підривати міжнародну безпеку, оскільки ускладнює розмежування цивільних і бойових осіб і дозволяє державам-проксі маніпулювати збройними конфліктами поза законодавством.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

ДЖЕРЕЛА

Документи глав держав, урядів та міжнародних організацій

1. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II) : Протокол Орг. Об'єдн. Націй від 08.06.1977. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200#Text.
2. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) : Протокол Орг. Об'єдн. Націй від 08.06.1977. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text.
3. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 12.08.1949 : станом на 23 лют. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text
4. Міжнародна конвенція про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням і навчанням найманців : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 04.12.1989 : станом на 14 лип. 1993 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_103#Text (дата звернення: 05.06.2025).
5. Римський статут міжнародного кримінального суду : Статут Міжнар. судів від 17.07.1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text
6. Appeal Judgement of International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY) of 05.07.1999 in no. IT-94-1-A. URL: <https://www.refworld.org/jurisprudence/caselaw/icty/1999/en/40180>.
1. Certification - ICoCA - International Code of Conduct Association. ICoCA - International Code of Conduct Association. URL: <https://icoca.ch/what-we-do/certification/>.

2. Economic Community of West African States. ECOWAS Convention on Small Arms and Light Weapons, Their Ammunition and Other Related Materials. URL: <https://www.sipri.org/sites/default/files/research/disarmament/dualuse/pdf-archive-att/pdfs/ecowas-convention-on-small-arms-and-light-weapons-their-ammunition-and-other-related-materials.pdf>.

3. General Assembly Security Council. Identical letters dated 19 March 2025 from the Permanent Observer of the State of Palestine to the United Nations addressed to the Secretary-General, the President of the General Assembly and the President of the Security Council. 2025. URL: <https://docs.un.org/en/A/ES-10/1027>.

4. Geneva Call. Armed Non-State Actors and Landmines Volume II: A Global Report of NSA Mine Action. 2006. URL: https://www.files.ethz.ch/isn/29258/2006_November.pdf.

5. Geneva Call. Conduct of hostilities by armed non-state actors. Report from the 2020 Garance Talks. Geneva, 2020. URL: <https://web.archive.org/web/20221012083533/https://www.genevacall.org/wp-content/uploads/2020/12/Garance-Series-Issue-3.pdf>.

6. International Committee of the Red Cross (ICRC). How is the Term «Armed Conflict» Defined in International Humanitarian Law?. 2008. URL: <https://www.refworld.org/reference/research/icrc/2008/en/56764>.

7. International Committee of the Red Cross. International humanitarian law and the challenges of contemporary armed conflicts. 2023. URL: https://www.icrc.org/sites/default/files/document/file_list/challenges-report_ihl-and-non-state-armed-groups.pdf.

8. International Committee of the Red Cross. The Montreux Document. URL: <https://www.montreuxdocument.org/pdf/document/ru.pdf>.

9. Letter dated 12 November 2012 from the Chair of the Security Council Committee established pursuant to resolution 1533 (2004) concerning the Democratic Republic of the Congo addressed to the President of the Security Council : UN Security Council від 15.11.2012 № S /2012/843. URL:

https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_2012_843.pdf.

10. Organization of American States. Inter-American Convention against the Illicit Manufacturing of and Trafficking in Firearms, Ammunition, Explosives, and Other Related Materials (CIFTA). URL: <https://www.oas.org/ext/en/security/cifta>.

11. Private Security Contracting In Iraq And Afghanistan. U.S. Department of State. URL: <https://2001-2009.state.gov/m/ds/rls/rm/93191.htm?safe=1>

1. Press Release of International Court Of Justice of 27.06.1986 in no. 9973. URL: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/70/9973.pdf>.

2. Resolution 1267 : United Nations of 15.10.1999 no. S/RES/1267. URL: <http://consultant.parus.ua/?doc=00E8188714>.

3. Resolution 1373 : United Nations of 28.09.2001 no. S /RES/1373. URL: https://www.unodc.org/pdf/crime/terrorism/res_1373_english.pdf.

4. Resolution 1540 (2004) : UN Security Council of 28.04.2004. URL: <https://disarmament.unoda.org/wmd/sc1540/>.

5. Resolution 2249. On terrorist attacks perpetrated by the Islamic State in Iraq and the Levant (ISIL) also known as Da'esh : UN Security Council від 20.11.2015 № S/RES/2249 (2015). URL: <https://digitallibrary.un.org/record/811987?ln=ru&v=pdf>.

6. Resolution 2253 : United Nations of 17.12.2015 no. S/RES/2253. URL: https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_res_2253.pdf.

7. Resolution 2368 : United Nations of 20.07.2017 no. S/RES/2368. URL: <https://www.securitycouncilreport.org/un-documents/document/sres2368.php>

8. Security Council resolution 1368. Threats to international peace and security caused by terrorist acts : UN Security Council of 12.09.2001 no. S/RES/1368(2001). URL: <https://www.refworld.org/legal/resolution/unsc/2001/en/28051>.

9. Special Inspector General for Afghanistan Reconstruction. Report To The United States Congress. Virginia. URL: <https://apps.dtic.mil/sti/tr/pdf/ADA577944.pdf>.

10. Special Inspector General for IRAQ Reconstruction. Compliance with Contract No. W911S0-04C-0003 Awarded to Aegis Defence Services Limited. 2005. URL: http://cybercemetery.unt.edu/archive/sigir/20131001160206/http://www.sigir.mil/files/audits/SIGIR_Audit-Compliance_Contract_Aegis.pdf#view=fit.

11. Special Inspector General for IRAQ Reconstruction. Final Forensic Audit Report Of I Raq Reconstruction Funds. 2012. URL: <https://info.publicintelligence.net/SIGIR-FinalAudit.pdf>.

12. The Arms Trade Treaty : United Nations of 24.12.2014. URL: https://thearmstradetreaty.org/hyperimages/file/ATT_English/ATT_English.pdf?templateId=137253

13. The use of mercenaries as a means of violating human rights and impeding the exercise of the right of peoples to self-determination : UN Resolution of 20.12.1993 no. A/RES/48/92. URL: <https://docs.un.org/ru/A/RES/48/92>.

14. United Nations. Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries. 2007. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_6_2001.pdf.

15. United Nations. Report of the Secretary-General on the Work of the Organization. New York : United Nations Publications. URL: <https://www.un.org/annualreport/2021/files/2021/09/SG-Annual-Report-2021-eBook-PDF-EN.pdf>.

16. Use of mercenaries as a means of violating human rights and impeding the exercise of the right of peoples to self-determination : Resolution adopted by the General Assembly of 26.03.2010 no. A/RES/64/151. URL: <https://www.refworld.org/legal/resolution/unga/2010/en/71737>.

17. United States Department of State and the Broadcasting Board of Governors Office of Inspector General. Joint Audit of Blackwater Contract and

Task Orders for Worldwide Personal Protective Services in Iraq. 2009. URL: <https://apps.dtic.mil/sti/tr/pdf/ADA508739.pdf>.

18. United States Department of State. FY 2010 Program and Budget Guide: INL Aviation Program Summary. 2009. URL: <https://2009-2017.state.gov/j/inl/rls/rpt/pbg/fy2010/130845.htm>.

19. United States General Accounting Office. Need to Eliminate Duplicate Federal Weapons of Mass Destruction Training. 2000. URL: <https://www.investigativeproject.org/documents/testimony/94.pdf>.

Виступи, промови політичних та державних діячів

20. Remarks by President Biden Before the 76th Session of the United Nations General Assembly // The White House. URL: <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/speeches-remarks/2021/09/21/remarks-by-president-biden-before-the-76th-session-of-the-united-nations-general-assembly/>

21. Speech by President von der Leyen at the EP Plenary debate on the despicable terrorist attacks by Hamas against Israel, Israel's right to defend itself in line with humanitarian and international law and the humanitarian situation in Gaza // European Commission. 2023. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/ga/SPEECH_23_5069

22. Огаркова Т. Як Європа бореться з тероризмом – інтерв'ю з відповідальним посадовцем Європейської ради // Hromadske. URL: <https://hromadske.ua/posts/yak-yeuropa-boretsia-z-teroryzmoz>.

Публікації ЗМІ

23. Aegis wins USD475 million contract renewal for Iraq // Security Worldmarket.com. URL: <https://www.securityworldmarket.com/uk/Newsarchive/aegis-wins-usd475-million-contract-renewal-for-iraq>.

24. Almost 400 Hezbollah Members Dead in 10 Months of Israel Clashes // The Defense Post. URL: <https://thedefensepost.com/2024/08/15/400-hezbollah-members-dead>

25. Faulconbridge G. Prigozhin says Wagner will not sign contracts with Russia defence minister // Reuters. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/prigozhin-says-wagner-will-not-sign-any-contract-with-russian-defence-minister-2023-06-11/?utm>.

26. Giustozzi A. How the Wagner Group Lost Syria // Royal United Services Institute. URL: <https://www.rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/how-wagner-group-lost-syria>.

27. Israel launches operation to destroy Hezbollah infiltration tunnels // France 24. URL: <https://www.france24.com/en/20181204-israel-lebanon-netanyahu-operation-hezbollah-pompeo-tunnels>

28. Kamala Harris calls for end to Gaza conflict following death of Yahya Sinwar // The Sun. URL: <https://www.thesun.ie/news/14026756/kamala-harris-yahya-sinwar-death-statemen>.

29. Loidolt B. How the al-Qaeda–Taliban Alliance Survived // Survival. 2022. Vol. 64, № 3. P. 133–152. URL: <https://doi.org/10.1080/00396338.2022.2078052>.

30. MacAskill E., Norton-Taylor R. Iraq's hired hands under fire as the pot of gold starts to run low. the Guardian. URL: <https://www.theguardian.com/world/2007/sep/22/iraq.ewenmacaskill>.

31. Middle East latest. Israeli strike in Gaza kills at least 7 people, including 4 kids // AP. URL: <https://apnews.com/article/f640c60934d865775f8fc7fd64422a2b>

32. Obaji Jr P. Sudan: Russia's Wagner Group and the grab for power and gold // DW. URL: <https://www.dw.com/en/pmc-russias-wagner-group-in-sudan-gold-military-junta/a-65439746>.

33. Pmc Rush: Russian Private Armie // International Volunteer Community InformNapalm. URL: https://informnapalm.rocks/pmc_rush.

34. Rebel Russian mercenaries turn back short of Moscow 'to avoid bloodshed'. Reuters. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/wagner-head-suggests-his-mercenaries-headed-moscow-take-army-leadership-2023-06-24/>.

35. Russia says genetic tests confirm Prigozhin died in plane crash // Reuters. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/russias-investigators-confirm-wagner-mercenary-chief-prigozhin-died-plane-crash-2023-08-27>.

36. Sauer P. Wagner chief rages at Russia's generals and threatens Bakhmut pullout // the Guardian. URL: [https://www.theguardian.com/world/2023/may/05/wagner-chief-yevgeny-prigozhin-rages-at-russia-generals-and-threatens-bakhmut-pullout?Russia's mercenary revolt: How it evolved // Reuters](https://www.theguardian.com/world/2023/may/05/wagner-chief-yevgeny-prigozhin-rages-at-russia-generals-and-threatens-bakhmut-pullout?Russia's%20mercenary%20revolt%3A%20How%20it%20evolved%20//%20Reuters). URL: <https://www.reuters.com/world/europe/how-mercenary-revolt-has-gathered-pace-russia-2023-06-24>.

37. Schreck C. What Are Russian Military Contractors Doing In The Central African Republic?. // RadioFreeEurope / RadioLiberty. URL: <https://www.rferl.org/a/explainer-what-russian-military-contractors-are-doing-in-central-african-republic/29405290.html>.

38. Sterling Global Operations awarded Afghanistan-wide demining and battle area clearance contract // PR Newswire. URL: <https://www.prnewswire.com/news-releases/sterling-global-operations-awarded-afghanistan-wide-demining-and-battle-area-clearance-contract-189799021.html>.

39. Sukhankin S. Russian PMCs in the Syrian Civil War: From Slavonic Corps to Wagner Group and Beyond // The Jamestown Foundation. URL: <https://jamestown.org/program/russian-pmcs-in-the-syrian-civil-war-from-slavonic-corps-to-wagner-group-and-beyond/>.

40. Tambay E., Khalfaoui A. Status of Private Military Companies Personnel under IHL: Implications for Prosecuting Members of the Wagner Group in Ukraine // Opinio Juris. URL: <https://opiniojuris.org/2023/11/14/status-of-private-military-companies-personnel-under-ihl-implications-for-prosecuting-members-of-the-wagner-group-in-ukraine>.

41. The Evolving Dynamics of Russia's 2023 Winter Campaign: Unmanned Aerial Vehicles (UAV) Tactics, Missile Strategy, and Infrastructure Protection // Prevail. URL: <https://www.prevail-partners.com/the-evolving-dynamics-of-russias-2023-winter-campaign-unmanned-aerial-vehicles-uav-tactics-missile-strategy-and-infrastructure-protection/>.

42. US says it killed ISIS leader in Syria in «targeted» airstrike // New York Post. URL: <https://nypost.com/2024/12/20/us-news/us-says-it-killed-isis-leader-in-syria-in-targeted-airstrike>.

43. US scraps \$10m bounty on Syria's rebel leader // The Times. URL: <https://www.thetimes.co.uk/article/us-scraps-10m-bounty-on-syrias-rebel-leader-x2jjncl87>.

44. Wachman R. Iraq security firm joins bidding for Wall Street's favourite detective agency // the Guardian. URL: <https://www.theguardian.com/business/2010/mar/14/kroll-control-risks-bidding-war>.

45. Wagner convict fighters recount horror, thrill of Ukraine war // Al Jazeera. URL: <https://www.aljazeera.com/news/2023/3/17/wagners-convicts-tell-of-horrors-of-ukraine-war#:~:text=Ukrainian%20and%20Western%20officials%20have,the%20casualty%20rate%20among%20convict>.

Аналітичні звіти та статистичні довідники

46. Armed Conflict Location & Event Data Project. URL: <https://acleddata.com/>.

47. Counter-Terrorism: Briefing on the Secretary-General's Strategic-Level Report on ISIL/Da'esh. Security Council Report. URL: <https://www.securitycouncilreport.org/whatsinblue/2024/02/counter-terrorism-briefing-on-the-secretary-generals-strategic-level-report-on-isil-daesh-6.php>.

48. Current SOLI Mission: Ukraine. Sons of Liberty International (SOLI). URL: <https://www.saisjournal.eu/article/93-Unarmed-and-Unafraid.cfm>.

49. DCAF. Addressing New Challenges of Private Military and Security Companies to Security Sector Governance/Reform. Geneva, 2023. URL: <https://www.dcaf.ch/addressing-new-challenges-private-military-and-security-companies-ssgr>.

50. DCAF. Private Military & Security Companies: Future Challenges in Security Governance. URL: <https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/PMSC%20web%20version.pdf>

51. DCAF. UN Use of Private Military and Security Companies: Practices and Policies. URL: <https://www.dcaf.ch/un-use-private-military-and-security-companies-practices-and-policies>

52. G4S. Integrated Solutions in a Connected World. 2018. URL: https://www.annualreports.com/HostedData/AnnualReportArchive/g/LSE_GFS_2018.pdf.

53. Global Terrorism Index (GTI). URL: <https://www.economicsandpeace.org/global-terrorism-index/>.

54. Hassan T. Afghanistan. Human Rights Watch. URL: <https://www.hrw.org/world-report/2024/country-chapters/afghanistan>.

55. Institute for Economics and Peace. Global Terrorism Index 2025: Measuring The Impact of Terrorism. Sydney: IEP, 2025. URL: <https://www.economicsandpeace.org/wp-content/uploads/2025/03/Global-Terrorism-Index-2025.pdf>.

56. International Code Of Conduct For Private Security Service Providers. URL: https://icoca.ch/wp-content/uploads/2022/01/INTERNATIONAL-CODE-OF-CONDUCT_Amended_2021.pdf.

57. Jama'at Nusrat al-Islam wal-Muslimin (JNIM). ACLED. URL: <https://acleddata.com/2023/11/13/actor-profile-jamaat-nusrat-al-islam-wal-muslimin-jnim/>

58. Land private security certification | ISO 18788, PSC.1:2012. MSS Global public. URL: <https://www.mssglobal.com/land-security>.

59. Modern Mercenaries: The Wagner Group In Central African Republic. ICoCA - International Code of Conduct Association. URL: <https://icoca.ch/case-studies/modern-mercenaries-the-wagner-group-in-central-african-republic/>
60. Moscow's Mercenary Wars: The Expansion of Russian Private Military Companies / B. Katz et al. Center for Strategic and International Studies. URL: <https://russianpmcs.csis.org/>.
61. Old Dominion University Model United Nations Society (ODUMUNC). The Question of Arms Transfers to Non-State Actors. 2018. URL: <https://ww1.odu.edu/content/dam/odu/offices/mun/2018/ib-2018-first-nsas.pdf>.
62. Pinsin L. Addressing the linkages between illicit arms, organized crime and armed conflict. United Nations Institute for Disarmament Research (UNIDIR) and United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC), 2022. URL: https://www.unidir.org/files/publications/pdfs/unidir-unodc_addressing_the_linkages_between_illicit_arms_organized_crime_and_armed_conflict.pdf.
63. Private Military Companies: Blackwater. Silent Professionals. URL: <https://silentprofessionals.org/blackwater/>
64. SIPRI Yearbook 2017. Oxford University Press, 2017. URL: <https://www.sipri.org/yearbook/2017>.
65. The Congo Research Group. The Resurgence of the M23. Regional Rivalries, Donor Policy, and a Stalled Peace Process. New York, 2024. URL: <https://cic.nyu.edu/wp-content/uploads/2024/10/The-Resurgence-of-the-M23-EN.pdf>.
66. Timeline: U.S. War in Afghanistan. Council on Foreign Relations. URL: https://www.cfr.org/timeline/us-war-afghanistan?utm_source
67. Uppsala Conflict Data Program (UCDP). URL: <https://www.uu.se/en/websites/ucdp---uppsala-conflict-data-program>.
68. Working Group on the use of mercenaries. OHCHR-UNOG. URL: <https://www.ohchr.org/en/special-procedures/wg-mercenaries>.

ЛІТЕРАТУРА

Монографії, підручники, посібники

69.Бабич А. Розроблення методологічних підходів до дослідження війни і миру за сучасних тенденцій розвитку міжнародних відносин. Law. State. Technology. 2021. № 3. С. 134–143. URL: <https://doi.org/10.3>.

70.Бернадський Б. В. Міжнародні конфлікти: курс лекцій. Київ: Вид. дім «Персонал», 2012. 366 с. URL: https://maup.com.ua/assets/files/lib/book/mignar_konfl.pdf.

71.Бехруз Х., Мануїлова К. Ядерний тероризм як загроза міжнародному правопорядку. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 3. С. 581–584. URL: http://lsej.org.ua/3_2023/132.pdf.

72.Експортний контроль в системі міжнародної безпеки : Навч. посіб. / С. Галака та ін. Київ : КВІЦ, 2013. 368 с. URL: <http://www.ntc.kiev.ua/download/izdaniya/posibnik/Posibnik.pdf>.

73.Єремєєва І. А. Теорія міжнародних відносин : підручник. 13-те вид. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2023. URL: https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/13072/1/макет_Теорія_міжнар_відн осин_Єремєєва_підручник.pdf

74.Коцан Н., Коцан Р. Методологія досліджень міжнародних відносин: теорія та практика : навч. посіб. Луцьк : «Волиньполіграф»ТМ, 2022. 120 с.URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/21338/1/Kotsan_posibnyk.pdf.

75.Посібник для держав з питань законодавчого регулювання приватних військових та охоронних компаній. Geneva : DCAF, 2016. URL: https://www.montreuxdocument.org/pdf/Legislative-Guidance-Toolkit_uk.pdf.

76.Ситник Г. П. Воєнно- політичні конфлікти та міжнародна безпека: курс лекцій. Київ : ТОВ «САК Лтд», 2023. 92 с. URL: <https://ipacs.knu.ua/pages/dop/336/files/f1eb24e2-deff-4a31-ad06-9848419f8d2c.pdf>.

77. Afghanistan: The First Two Years of the Taliban in Power | ISPI. ISPI. URL: <https://www.ispionline.it/en/publication/afghanistan-the-first-two-years-of-the-taliban-in-power-138062>

78. Ali M. Hezbollah's Intervention in the Syrian Conflict. Carnegie Endowment for International Peace, 2019. 13 c. URL: <http://www.jstor.org/stable/resrep20960.6>

79. Bergema R., Mehra T., Demuynck M. The use of small arms and light weapons by terrorist organisations as a source of finance. 2020. 10 p. URL: <https://www.icct.nl/sites/default/files/2022-12/SALW-Synthesis-Report.pdf>.

80. Blüme H. Private Military and Security Companies in Armed Conflict: Privatisation of Violence as a Challenge to Contemporary International Humanitarian Law. 2021. URL: <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1599007/FULLTEXT01.pdf>.

81. European Asylum Support Office. Afghanistan Anti-Government Elements (AGEs) – Country of origin information report. Publications Office, 2020. URL: <https://doi.org/doi/10.2847/14756>.

82. Faite A. Involvement of Private Contractors in Armed Conflict: Implications under International Humanitarian Law. URL: <https://www.icrc.org/sites/default/files/external/doc/en/assets/files/other/pmc-article-a-faite.pdf>.

83. Foy H., Espona M., Roul A. NGO Joint Statement: Preventing Acquisition of Chemical Weapons by Non-State Actors. URL: <https://www.opcw.org/sites/default/files/documents/2023/05/Joint%20NGO%20Statement%20-%20Statement%20on%20Preventing%20Acquisition%20of%20CW%20by%20Non%20State%20Actors.pdf>.

84. Gerges F. ISIS: A History. Gottfried : Princeton University Press, 2017. 392 p. URL: https://press.princeton.edu/books/paperback/9780691211916/isis?srsId=AfmBOo rvC493q4Oq_xuzhu2CTlT9nY_I3I61xeqaiZrTrA2QwcYTNftE.

85. Hassan O., others. Afghanistan: Lessons learnt from 20 years of supporting democracy, development and security. Bruxelles, Belgique : Directorate General for External Policies of the Union, 2023. URL: https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/266950/Study%20on%20Afghanistan_final.pdf.

86. Hawks B. Non-State Actors in Conflicts: Conspiracies, Myths, and Practices. UK : Cambridge Scholars Publishing, 2018. 222 p. URL: <https://www.cambridgescholars.com/resources/pdfs/978-1-5275-0411-0-sample.pdf>.

87. Hoffman F. G. Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars. Arlington : Potomac Institute for Policy Studies, 2007. 51 p. URL: https://www.potomac institute.org/images/stories/publications/potomac_hybridwar_0108.pdf.

88. Holtom P. Prohibiting arms transfers to non-state actors and the arms trade treaty. Geneva, 2012. 18 c. URL: https://undir.org/wpcontent/uploads/2023/05/background-paper-prohibiting-arms-transfers-to-non-state-actors-and-the-arms-trade-treaty-paul-holtom-eng-0-259-2_0.pdf.

89. Holtom P. Prohibiting arms transfers to non-state actors and the arms trade treaty. 2012. 18 p. URL: https://undir.org/wp-content/uploads/2023/05/background-paper-prohibiting-arms-transfers-to-non-state-actors-and-the-arms-trade-treaty-paul-holtom-eng-0-259-2_0.pdf.

90. Institute of Medicine (US) Committee on the Initial Assessment of Readjustment Needs of Military Personnel, Families T. Returning Home from Iraq and Afghanistan: Preliminary Assessment of Readjustment Needs of Veterans, Service Members, and Their Families. Washington (DC) : National Academies Press (US), 2010. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK220068/>.

91. Jackson A. Life under the Taliban shadow government. London : Overseas Development Institute, 2018. 31 p. URL: <https://media.odi.org/documents/12269.pdf>.

92. Jean-Loup S. From war to deterrence? : Israel-Hezbollah conflict since 2006. Carlisle : Strategic Studies Institute and U.S. Army War College Press, 2014. 68 p. URL: <https://apps.dtic.mil/sti/citations/ADA601846>.

93. King B., others. Ad Hoc Arsenals: PSSM Practices of Selected Non-state Actors. Small Arms Survey. 2013. URL: <https://www.smallarmssurvey.org/resource/ad-hoc-arsenals-pssm-practices-selected-non-state-actors-armed-actors-issue-brief-2>.

94. Marsh N. Because we have the maxim gun: The relationship between arms acquisition by non-state groups and violence : Dissertation for the Degree of Dr. philos. 2020. 72 p. URL: <https://cdn.cloud.prio.org/files/6c0efb71-0bb8-4eea-8d89-dc0f6825670b/Marsh%20Doctoral%20Dissertation%202020.pdf?inline=true>.

95. Mercado G. Arms trafficking and organized crime. Global trade, local impacts. Geneva : The Global Initiative Against Transnational Organized Crime, 2022. URL: https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2022/08/GI-TOC-policy-brief_Arms-trafficking-web-1.pdf.

96. Nacos B. Terrorism and Counterterrorism. New York : Routledge, 2023. 480 p. URL: <https://doi.org/10.4324/9781003289265>.

97. Olson T. J. The PMC That is Neither Private Nor a Company: How the Wagner Group Revolutionized Russia's Quasi-PMC Model : Diss. 2024. URL: <https://deepblue.lib.umich.edu/handle/2027.42/192997>.

98. Staff G. S. A. S. Small Arms Survey 2008: Risk and Resilience. Cambridge University Press, 2008. 320 p.

99. Temirbekov Z. Whether and to what extent does International Law allow States to use military force against armed non-state actors on the territory of another state?. 2023. (Preprint). URL: <https://km.mnu.kz/pdf/release/02%20статья%20-%20Temirbekov%20Z.R..pdf>.

100. Van Amstel N., Rodenhäuser T. The Montreux Document and the International Code of Conduct. Understanding the Relationship between International Initiatives to Regulate the Global Private Security Industry. Geneva :

DCAF, 2016. URL: https://www.montreuxdocument.org/pdf/DCAF-PPPs-Series-Paper_The-MD-and-ICoC-Understanding-the-Relationship.pdf.

101. Wallace S. Case Study on Holding Private Military and Security Companies Accountable for Human Rights Violations. FRAME, 2016. URL: <https://repository.gchumanrights.org/server/api/core/bitstreams/78d26914-8d4d-4a1d-9868-4e19ace82b2a/content>.

102. Who Governs the Globe? / ed. by D. D. Avant, M. Finnemore, S. K. Sell. Cambridge : Cambridge University Press, 2009. URL: <https://doi.org/10.1017/cbo9780511845369>

103. Yihdego Z. Arms Trade, Human Security and Non-State-Actors. 2014. P. 1–46. URL: https://www.researchgate.net/publication/316620986_Arms_Trade_Human_Security_and_Non-State-Actors.

104. Yüksel Ç. Private Military Contractors in Conflict Zones. TRT World Research Centre. 2023. URL: https://researchcentre.trtworld.com/wp-content/uploads/2023/01/Private-Military_V3.pdf.

Статті

105. Балацька О. Б. Конфлікти за участі недержавних суб'єктів як фактор кризи державності // Науковий часопис УДУ імені Михайла Драгоманова. 2020. Т. 22, № 27. С. 26–34. URL: <https://sj.udu.edu.ua/index.php/pnspd/article/view/851>.

106. Балацька О. Б. Роль недержавних акторів у сучасному політичному насильстві. *Evropský politický a právní diskurz* // Praha: Berostav Družstvo. 2018. Svazek, № 5. С. 163–168.

107. Балацька О. Б. Конфлікти за участі недержавних суб'єктів як фактор кризи державності // Науковий часопис УДУ імені Михайла Драгоманова. 2020. Т. 22, № 27. С. 26–34. URL: <https://sj.udu.edu.ua/index.php/pnspd/article/view/851>.

108. Балацька О. Б. Роль недержавних акторів у сучасному політичному насильстві // *Evropský politický a právní diskurz*. 2018. Т. 5. С. 163–168.
109. Баранівська М. Російське «Агентство»: ПВК «Вагнер» продовжує отримувати від Кремля фінансування // *Detector.media*. URL: <https://detector.media/infospace/article/215115/2023-08-03-rosiyske-agentstvo-pvk-vagner-prodovzhuie-otrymuvaty-vid-kremlya-finansuvannya/>
110. Богданьок О. ISW: Війська РФ, імовірно, захопили Соледар. У Міноборони України повідомили, що оборону втримали // *Суспільне Новини*. URL: <https://suspilne.media/357942-rosijski-sili-imovirno-zahopili-soledar-isw/>.
111. Бураков Ю. В. Теоретичні аспекти класифікації локальних війн та збройних конфліктів сучасності // *Військово-науковий вісник*. 2016. № 25. С. 214–232.
112. Герасимчук Т. Ф. Теоретико-концептуальні основи та методи дослідження міжнародних відносин // *Український історичний журнал*. 2006. № 5. С. 186–199.
113. Динис Г. Сучасні гібридні збройні конфлікти: правові аспекти /приклад агресії Російської Федерації проти України // *Геополітика України: історія і сучасність: Збірник наукових праць*. 2016. № 2(17). С. 102–111.
114. Єремєєва І. Особливості дефініювання та класифікації міжнародних конфліктів у сучасній політології // *Регіональні студії*. 2019. Т. 17. С. 55–60.
115. Єремєєва І. Передумови трансформації та якісні зміни суб'єктного складу міжнародних політичних конфліктів // *Регіональні студії*. 2020. № 21. С. 109–114. URL: <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2020.21.17>
116. Житник І. Участь приватних військових компаній в збройних конфліктах // *International Electronic Scientific Journal «Science Online»*. 2020. URL: <https://nauka-online.com/wp-content/uploads/2020/06/ZHitnik.pdf>.
117. Іжаківський В., Паніна І. Присутність російських ПВК в Африці як регіональна і світова загроза // *Вісник студентського наукового товариства*

ДонНУ імені Василя Стуса. 2023. С. 40–44. URL: <https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/14675>.

118. Кириченко С. Роль приватних військових компаній у воєнних конфліктах // Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень НУОУ імені Івана Черняхівського. 2021. № 1(71). С. 12–17. URL: <https://doi.org/10.33099/2304-2745/2021-1-71/12-17>

119. Кузьмічова-Кисленко Є. В., Котляренко О., Кисленко Д. Класифікація міжнародних збройних конфліктів у практиці міжнародних судових установ // Expert paradigm of law and public administration. 2024. № 2(30). С. 29–38. URL: [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2024-2\(30\)-29-38](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2024-2(30)-29-38)

120. Куренкова О. «Майбутнє «Вагнера» швидше за все буде без Пригожина» – Інститут вивчення війни // Суспільне Новини. URL: <https://suspilne.media/523395-majbutne-vagnera-svidse-za-vse-bude-bez-prigozina-institut-vivcenna-vijni/>.

121. Лаб'як І. Росія продовжує фінансування Вагнера через держконтракти ТСН, новини 1+1. ТСН.ua. URL: <https://tsn.ua/politika/kreml-nadali-finansuye-kompaniyu-vagner-zmi-diznalisya-pro-shemi-2383423.html>

122. Репешко П. Приватні військові компанії у воєнних діях: найманство у нових політичних умовах // Наукові праці Чорноморського державного університету ім. Петра Могили. 2009. Т. 122, № 109. С. 102–104.

123. Хонін В. Методологічні принципи теорії міжнародних відносин. стаття друга // Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2016. № 127(II). С. 104–115.

124. Шеренговский Д. Поняття та сутність міжнародного конфлікту в науці про міжнародні відносини // Актуальні проблеми політики. 2011. № 43. С. 98–108. URL: <http://hdl.handle.net/11300/1527>.

125. Abang A. The obligations of armed non-state actors during non-international armed conflict - a critical assessment // GNOSI: An Interdisciplinary Journal of Human Theory and Praxis. 2024. Vol. 7, no. 2. С. 112–122. URL: <https://www.gnosijournal.com/index.php/gnosi/article/view/277/337>.

126. Administration of justice by armed non-state actors Report from the 2017 // Garance Talks.Geneva Call. URL: www.genevacall.org/wp-content/uploads/2023/06/GaranceTalks_Issue02_Report_2018_web-1.pdf

127. Agubamah E., Theresa O. Hezbollah Involvement in Israel-Hamas War: Causes and Implications 2023-2024 // Kashere Journal of Politics and International Relations. 2025. Vol. 3, no. 1. P. 15–21. URL: <https://journals.fukashere.edu.ng/index.php/kjpir/article/download/398/330/1403>.

128. Al-Aloosy M. Insurgency, Proxy, and Dependence: How Hezbollah's Ideology Prevails Over its Interest in its Relationship with Iran // International Journal. 2023. Vol. 78, № 1-2. P. 24–40. URL: <https://doi.org/10.1177/00207020231175679>

129. Armed non-State actors and displacement in armed conflict. Geneva Call. 2013. URL: [/www.genevacall.org/wp-content/uploads/2023/06/Armed-non-State-actors-and-displacement-in-armed-conflict1.pdf](http://www.genevacall.org/wp-content/uploads/2023/06/Armed-non-State-actors-and-displacement-in-armed-conflict1.pdf)

130. Armed Non-State Actors: Current Trends & Future Challenges. DCAF horizon working paper No. 5. DCAF & Geneva Call. URL: www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/ANSA_Final.pdf.

131. Bastien Olvera G. The Security Council and the Illegal Transfer of Small Arms and Light Weapons to Non-State Actors // Mexican Law Review. 2014. Vol. 6, no. 2. URL: [https://doi.org/10.1016/S1870-0578\(16\)30013-0](https://doi.org/10.1016/S1870-0578(16)30013-0).

132. Baudon A. M23: A Forgotten War and an Overshadowed Ceasefire. International Centre for Counter-Terrorism - ICCT. URL: <https://icct.nl/publication/m23-forgotten-war-and-overshadowed-ceasefire>

133. Ber J. From Popasna to Bakhmut. The Wagner Group in the Russia-Ukraine War // OSW Centre for Eastern Studies. URL: <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2023-04-28/popasna-to-bakhmut-wagner-group-russia-ukraine-war#:~:text=The%20Russian%20mercenary%20organisation%20known,In>

134. Boothby W. Fighting at the Legal Boundaries: Controlling the Use of Force in Contemporary Conflict by K WATKIN // International and Comparative

Law Quarterly. 2017. Vol. 66, № 1. P. 257-258. URL: <https://doi.org/DOI:%2010.1017/S0020589316000488>.

135. Bruderlein C. The role of non-state actors in building human security. The case of armed groups in intra-state wars. Centre for Humanitarian Dialogue Centre pour le Dialogue. 2000. URL: https://www.files.ethz.ch/isn/7284/doc_7302_290_en.pdf.

136. Bryden A., Caparini M. Private Actors and Security Governance. LIT & DCAF. 2006. URL: https://www.academia.edu/download/45798853/Private_Actors_and_Security_Governance20160520-28014-169r6pj.pdf

137. Byman D. Hezbollah's Dilemmas // Foreign policy at Brookings. 2022. URL: https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2022/11/FP_20221110_hezbollah_dilemmas_byman.pdf.

138. Cameron L. Private military companies: their status under international humanitarian law and its impact on their regulation // International Review of the Red Cross. 2006. Vol. 88, № 863. P. 573–598. URL: https://international-review.icrc.org/sites/default/files/irrc_863_5.pdf.

139. Carosella V. Wagner Group Activity in Sudan – London Politica // London Politica. URL: <https://londonpolitica.com/2023-wagner-operations/fxndkrapz5xdfh9nhyamws2txz3xjp>

140. Carvajal Aguilar C. The International Responsibility of non-State Armed Groups and Victims' Right to Reparations // Anuario Mexicano de Derecho Internacional. 2023. P. 65–103. URL: <https://doi.org/10.22201/ijj.24487872e.2023.23.17893>.

141. Celso A. Iran's Proxy War Strategy // Orbis. 2024. Vol. 68, № 3. P. 416–437. URL: <https://doi.org/10.1016/j.orbis.2024.05.006>.

142. Charountaki M. Conceptualising Non-State Actors in International Relations // Cham, 2022. P. 1–16. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-030-91463-9_1.

143. Chornogor Y., Rad P., Chernysh A. Anatomy of «Wagner PMC»: creation, war in Ukraine and ways of countering the group // Foreign Policy Council «Ukrainian Prism». 2023. URL: https://prismua.org/wp-content/uploads/2023/05/PMC_Wagner_eng.pdf.
144. Choy A. Unarmed and Unafraid. SAIS Journal of Global Affairs. URL: <https://www.saisjournal.eu/article/93-Unarmed-and-Unafraid.cfm>.
145. Cimini T. The Invisible Army: Explaining Private Military and Security Companies // E-International Relations. URL: <https://www.e-ir.info/2018/08/02/the-invisible-army-explaining-private-military-and-security-companies/>
146. Ciralsky A. January 2010: Adam Ciralsky on Blackwater // Vanity Fair. URL: <https://www.vanityfair.com/news/2010/01/blackwater-201001>
147. Clapham A. Weapons and armed non-state actors. Weapons under International Human Rights Law / ed. by S. Casey-Maslen. Cambridge, 2014. P. 163-196. URL: <https://doi.org/DOI:%2010.1017/CBO9781139227148.009>.
148. Darwich M. Foreign Policy Analysis and Armed Non-State Actors in World Politics: Lessons from the Middle East Foreign Policy Analysis. 2021. Vol. 17, № 4. URL: <https://doi.org/10.1093/fpa/orab030> (дата звернення: 21.12.2024).
149. Dobre R. Private Military Companies (PMCs): The Role of International Diplomacy in Preventing PMC Misconduct: Insights from the Wagner Group // Journal of International Relations. 2023. Vol. 10, № 2. P. 123–145. URL: https://nexxusconsulting.org/wp-content/uploads/2024/12/GlobalDiplomacyInitiativePapers-Fall2023_v6.pdf.
150. Ferreira C., Kostiuk O., Rodrigues Y. Wagner Group: An instrument of Russian foreign policy?. Political Observer. 2023. Vol. 19. P. 49–68. URL: <https://doi.org/10.59071/2795-4765.rpcp2023.19/pp-49-68>.
151. Forti D., Connolly L. Mission Is Gone, But the UN Is Staying: Liberia's Peacekeeping Transition. International Peace Institute, 2022. URL: https://www.ipinst.org/wp-content/uploads/2018/12/1812_Liberias-Peacekeeping_-Transition.pdf.

152. Gammons J. Private Military Companies and the Law of Armed Conflict: Shining a Spotlight on Invisible Armies // Mississippi Law Journal. 2023. Vol. 93. P. 1185–1221. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4723569.

153. Goertz S. Wagner Group, Daesh, and Other Hybrid Actors: Terrorist Strategies and Tactics. The Effects of the Russia-Ukraine War on Countering Terrorism. 2023. P. 55. URL: https://static1.squarespace.com/static/5b7ea2794cde7a79e7c00582/t/681b728aebce8845a3be05a0/1746629259874/20-UKR_RUSwarEffectsCT.pdf#page=56.

154. Górka M. The Wagner Group as a tool of Russian hybrid warfare // Polish Political Science Yearbook. 2023. Vol. 52, № 2. P. 83–98. URL: https://czasopisma.marszalek.com.pl/images/pliki/ppsy/52/ppsy202324-5.pdf?utm_source=consensus.

155. Guns for Hire in Iraq. The cases against Blackwater. human rights & corporate accountability. 2008. URL: https://ccrjustice.org/sites/default/files/assets/CCR_Blackwater_Factsheet_Sept_09_0_0.pdf.

156. ICRC Engagement with Non-State Armed Groups // International Review of the Red Cross. 2020. Vol. 102, № 915. P. 1087–1098. URL: <https://doi.org/10.1017/s1816383121000710>.

157. Islamic State Khorasan (IS-K). Center for Strategic and International Studies. URL: <https://www.csis.org/programs/former-programs/warfare-irregular-threats-and-terrorism-program-archives/terrorism-backgrounders/islamic>.

158. Jeferson G. P. ФАРК-Hezbollah: The success of Venezuela-Iran proxy groups and their convergence in the Americas // Security and Defence Quarterly. 2020. Vol. 31, № 4. P. 117–134. URL: <https://securityanddefence.pl/ФАРК-Hezbollah-The-success-of-Venezuela-Iran-proxy-groups-and-their-convergence-in,130934,0,2.html>.

159. Kaldor M. In defence of new wars // *Stability: International journal of security and development*. 2013. Vol. 2, № 1. URL: <https://stabilityjournal.org/articles/10.5334/sta.at>.

160. Karr L., Carter B. The Islamic State's Global Long Game and Resurgence in Syria Poses an Evolved Threat to the West. Institute for the Study of War. URL: <https://www.understandingwar.org/backgrounder/islamic-state's-global-long-game-and-resurgence-syria-poses-evolved-threat-west>

161. Keohane R. O. & Nye J. S. Power and Interdependence Revisited // *International Organization*. 1987. Vol. 41, № 4. C. 725–753. URL: <http://www.jstor.org/stable/2706764> (дата звернення: 21.12.2024).

162. Kiyiremba R. T. Blurred Lines: Conflict Classification, Proxy Militias, and the Quest for Accountability in the Democratic Republic of the Congo // *Law & Criminology Journal*. 2025. Vol. 2, № 1. URL: <https://lcj.ugent.be/article/91572/galley/211971/view/>.

163. Koval D., Latsyba A. Status of the so-called Wagner PMC under international humanitarian law // *TRUTH HOUNDS*. URL: <https://truth-hounds.org/en/cases/status-of-the-so-called-wagner-pmc-under-international-humanitarian-law/>.

164. Levallois A., Cousseran J.-C., Kerrello L. The financing of the 'Islamic State' in Iraq and Syria (ISIS). Policy Department, Directorate-General for External Policies. 2017. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2017/603835/EXPO_IDA\(2017\)603835_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2017/603835/EXPO_IDA(2017)603835_EN.pdf).

165. Levitt M. Hezbollah's regional activities in support of Iran's proxy networks. Middle East Institute. 2021. Vol. 26. URL: https://www.mei.edu/sites/default/files/2021-07/Hezbollah's%20Regional%20Activities%20in%20Support%20of%20Iran's%20Proxy%20Networks_0.pdf.

166. Lott A. The Concept of Hybrid Threats. 2022. P. 16–36. URL: https://doi.org/10.1163/9789004509368_004.

167. Lugt R. Armed Groups and International Law - Revisiting Plausible Deniability: Putin's Admission and the Wagner Group Paradox. URL: <https://www.armedgroups-internationallaw.org/2025/06/03/revisiting-plausible-deniability-putins-admission-and-the-wagner-group-paradox/>.

168. Makonye F. Demystifying March 23 (M23) Rebellion: Case of Eastern Democratic Republic of Congo (DRC). 2023. Volume 4. P. 5–17. URL: doi: 10.31920/2732-5008/2023/v4n1a1

169. Marques E., Rognvik S. Non-State Armed Actors and Transitions from Conflict to Peace: Lessons from Peace Processes and Implications for Stabilisation. EDA Working Paper. Emirates Diplomatic Academy. 2018. URL: https://www.agda.ac.ae/docs/default-source/Publications/eda-working-paper_non-state-armed-actors_en_final_v2.pdf?sfvrsn=2.

170. Marten K. Russia's use of semi-state security forces: the case of the Wagner Group // Post-Soviet Affairs. 2019. Vol. 35, № 3. P. 181–204. URL: <https://doi.org/10.1080/1060586X.2019.1591142>.

171. Morgan O. Dark days on road to Baghdad // the Guardian. URL: <https://www.theguardian.com/business/2004/oct/24/theobserver.observerbusiness12>.

172. Muleefu A. Beyond the Single Story: Rwanda's Support to the March 23 Movement (M23). Amsterdam LF. 2013. Vol. 5. P. 106. URL: <https://amsterdamlawforum.org/articles/244/files/submission/proof/244-1-533-1-10-20200122.pdf>.

173. Nangini C., others. Visualizing Armed Groups: The Democratic Republic of the Congo's M23 in Focus // Stability: International Journal of Security & Development. 2014. Vol. 3, № 1. P. 1–8. URL: <https://doi.org/10.5334/sta.dd>.

174. Nantulya P. Risk of Regional Conflict Following Fall of Goma and M23 Offensive in the DRC // Africa Center. URL: <https://africacenter.org/spotlight/risk-of-regional-conflict-following-fall-of-goma-and-m23-offensive-in-the-drc/>

175. Nzobakenga J. Transnational Ethnic Alliances and Armed Conflicts in the DRC: Focus on the M23 Rebellion (2012-2023). 2024. 62 p. URL: [https://studenttheses.uu.nl/bitstream/handle/20.500.12932/47647/Transnational%20Ethnic%20Alliances%20and%20Armed%20Conflicts%20in%20the%20DRC%20Focus%20on%20the%20M23%20Rebellion%20\(2012-2023\)%20Final%20Version.pdf?sequence=1&isAllowed=y](https://studenttheses.uu.nl/bitstream/handle/20.500.12932/47647/Transnational%20Ethnic%20Alliances%20and%20Armed%20Conflicts%20in%20the%20DRC%20Focus%20on%20the%20M23%20Rebellion%20(2012-2023)%20Final%20Version.pdf?sequence=1&isAllowed=y).

176. Ocholi I., Eze P. Insecurity, arms conflict and proliferation of small arms and light weapons in Africa // RUJMASS. 2023. Vol. 9, no. 1. P. 64–72. URL: <https://rujmass.com/Journals/2023/006.pdf>.

177. Oghuvbu E. Effects of the proliferation of SALWs on terrorism in Nigeria: a case study of Boko Haram activities // Abraka Humanities Review. 2020. Vol. 10, no. 1. P. 206–216. URL: <https://core.ac.uk/reader/544242810>.

178. Olechowski A. P., Wiśnicki J. Privatization of War – The Russian Mode Using the Wagner Group as an Example // Polish Political Science Yearbook. 2025. Vol. 1, № 54. P. 199–217. URL: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=1326974>.

179. Olvera G. M. B. The Security Council and the Illegal Transfer of Small Arms and Light Weapons to Non-State Actors // Mexican Law Review. 2014. Vol. 6, no. 2. URL: [https://doi.org/10.1016/S1870-0578\(16\)30013-0](https://doi.org/10.1016/S1870-0578(16)30013-0).

180. Otlowski T. Wagner Group activities in Libya and the Sahel region after the failed “putsch” in Russia – business as usual. Casimir Pulaski Foundation. URL: <https://pulaski.pl/en/wagner-group-activities-in-libya-and-the-sahel-region-after-the-failed-putsch-in-russia-business-as-usual/>.

181. Palmer J. War For Sale: The Case of Blackwater Unaccountable Private Military Companies in Iraq and Afghanistan // Regis University Student Publications. 2018. URL: https://epublications.regis.edu/theses/859?utm_source=epublications.regis.edu/theses/859&utm_medium=PDF&utm_campaign=PDFCoverPages.

182. Petersohn U. Private military and security companies (PMSCs), military effectiveness, and conflict severity in weak states, 1990—2007 // Journal

of Conflict Resolution. 2017. Vol. 61, № 5. P. 1046–1072. URL: https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/DCAF_BKG_26_PrivateMilitarySecurityCompanies.pdf.

183. Plaw A., Santoro E. Hezbollah's Drone Program Sets Precedents for Non-State Actors // The Jamestown Foundation. URL: <https://jamestown.org/program/hezbollahs-drone-program-sets-precedents-non-state-actors/>.

184. Policzer, P. Human Rights and Armed Groups: Toward a New Policy Architecture, Calgary: Armed Groups Project. 2002.

185. Raineri L., Martini A. ISIS and Al-Qaeda as Strategies and Political Imaginaries in Africa: A Comparison between Boko Haram and Al-Qaeda in the Islamic Maghreb. Civil Wars. 2017. Vol. 19, no. 4. P. 425–447. URL: <https://doi.org/10.1080/13698249.2017.1413226>.

186. Reshmi K. The correlation between non-state actors and weapons of mass destruction. The Quarterly Journal. 2011. URL: https://www.academia.edu/63764526/The_Correlation_Between_Non_State_Actors_and_Weapons_of_Mass_Destruction.

187. Rigual C. Armed groups' holdings of guided light weapons // Small Arms Survey Research Notes. 2013. № 31. URL: <https://www.smallarmssurvey.org/sites/default/files/resources/SAS-Research-Note-31.pdf>.

188. Rothe D. L., Collins V. An exploration of applying system criminality to arms trafficking // International Criminal Justice Review. 2011. Vol. 21, № 1. P. 22–38. URL: <https://doi.org/10.1177/1057567710392572>.

189. Rühle M., Roberts C. Enlarging NATO's toolbox to counter hybrid threats // NATO Review. URL: <https://www.nato.int/docu/review/articles/2021/03/19/enlarging-natos-toolbox-to-counter-hybrid-threats/index.html>.

190. Scharf M. How the War on ISIS Changed International Law // Faculty Publications. 2016. Vol. 48. P. 15. URL: https://scholarlycommons.law.case.edu/faculty_publications/1638/.

191. Scheimer M. Separating Private Military Companies From Illegal Mercenaries in International Law: Proposing an International Convention for Legitimate Military and Security Support that Reflects Customary International Law // American University International Law Review. 2009. Vol. 24, № 3. P. 609–646.
URL: <https://digitalcommons.wcl.american.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1097&context=auilr>.

192. Schneekene U. Spoilers or Governance Actors? Engaging Armed Non-State Groups in Areas of Limited Statehood // SFB-Governance Working Paper Series. 2009. Research Center (SFB), № 21. URL: <https://www.files.ethz.ch/isn/108827/wp21e.pdf>

193. Shepherd B. Elite bargains and political deals project: Democratic Republic of Congo (M23) // Case Study. 2018. P. 188–194. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5c190ffde5274a466da21704/DRC_case_study.pdf.

194. Sokova E. K. Non-state Actors and Nuclear Weapons: Understanding Nuclear Weapon Risks. Understanding Nuclear Weapon Risks. 2017. URL: <https://nonproliferation.org/wp-content/uploads/2017/04/understanding-nuclear-weapon-risks-en-676.pdf#page=85>.

195. Stansfield G. Explaining the Aims, Rise, and Impact of the Islamic State in Iraq and al-Sham // Middle East Journal. 2016. Vol. 70, № 1. P. 146–151. URL: <http://www.jstor.org/stable/43698623>

196. Sullivan M. Hezbollah in Syria. Middle east security report // Institute for the study of War. 2014. № 19. URL: https://www.understandingwar.org/sites/default/files/Hezbollah_Sullivan_FINAL.pdf.

197. Wallace D. Reflections on the Law of Occupation: Afghanistan and Iraq - Lieber Institute West Point // Lieber Institute West Point. URL: <https://lieber.westpoint.edu/reflections-law-of-occupation-afghanistan-iraq/>
198. Williams P. Violent non-state actors and national and international security // International Relations and Security Network (ISN). URL: <https://www.files.ethz.ch/isn/93880/vnsas.pdf>.
199. Yeşiltaş M., Kardaş T., Jacoby T. Rethinking non-state armed actors and sovereignty // International Politics. 2022. URL: <https://doi.org/10.1057/s41311-022-00423-7>.
200. Zelin A. ISIS: A history // Politics, Religion & Ideology. 2018. Vol. 19. P. 1–2. URL: <https://doi.org/10.1080/21567689.2018.1495257>.